

Samen om het kind

Op school, thuis en in de wijk

Samen om het kind
Deel 3

Op school, thuis en in de wijk

Inhoud

Vooraf	5
1. Parallele bewegingen: passend onderwijs en de Jeugdwet	7
Betrokkenen aan het woord: voorzitter PO-Raad	11
2. Sterke pedagogische basis op school	14
Betrokkenen aan het woord: intern begeleider en zorgcoördinatoren	21
3. Samenwerken met ouders	24
Betrokkenen aan het woord: oudervertegenwoordiger	29
4. Aansluiting met het wijkteam	31
Betrokkenen aan het woord: programmaleider samenwerkingsverband vo	45
5. Mbo en jeugdhulp	47
Betrokkenen aan het woord: programmaregisseur in het mbo	56
6. Onderwijs-zorgarrangementen	58
Betrokkenen aan het woord: wethouder en beleidsmedewerker	67
7. Arbeidstoeleiding kwetsbare jongeren	69
Lessen uit het buitenland	79
8. Sturen op samenhang	82
Samenwerken is simpel: gewoon doen (blog)	90

Vooraf

Op 1 augustus 2014 is passend onderwijs ingevoerd, en sinds 1 januari 2015 zijn gemeenten bestuurlijk en financieel verantwoordelijk voor het integrale lokale jeugdbeleid. Overal in het land hebben gemeenten, zorginstellingen en onderwijspartners vernieuwingen in gang gezet die moeten resulteren in (kosten)effectievere ondersteuning, zowel binnen de jeugdhulp als binnen het onderwijs, waarvan ouders, kinderen en jongeren de vruchten plukken.¹ Deze transformatie van de brede zorg voor jeugd, ook in en om de school, is nog volop in ontwikkeling.

Veel gemeenten zien 2015 als een overgangsjaar waarin de transformatie verder moet uitkristalliseren. Toch beginnen de contouren van een nieuw stelsel zich voorzichtig af te tekenen. Wat zien we daarvan in de praktijk? Daarover gaat de serie publicaties *Samen om het kind*, die het Nederlands Jeugdinstituut uitbrengt. We bouwen hiermee voort op de bouwstenen die de Denktank Transformatie Jeugdstelsel aanreikte in zijn advies *Beter met minder*.²

In de publicatie *Op school, thuis en in de wijk* staat de samenhang tussen jeugdhulp en onderwijs centraal. U krijgt een impressie van de manieren waarop scholen, samenwerkingsverbanden, gemeenten en instellingen uit de zorg voor jeugd samenwerken, van preventie en lichte ondersteuning tot zorgintensieve arrangementen, en van basisonderwijs tot het mbo. De lopende tekst wordt afgewisseld met interviews en aanvullende informatie in kaderteksten, die de lezer desgewenst kan overslaan. De gekozen praktijken zijn slechts een greep uit de vele mooie initiatieven die we zien ontstaan. We zijn de geïnterviewden zeer erkentelijk dat zij hun praktijkervaringen met ons hebben willen delen.

Op school, thuis en in de wijk is een momentopname van een werkveld in beweging. De praktijk blijft zich ontwikkelen, nieuwe initiatieven zien het daglicht en waardevolle lessen worden geleerd. Ook wordt voortgebouwd op bestaande verbindingen tussen onderwijs en jeugdhulppartners. We blijven dit volgen, onder meer via het online platform *Kennisnet Jeugd* (www.kennisnetjeugd.nl). U bent van harte uitgenodigd een bijdrage te leveren aan deze kennisverzameling, bijvoorbeeld in de werkgroepen School en wijk verbonden en Onderwijs-zorgarrangementen.

¹ Met 'jeugdhulp' bedoelen we in deze publicatie zowel de jeugdhulp die wordt aangeboden door wijkteams en Centra voor Jeugd en Gezin, als de gespecialiseerde jeugdhulp.

Met deze publicatie hopen we professionals, beleidsmedewerkers en bestuurders van gemeenten en organisaties in de jeugd- en onderwijssector te inspireren, aanzetten te geven om van elkaar te leren en de transformatie van het jeugdstelsel samen verder te brengen. Want dit kan geen verantwoordelijkheid zijn van individuele gemeenten, schoolbesturen of instellingen. Een succesvolle transformatie vraagt om een nauwe samenwerking tussen alle betrokken partijen: burgers, cliënten, bestuurders en professionals, gemeenten, scholen, samenwerkingsverbanden en instellingen, ouders en jeugd, opleidingen, kennis- en onderzoeksinstellingen. Onder het motto: transformeren doe je samen, doelgericht, met kennis en beleid en al doende lerend.

1. Parallele bewegingen: passend onderwijs en de Jeugdwet

Het onderwijs en de zorg voor jeugd hebben binnen een half jaar twee grote veranderingen ondergaan: de invoering van passend onderwijs (per 1 augustus 2014) en de transitie van de zorg voor jeugd (per 1 januari 2015). Het zijn twee ingrijpende ontwikkelingen die veel verder gaan dan een technische stelselwijziging, ombuiging van financieringsstromen of overheveling van bestuurlijke of politieke verantwoordelijkheden. Het gaat om een andere manier van denken en werken met kinderen, jongeren en gezinnen. Om een cultuurverandering, het hanteren van andere uitgangspunten en het herpositioneren van de overheid en de professional in het dagelijkse opgroeien en opvoeden van kinderen en jongeren. En in veel situaties om een bezuiniging. Dit stelt iedereen die met kinderen en jongeren werkt voor een flinke opgave.

Samen optrekken

De transformatie van het jeugdstelsel en de invoering van passend onderwijs zijn parallelle bewegingen. Het onderwijs en de jeugdhulp vinden én versterken elkaar in gemeenschappelijke doelstellingen en ambities. Het lijkt een gemiste kans dat deze grote veranderingen in aparte trajecten verlopen, met een ander tijdpad en (deels) andere partijen aan tafel. De noodzaak om de veranderingen in het onderwijs en in de zorg voor jeugd in samenhang tot stand te brengen, wordt breed gedeeld. De Denktank Transformatie Jeugdstelsel beschreef dit in zijn rapport *Beter met minder*: “Het realiseren van sterke gezinnen, sterke

wijken en sterke scholen vraagt om een samenhangende aanpak en dus samenwerking op alle leefgebieden. Bestuurders uit onderwijs, jeugdhulp en gemeenten moeten hiervan doordrongen zijn. De wet schrijft de samenwerkingsverbanden niet voor hoe de toewijzing van extra ondersteuning moet verlopen. Gemeenten mogen zelf bepalen hoe zij een laagdrempelige en herkenbare toegang tot jeugdhulp vormgeven. Samen optrekken in de toegang tot extra onderwijsondersteuning en jeugdhulp is de enige manier om het principe van één kind, één gezin, één plan te realiseren.”

² Denktank Transformatie Jeugdstelsel, *Beter met minder. Bouwstenen voor een transformatie van het jeugdstelsel*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.

Knelpunten

Aanleiding voor de veranderingen in het (passend) onderwijs en de zorg voor jeugd zijn lang geconstateerde en breed gevoelde knelpunten. In het jeugdstelsel was er onvoldoende aandacht voor het 'gewone' opgroeien en opvoeden van kinderen en jongeren. De kwaliteit van de preventieve ondersteuning was onvoldoende en de signalering van problemen kwam vaak te laat, waardoor de vraag naar specialistische en duurdere zorg sterk toenam. Kinderen, jongeren en gezinnen werden vaak 'doorverwezen' naar jeugdzorg, met lange procedures en dito wachtlijsten. Het jeugdstelsel was sterk versnipperd en verkokerd, waardoor gezinnen met meerdere problemen te vaak met verschillende instellingen en hulpverleners te maken hadden die nauwelijks met elkaar samenwerkten.

Soortgelijke knelpunten werden ervaren bij de ondersteuning voor leerlingen op school. De (pedagogische) kwaliteit van het onderwijs en de leraren was soms onvoldoende en er was niet altijd goede afstemming met ondersteuning vanuit de jeugdhulp of in het gezin. Het systeem van de onderwijs-ondersteuning was complex en bureaucratisch, waardoor kinderen tussen wal en schip raakten. En er werd een te groot beroep gedaan op dure onderwijs-ondersteuning, via het speciaal onderwijs of de leerlinggebonden financiering ('rugzakje'). Ondanks veel initiatieven om de samenwerking tussen

onderwijs en jeugdhulp te verbeteren, werden onderwijs en zorg door sommigen ervaren als twee aparte werelden. "Als een leerling bij ons op school kwam, wisten we niet of hij zorg kreeg vanuit de jeugdhulp. Het gebeurde zelden dat een hulpverlener contact opnam met onze school", vertelt een medewerker uit het mbo in deze publicatie. Een jeugdhulpverlener vertelt: "Scholen hadden de neiging om in hun eigen oestertje te blijven. Alles moet binnen de school opgelost worden, en alles wat buiten de schoolpoort gebeurde werd afgewezen: dat is niet ons probleem."

Niet zonder elkaar

Met de wijzigingen in het kader van passend onderwijs en de transitie van de jeugdhulp is de verantwoordelijkheid voor hulp aan kinderen en gezinnen die extra ondersteuning nodig hebben, belegd bij samenwerkingsverbanden passend onderwijs en gemeenten. Samenwerkingsverbanden hebben de opdracht en de middelen gekregen om een dekkend aanbod te realiseren. Gemeenten zijn verantwoordelijk geworden voor hulp aan jeugdigen en ouders, in het gezin, de wijk en de buurt. Maar beide partijen kunnen niet zonder elkaar, zegt Chaja Deen, senior adviseur onderwijs en jeugdhulp bij het Nederlands Jeugdinstituut. "Professionals binnen de jeugdhulp en het onderwijs moeten zich realiseren dat ze onderdeel zijn van elkaars oplossing. Ieder is verantwoordelijk voor zijn eigen kerntaak, maar je voert die taak beter uit als je in goede verbinding staat met je partners.

De uitdaging zit dus aan beide kanten. Hoe zorgen we ervoor dat de jeugdhulpverlening meer gericht is op het schooltraject? En hoe zorgen we ervoor dat de school niet alleen vaststelt dat ze last heeft van een leerling, maar met leerling en ouders in gesprek gaat over welke aanpak op school en thuis nodig is? Deze uitdaging geldt voor beleid, bestuur én praktijk. Op al die niveaus moeten onderwijs en jeugdhulp elkaar als partner aanvaarden. De gemeente is daarbij regiehouder. Dat betekent niet dat de gemeente overal over gaat, maar wel dat zij ervoor moet zorgen dat er goede afspraken komen.”

Ongedeeld stelsel

De achterliggende gedachte van beide beleidswijzigingen is dezelfde: bevorderen dat kinderen, jongeren en ouders die behoefte hebben aan hulp bij het opgroeien, de opvoeding en het onderwijs, deze ondersteuning (kosten)effectiever, sneller en preventiever krijgen. Tegelijkertijd moet er een einde komen aan de explosieve groei van zowel speciaal onderwijs als specialistische zorg. Beide trajecten werken toe naar een ongedeeld stelsel, waarbij de eigen verantwoordelijkheid, het probleemoplossend vermogen en de sociale netwerken van burgers worden versterkt. Een stelsel waarbinnen zo nodig adequaat naar specifieke vormen van hulp opgeschaald én zo snel mogelijk weer afgeschaald wordt. Dit veronderstelt een praktijk waar (kosten)effectief en reflectief werken het uitgangspunt is.

En misschien wel de belangrijkste reden om passend onderwijs en de transitie van de jeugdhulp integraal te benaderen: vaak gaat het over dezelfde kinderen, jongeren en gezinnen. Veel problemen van jeugdigen spelen zowel thuis, als op school, als in de vrije tijd. Betrokkenen uit beide werkvelden lijken zich hier steeds beter van bewust te zijn. “Kinderen zitten vijf dagen in de week op school. Dus als je alleen maar in een gezin bezig bent, dan mis je een heel belangrijke invloedssfeer”, vertelt een medewerker uit de jeugdhulp. Tegelijkertijd zegt de directeur van een samenwerkingsverband: “Uiteindelijk zitten kinderen maar 25 uur per week op school. Ze bevinden zich veel meer in andere leefwerelden: in het gezin, op de sportclub of in de buurt. Alleen op school investeren in een kind is dus dweilen met de kraan open.”

Alle leefgebieden

Voor de ontwikkeling van kinderen en jongeren is samenwerking dus belangrijk. Chaja Deen: “Voor ieder individueel kind willen we dat het veilig en gezond opgroeit en zijn talenten ontwikkelt, op school, thuis en in zijn vrije tijd. Het is belangrijk dat een kind goed gedijt in al zijn leefgebieden, en wanneer dit niet gebeurt, is het belangrijk om te weten of dit alleen daar het geval is of ook op een andere plek, en wat de relatie is. Voor een individueel kind of jongere komen zijn leefgebieden logisch samen; zorg en ondersteuning op school, thuis en in de

Naar school gaan en een baan hebben vergroten de kans op een volwaardige plek in de maatschappij

wijk moeten dat ook doen.” Maar ook voor de samenleving als geheel is dit essentieel. “Voor de samenleving willen we dat zoveel mogelijk mensen meedoen en een bijdrage leveren aan de arbeidsmarkt. Naar school gaan en een baan hebben werken normaliserend en vergroten de kans dat een individu een volwaardige en actieve plek vindt in de maatschappij. Ook vanuit dat perspectief is het belangrijk dat het op school goed blijft gaan, ook als er andere problemen spelen.”

Diversiteit en reliëf

Wanneer we spreken over hét onderwijs en dé zorg voor jeugd gooien we veel sectoren op één hoop. Onder de zorg voor jeugd verstaan we de preventieve basisvoorzieningen en vrij toegankelijke jeugdhulp, maar ook de specialistische zorg en de jeugdbescherming. In het onderwijs is er het onderscheid tussen het primair onderwijs (po), voortgezet onderwijs (vo) en mbo. Binnen het regulier onderwijs is er in het po ook speciaal basisonderwijs (sbo) en in het vo praktijk-onderwijs, voor leerlingen die zwaardere ondersteuning in een aparte setting nodig hebben. Daarnaast is er het (voortgezet) speciaal onderwijs, voor leerlingen met zeer complexe ondersteuningsbehoeften en/of beperkingen. Deze diversiteit aan sectoren, doelgroepen en leefomgevingen voor kinderen en jongeren komt volop terug in de volgende hoofdstukken. Een volledig beeld zal dat niet opleveren, en sommige sectoren komen vaker aan bod dan andere. We willen in deze publicatie het reliëf schetsen van de samenhang tussen onderwijs en zorg dat voortkomt uit deze diversiteit.

Verder lezen:

- ❖ Denktank Transformatie Jeugdinstel, *Beter met minder. Bouwstenen voor een transformatie van het jeugdinstel*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ PO-Raad, VO-Raad, AOC Raad & MBO Raad, *Referentiekader Passend onderwijs*, 2013.
- ❖ Joanka Prakken, Chaja Deen & Bas Wijnen, *Passend onderwijs en jeugdhulp: een gedeelde verantwoordelijkheid*. Notitie Denktank Transformatie Jeugdinstel. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.

Rinda den Besten, voorzitter van de PO-Raad en oud-wethouder jeugd in Utrecht

Betrokkenen aan het woord: voorzitter PO-Raad

Waarom is het belangrijk dat onderwijs en jeugdhulp meer en beter met elkaar samenwerken?

“Omdat zij met dezelfde kinderen te maken hebben. Al in Utrecht zag ik dat eerstelijns-hulpverleners en schoolprofessionals net anders werkten. Maar ze hadden het wel over dezelfde kinderen. Als wethouder heb ik ervaren dat als we die twee werelden laten samenwerken, ze veel sneller bij de kinderen konden zijn. Maar ik zag ook hoe moeilijk het was om elkaars taal te spreken. Dan had ik een gefrustreerde jeugdzorgmedewerker aan de lijn die ‘s morgens om elf uur al vijf keer naar de school had gebeld en de leerkracht maar niet te pakken kreeg. Ja, die stond natuurlijk voor de klas.”

Wat is er nodig om deze twee werelden bij elkaar te brengen?

“Het begint al bij de basis. Kijk hoe weinig aandacht er op de pabo is voor de jeugdhulp. Wat is een voogd? Wat gebeurt er bij een uithuisplaatsing? Leerkrachten moeten dat allemaal pas later leren. Maar ook andersom heeft de jeugdhulp weinig kennis van specifiek legerichte problematiek. Wel zien we al een aantal jaren groeiend bewustzijn, ook bij de jeugdhulpverlening, van de normaliserende

waarde van de school. De vraag wordt eerder en vaker gesteld hoe kinderen zo snel mogelijk weer naar school kunnen. Er is voor een kind niets zo goed als gewoon zijn. Als een kind dus ondanks alle ellende die er thuis gebeurt gewoon om half negen in de klas zit, en de jeugdhulpverlening daaromheen wordt georganiseerd, dan is dat goud waard.”

Vraagt dit een mentaliteitsverandering bij professionals?

“Zeker, maar niet alleen. Ook structuren en financieringsstromen zijn heel bepalend. Onderwijs en jeugdhulp waren zulke gescheiden kolommen dat je niet kunt verwachten dat professionals daar doorheen bewegen. Maar tegelijkertijd blijft het mensenwerk. Het gaat erom dat professionals echt samen om het kind willen staan en zich op de werkvloer willen verdiepen in elkaars wereld. De docent moet weten hoe jeugdzorgsystemen in elkaar zitten, en de jeugdzorg moet snappen dat scholen ook zelf een zorgstructuur hebben, met een intern begeleider en een handelingsplan, en dat de school echt niet alleen maar de hele dag bezig is met taal en rekenen.”

Het gaat erom dat professionals zich op de werkvloer willen verdiepen in elkaars wereld

Gaan de invoering passend onderwijs en de transitie jeugdhulp hierbij helpen?

“Deze twee veranderingen hebben alles met elkaar te maken. De kern is dat er niet meer wordt gekeken naar wat het kind heeft, maar naar wat het nodig heeft. De financiering is niet meer zo indicatiegedreven. Maar als wethouder heb ik me er al aan geërgerd dat we deze grote transities niet tegelijkertijd hebben gedaan. Op glanzrijke wijze hebben we de kans gemist om beide trajecten goed op elkaar af te stemmen. Nu heeft het onderwijs eerst

het passend onderwijs goed geregeld, en de gemeenten gingen aan de slag met de transitie van de jeugdzorg. Beide partijen zeiden: ‘als we klaar zijn, dan gaan we met de ander praten.’ Dat was natuurlijk te laat.”

Moeten beide veranderingen ook leiden tot minder kinderen op het speciaal onderwijs?

“De groei van het speciaal onderwijs zal zeker stoppen, al is het alleen maar omdat er minder geld voor is. Maar de beweging van speciaal naar regulier onderwijs wordt vooral vanuit inhoudelijke motieven gemaakt. Als een kind behoefte heeft aan extra ondersteuning, kan dat kind dan in het regulier onderwijs blijven, als wij daaromheen een goede ondersteuningsstructuur aanbieden? Er zijn altijd kinderen die een eigen voorziening nodig hebben, bijvoorbeeld kinderen met een ernstige meervoudige beperking. Maar de meeste kinderen zijn erbij gebaat om in de buurt naar school te gaan. Ook in afspraken met jeugdhulpverleners zie ik die beweging. Al is het alleen maar dat een kind niet met een busje naar de hulpverlening toe moet, maar dat de hulpverlening de behandeling op school doet.”

Veel gemeenten hebben gekozen voor wijk- of buurtteams. Werkt dat goed voor het basisonderwijs?

“Het wijkgericht werken is voor het gros van de basisscholen een goede ontwikkeling. Het werkt alleen minder goed voor het speciaal onderwijs, want die scholen zitten vaak

verder weg en zijn wijk- of zelfs gemeente-overstijgend. Ook voor veel bijzondere scholen is het lastig, zoals een Jenaplan-school. Maar voor de reguliere basisscholen is het belangrijk dat de professionals dichtbij zijn en dat men elkaar kent. Ik ben ervan overtuigd dat als professionals binnen school en de jeugdhulp elkaar kennen, ze de problematiek samen oppakken en een kind pas loslaten als ze het goed geregeld hebben. Maar als er meer afstand is tussen professionals zijn ze geneigd om in de bureaucratie te schieten. Dan vallen er kinderen tussen wal en schip.”

Hoe voorkomen we dat?

“Er zullen altijd incidenten zijn in de jeugdhulp en er zullen altijd langdurig thuiszitters zijn in het onderwijs. Daar moeten we een soort escalatiemodel voor hebben. Als het onderwijs bijvoorbeeld niet de jeugdhulp krijgt die het nodig heeft, of de jeugdhulp niet de plek op een school krijgt die nodig is, dan moet je kunnen opschalen. Iedere regio kan dan de afspraak maken wie in zo'n geval besluit wat er gebeurt; de wethouder van de grootste gemeente, of het grootste schoolbestuur. Uiteindelijk kan misschien zelfs het ministerie van VWS daar een rol in spelen.”

Hoe ingewikkeld is het dat het onderwijs niet onder de verantwoordelijkheid van gemeenten valt?

“Er wordt soms al gesproken over een volgende decentralisatie: onderwijs. Dat is geen vreemde gedachte. Als wij extra

speciaal onderwijs nodig hebben, dan moet de gemeente een school bouwen en het extra leerlingenvervoer betalen. Terwijl gemeenten niet kunnen sturen op het aantal kinderen dat naar het speciaal onderwijs gaat, want het onderwijs verwijst door. Maar de gemeente moet dan vervolgens wel controleren of die kinderen daadwerkelijk op school zitten in het kader van de leerplicht. En met de transitie moet de gemeente er nu ook voor zorgen dat het onderwijs een goede basis voor kinderen biedt. Als we samen om het kind willen staan, is het vreemd dat bijna al het beleid is gedecentraliseerd behalve dat ene stuk. Maar ik zie ook de nadelen. We moeten hier dus heel goed over nadenken.”

2. Sterke pedagogische basis op school

Welke ondersteuning leveren scholen zelf aan hun leerlingen? En hoe zetten de jeugdhulp en andere externe partners zich in om de pedagogische capaciteiten van leraren en scholen te versterken?

Een veilige en zorgzame leeromgeving op school vormt de basis voor het welbevinden en de ontwikkeling van leerlingen. Niet alleen als het gaat om onderwijsprestaties, maar ook andere factoren die van invloed zijn op het functioneren en de ontwikkeling van kinderen en jongeren. De basis wordt gelegd in goed klassenmanagement en heldere regels, normen en een omgangscultuur. Een heldere ondersteuningsstructuur op school, met duidelijke taken en bevoegdheden voor leraren, intern begeleiders (basisonderwijs), zorgcoördinatoren (voortgezet onderwijs), teamleiders en schoolleiders draagt bij aan het realiseren van deze pedagogische basis.

Ondersteuningsstructuur

Op vrijwel alle basisscholen is een intern begeleider (ook wel ib'er genoemd) beschikbaar. De intern begeleider is verantwoordelijk voor de ondersteuning in de school, de begeleiding en coaching van leraren, en de samenwerking met ketenpartners in de zorg voor jeugd. Op de meeste basis-

scholen vormt de intern begeleider een ondersteuningsteam samen met één of meerdere partners in de jeugdhulp, zoals een jeugd- en gezinsgeneralist, CJG-medewerker, schoolmaatschappelijk werker en/of jeugdverpleegkundige. Steeds vaker schuiven ook ouders aan bij dit ondersteuningsteam, om gezamenlijk te verkennen welke ondersteuning binnen en buiten de school voor een kind georganiseerd moet worden.³

Op alle middelbare scholen is een klassenmentororaat ingericht, waarbij ten minste één leraar per klas de verantwoordelijkheid heeft om het welzijn en de voortgang van individuele leerlingen en van de klas als geheel te ondersteunen. Elke middelbare school heeft ook een zorgcoördinator, die verantwoordelijk is voor de intake, de doorstroom en de uitstroom van leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften. Hij is daardoor de spin in het web van de interne en de externe ondersteuningsstructuur. De meeste scholen bieden daarnaast ook dyslexiebegeleiding,

³ Chaja Deen, Corian Messing & Bas Wijnen, *Ondersteuning in het Nederlandse onderwijs*. Factsheet. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.

sociale vaardigheids- en faalangsttraining en andere ondersteunende leerlingbegeleiding aan, waarbij het schoolmaatschappelijk werk vaak een rol speelt.

Kennis en vaardigheden

Voor een sterke pedagogische basis moeten beroepskrachten op scholen beschikken over de kennis en vaardigheden om bij kinderen, jongeren én ouders te signaleren of er belemmeringen zijn in de ontwikkeling. Zij bespreken die signalen, vaak in een multidisciplinair overleg, om te beoordelen of er extra ondersteuning gewenst of noodzakelijk is vanuit onderwijs, welzijn, politie en justitie, of hulpverlening. Ook moeten zij deze signalen op een positieve en gelijkwaardige manier kunnen bespreken met kinderen, jongeren en/of hun ouders. Als hun eigen aanpak onvoldoende resultaat oplevert, moeten zij ook weten wanneer, waar en hoe zij deze signalen met anderen kunnen en mogen delen om zo nodig extra ondersteuning in te schakelen.

Houding

Naast kennis en vaardigheden gaat het hier ook om de juiste houding. De school, en de professionals die daar werken, moeten zich onderdeel voelen van het netwerk rondom een kind of jongere. Leraren onderwijzen niet alleen hun vak, maar zijn ook medeverantwoordelijk voor een positief pedagogisch klimaat. Ze hebben ook de taak om te peilen of het goed gaat met de leerlingen in hun klas. Al is het alleen maar omdat een kind dat niet lekker in zijn vel zit moeilijk aan leren toekomt. Leraren moeten de verantwoordelijkheid voelen om te signaleren *dat* er iets aan de hand is met een leerling, niet in alle gevallen *wat* er aan de hand is. Ze moeten dus alert zijn op signalen van beginnende criminaliteit, vreemd gedrag tijdens een schoolreisje of verhalen over de thuissituatie.

❖ Cursusaanbod voor professionals

Ook op het gebied van veiligheid is het belangrijk dat professionals binnen de school voldoende zijn toegerust om goed te signaleren en geen last hebben van handelingsverlegenheid. De Augeo academy heeft beroepsspecifieke cursussen en e-colleges ontwikkeld over het signaleren, handelen en communiceren bij kindermishandeling en huiselijk geweld. Professionals maken kennis met de Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling, leren welke signalen bij kinderen kunnen wijzen op een onveilige opvoedsituatie en wat ze met deze signalen kunnen doen. Er zijn specifieke online cursussen voor docenten mbo en hbo, leerkrachten in het primair (speciaal) onderwijs, intern begeleiders, mentoren en docenten in het voortgezet (speciaal) onderwijs, zorgcoördinatoren en conciërges. Meer informatie is beschikbaar via de website van Augeo.

Samenwerken in de wijk

Om hun basisondersteuning te versterken of uit te breiden, werken veel scholen samen met partners in de buurt of wijk. De jeugdhulp ligt als partner voor de hand, omdat de ervaring en expertise goed ingezet kan worden op school. Dat kan door advies te vragen of er hulp bij te halen. In de praktijk kan dit ertoe leiden dat professionals van bijvoorbeeld een wijkteam de leraar adviseren over hoe hij het beste een signaal over een zorgelijke thuissituatie met ouders kan bespreken. Zo wordt de onderwijsprofessional ondersteund om vroegtijdig te signaleren en lichte hulp aan te bieden. Daarmee wordt de instroom naar zwaardere zorg verminderd, en kan een kind of jongere in zijn eigen omgeving blijven. Ook de Onderwijsraad (2014) pleit ervoor om de jeugdhulpverlening dicht bij de school te organiseren. De raad vindt het “essentieel dat jeugdhulpverlening een structureel en duurzaam onderdeel wordt van de ondersteuningsstructuur op school. Meer jongeren zouden op die manier binnen de school gehouden kunnen worden.”⁴ De kernvraag is dus: hoe kunnen onderwijs en partners gezamenlijk tot betere ondersteuning op school komen?

Jeugdhulp traint op school

In Almere gebeurt dit sinds een aantal jaar onder meer via het trainingsprogramma *OKé-op-school*. Dit programma is ontwikkeld door

jeugdhulpaanbieder Vitree en wordt door hen uitgevoerd op een groot aantal basisscholen en middelbare scholen. Hoofddoelstelling: de instroom in de (specialistische) jeugdhulp verminderen en schooluitval voorkomen. De training bestaat uit vier niveaus, oplopend van voorlichting op klasniveau over groepsdruk, pesten en weerbaarheid, naar individuele trainingen voor leerlingen met beginnende gedragsproblematiek. In de loop der jaren heeft het programma zich steeds meer ontwikkeld richting het ondersteunen van leraren en de school, legt Sharon Stellaard uit, projectleider transformatie bij Vitree. “In de beginjaren richtten we ons vooral op ouders en leerlingen. Maar hoe meer we in de scholen aan het werk waren, hoe meer zicht we kregen op de situaties in de klas, de rol van de docent en de vragen die daarbij speelden. Soms kwamen er uit één klas meerdere individuele aanmeldingen voor het programma. Uit de intakegesprekken bleek vervolgens dat er niet zozeer individuele problemen waren, maar meer een interactieprobleem met de leerkracht. Dus hebben we in overleg met de scholen het programma aangepast. Nu bekijken we op voorhand met de school welke ontwikkelingen ze willen doormaken en hoe ze ons daarbij kunnen gebruiken. Daarbij gaan we uit van de ondersteuningsprofielen die ze in het kader van passend onderwijs opstellen.”

⁴ Onderwijsraad, *Samen voor een ononderbroken schoolloopbaan*. Den Haag: Onderwijsraad, 2014.

Hoe sterk de pedagogische basis op school ook is, Stellaard denkt dat aanvullende expertise vanuit de jeugdhulp altijd waardevol en nodig zal zijn. “Wanneer gaat een grapje over in online pesten, en wat doe je daar dan aan? Wanneer leidt een depressieve gedachte tot gedachten over zelfdoding? In de praktijk merken we dat dit onderwerpen zijn waar de gemiddelde leerkracht vanaf wil blijven. Voor specifieke vragen komen leerkrachten bij ons voor de juiste expertise. En dat kan ik me heel goed voorstellen.” Mede daarom zijn de hulpverleners van Vitree nog steeds verbonden aan de scholen, ook na het inrichten van de wijkteams in Almere. “Onze samenwerking met de scholen stond als een huis. En de gemeente ziet dat het werkt. Voor ouders en kinderen blijft de school een heel logische plek om hulp te vragen én te ontvangen.”

Positief klimaat op school

Een ander mooi voorbeeld van de rol van de jeugdhulp in het creëren of versterken van een zorgzaam klimaat op school is de inzet van de methode *Positive Behavior Support* (PBS). Jeugdhulpinstelling Yorneo werkt al een paar jaar met een groot aantal scholen in Drenthe aan dit programma. PBS bevordert sociaal gedrag en vermindert gedragsproblemen onder leerlingen, zodat *alle* leerlingen optimaal kunnen profiteren van het geboden onderwijs. De inzet van Yorneo is specifiek gericht op de professionals op en rondom de school, legt Inge Reijnders uit, PBS-opleider en -coach bij Yorneo. “Wij doen niets met

Academische werkplaats *Samen op School*

In januari 2016 start *Samen op School*, een van de Academische Werkplaatsen Transformatie Jeugd die gefinancierd worden door ZonMw. Vitree neemt deel aan deze werkplaats, samen met De Kern (instelling voor maatschappelijke dienstverlening), scholen, gemeenten en hogeschool Windesheim. Gedurende vier jaar wordt onderzoek gedaan naar de samenwerking tussen gezin, school en jeugdhulp, aan de hand van twee vragen: Wat werkt hierbij om de instroom naar speciaal onderwijs en specialistische jeugdhulp te voorkomen? En welke organisatorische en bestuurlijke voorwaarden (bijvoorbeeld wijze van financiering en afspraken tussen gemeenten, onderwijs en jeugdhulp) zijn daarvoor nodig? Meer informatie is beschikbaar via de website van ZonMw.

kinderen. Wij zijn maar tijdelijk op een school, een leerkracht is zes of zeven uur per dag aan het werk met de kinderen. Het gaat er dus om dat wij onze expertise overbrengen op de leerkrachten, zodat zij er dagelijks mee kunnen werken. We weten inmiddels dat we meer bereiken als we de omgeving rondom een kind laten veranderen dan wanneer we zelf met een kind aan de slag gaan.” Voor Yorneo is de school een van de belangrijkste onderdelen van de omgeving van kinderen. “Voorheen gingen we vanuit de jeugdhulp naar de school toe en vertelden we wat de school met een kind moest doen. Nu vragen we aan de school wat hun waarden zijn, hun gedragsverwachtingen, en hoe hun beloningssysteem in elkaar zit.

De taal van de school nemen we zo mee in de behandeling die we bij een kind thuis geven. Zo wordt de behandeling veel krachtiger.” Volgens de methode van PBS is niet alleen het klaslokaal een belangrijke omgeving voor kinderen, maar het gehele schoolgebouw, en ook het plein ervoor. Yorneo betreft dan ook alle professionals en volwassenen in en rondom de school. Scholen zien hier ook steeds meer zelf de meerwaarde van in, aldus Reijnders. “In Assen hebben drie scholen voor speciaal onderwijs gezamenlijk het lokale taxibedrijf benaderd, dat de kinderen naar school brengt. Deze scholen gaan nu de taxichauffeurs trainen in PBS. Ook heeft het taxibedrijf een taxi ter beschikking gesteld om daarin de kinderen

Politie als samenwerkingspartner

Niet alleen de jeugdhulp is een belangrijke partner voor scholen om een zorgzaam en veilig leerklimaat te creëren voor zijn leerlingen. Ook politie en justitie zijn relevante samenwerkingspartners, zeker wanneer het gaat om een veilig schoolklimaat.⁵ Zo werkt de politie in de regio Den Bosch sinds 2006 met ‘schooladoptie’: alle scholen in het voortgezet onderwijs, speciaal onderwijs en mbo hebben een directe contactpersoon bij de politie. De rol van deze ‘schoolagent’ bestaat uit een combinatie van een repressieve aanpak als het om strafrechtelijke zaken gaat, en meer preventief signaleren, adviseren en verwijzen. In de stad Den Bosch is een brigadier de schoolcontactpersoon. Zij is erin geslaagd om een groot vertrouwen op te bouwen bij de scholen. Ze heeft een groot netwerk en korte lijnen met alle relevante partners, waaronder het Veiligheidshuis. Ook kent ze veel jongeren. Op afroepbasis neemt ze deel aan het zorg- en adviesteam. Er is altijd sprake van maatwerk boven protocollen. De schoolagent heeft hierin een eigen mandaat, zodat zij zelf een afweging kan maken: kies ik een pedagogische oplossing, of ga ik vervolgen? En ze heeft de vaardigheden om die afweging goed te maken, gecombineerd met de goodwill bij anderen. Op deze manier heeft de schoolagent een samenwerkingsverband op gang gebracht tussen onderwijs, gemeente en politie. Momenteel is zij bezig om deze succesvolle benadering ook in het basisonderwijs tot stand te brengen.

⁵ Frank Hoogeboom et. al., *Veiligheid in verbinding. Onderwijs en de justitiële keten samen voor kind en jongere*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2015.

te laten oefenen met het gedrag dat van hen wordt verwacht in de taxi. De school beseft dat voordat een kind op school komt er al van alles is gebeurd in de taxi. Dat willen ze dus ook meenemen in de PBS-methode. Zo wordt het echt een school-brede methode.”

De transitie van de zorg voor jeugd heeft de financiering nauwelijks veranderd, legt Reijnders uit. “Omdat we PBS zien als een vorm van scholing, betalen scholen een groot deel van onze inzet zelf, met name de trainingsdagen. Daarnaast hebben wij een consultatiefunctie, waarin we de implementatie op school ondersteunen en waarbij leerkrachten om advies kunnen vragen aan een PBS-coach. Dit werd voorheen gefinancierd door de provincie en is nu overgenomen door de gemeenten in Drenthe. In de basis is dat hetzelfde gebleven.”

Veel gemeenten zijn enthousiast over de inzet van PBS op scholen, vooral omdat de effecten positief zijn. “We zien dat leerkrachten bij bijvoorbeeld een gedragsincident in de gang meer kijken naar wat ze zelf kunnen doen. Dus in plaats van de leerling straffen, kijkt men nu veel meer naar hoe de school de gedragsverwachtingen voor leerlingen nog duidelijker kunnen maken. Daarbij zien we dat leerkrachten meer handvatten hebben om kinderen te helpen, waardoor deze kinderen minder snel de stempel van ‘negatief gedrag’ krijgen. En als er aanvullende behandeling moet plaatsvinden, dan is deze korter, omdat

de behandeling nauw aansluit bij wat er op school gebeurt.”

Maak de school niet lui

De directe samenwerking met de jeugdhulp om de pedagogische basis op school te versterken, betekent niet dat externe partijen de interne ondersteuning op een school overnemen. Laagdrempelige inzet van jeugdhulp direct op school kan echter wel dit risico met zich meenemen, ziet ook Marga Drewes, projectleider transitie jeugd van de gemeente Haarlemmermeer. Daar werkt op iedere basisschool een ‘schoolcoach’: een combinatiefunctie van schoolmaatschappelijk werk en jeugdhulp. “Omdat de schoolcoaches veel op school aanwezig zijn, worden ze gemakkelijk geconsulteerd door leerkrachten. Zo vinden sommige professionals het lastig om met ouders een gesprek aan te gaan over signalen van kindermishandeling. Een schoolcoach kan daar goed bij helpen, door bijvoorbeeld aanwezig te zijn bij deze gesprekken. Wij vinden dat een versterking van de basis op school. Tegelijkertijd zien we dat als je te veel hulp dichtbij de school zet, de school eventuele problemen te snel doorschuift naar de schoolcoaches. En we willen juist dat ook leerkrachten en intern begeleiders zelf voldoende toegerust zijn om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. Dus het vergt een gezamenlijk leer- en ontwikkelproces om hierin de juiste weg te vinden.”

Marnix Molenaar, jeugdprofessional in Roosendaal, herkent dit. Voorheen was hij vanuit de specialistische jeugdhulp als schoolcoach verbonden aan één school. Nu ondersteunt hij vanuit het Centrum voor Jeugd en Gezin meerdere onderwijslocaties in de gemeente. “Als schoolcoach kon ik zomaar een gesprek aangaan met een leerling. Nu ben ik als jeugdprofessional een externe partij, dus moet de school toestemming vragen aan de ouders om mij erbij te betrekken. Zo wordt de school gedwongen om vooral ook zelf hun zorgen met ouders te bespreken en met een duidelijke hulpvraag bij mij te komen. Op verzoek kan ik bij de gesprekken aanschuiven, maar de verantwoordelijkheid ligt in eerste instantie bij de school.” Molenaar is daarom blij met de ontwikkeling van schoolcoach naar jeugdprofessional. “Als schoolcoach heb ik de school veel uit handen genomen. Het is goed dat die intensieve vorm van coaching nu gestopt is en dat de school weer op eigen benen gaat staan. Je kan de school ook lui maken namelijk.”

Doen wat werkt

Werk in samenhang aan een situatie waarin:

- ❖ de lokale hulp en ondersteuning aansluiten op de eigen kracht en het probleemoplossend vermogen van de jeugdige, ouders, hun sociale omgeving én de school. Een kind wordt niet uit de school gehaald als het niet nodig is, maar professionals op school worden versterkt om steeds beter om te gaan met onderwijs- en ondersteuningsvragen.
- ❖ de nadruk in de lokale zorg voor jeugd en in het onderwijs ligt op preventie en vroegsignalering. De school is vind- en werkplaats voor het versterken van het gewone opvoeden en opgroeien. De jeugdhulp wordt preventief ingezet in voorschoolse voorzieningen, kinderopvang en scholen om de basisondersteuning van de school te versterken. Leraren hebben naast het signaleren van leerproblemen ook een rol bij het signaleren van opvoeden- en opgroeioproblemen.

Verder lezen:

- ❖ Joanka Prakken, Chaja Deen & Bas Wijnen, *Passend onderwijs en jeugdhulp: een gedeelde verantwoordelijkheid*. Notitie Denktank Transformatie Jeugdstelsel. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Bas Wijnen, Rally Wagemans & Chaja Deen, *School en wijk verbonden. Tips voor de aansluiting van onderwijs op een wijk-, gebieds- of stedelijke aanpak voor opvoeden en opgroeien*. Factsheet. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Nederlands Jeugdinstituut, *Routekaart voor een goede verbinding van school en wijk* (www.nji.nl/scholenwijkverbonden).

Annemiek Glasbergen, intern begeleider op een basisschool in Soest en bestuurslid van de Landelijke Beroepsgroep voor Begeleiders in het Onderwijs, en **Caroline Höhner en Sjoerd van den Berg**, (voormalig) zorgcoördinatoren op een umbo-school in Alkmaar

Betrokkenen aan het woord: intern begeleider en zorgcoördinatoren

Voor wie zijn jullie er vooral: voor de leerlingen of voor jullie collega-leraren?

Annemiek Glasbergen: “Onze kerntaak is het ondersteunen van leerkrachten, zodat de leerlingen het bij hen in de groep goed kunnen doen. Dat betekent soms het coachen van een leerkracht als het niet lekker loopt in een klas, maar ik speel ook een voortrekkersrol in het verbeteren van de basisondersteuning. En soms werken we op individueel niveau: als een leerling uitgebreide zorg en ondersteuning nodig heeft, dan organiseer ik als intern begeleider de best passende ondersteuning.”

Sjoerd van den Berg: “Bij ons op school is de functie van zorgcoördinator veranderd. Vroeger was ik er vooral om ervoor te zorgen dat individuele leerlingen over wie we ons zorgen maakten op een goede manier hun schoolcarrière afronden. Door de invoering van passend onderwijs is het belangrijk dat docenten genoeg know-how in huis hebben. Ik ondersteun daarbij door bijvoorbeeld mee te denken als een collega vastloopt in zijn werk voor de klas. Of ik geef tips over hoe ze het beste een oudergesprek kunnen voeren. Ook coördineer ik onze trajectvoorziening

en de trainingen die wij aanbieden. En ik voer regelmatig gesprekken met ouders en leerlingen. Ik houd me dus nog steeds bezig met leerlingen, maar op een andere manier.”

Jullie spelen een belangrijke rol in het versterken van de pedagogische kwaliteiten van de leraren. Is jullie functie in de ideale wereld overbodig?

Sjoerd van den Berg: “In de ideale wereld bestaat mijn baan niet en geef ik gewoon les. Dat betekent namelijk dat het goed gaat met alle kinderen. Maar kinderen maken nu eenmaal dingen mee waardoor ze niet goed in hun vel zitten of kunnen ontsporen. Dan heeft een school een deskundige in huis nodig die weet wat je dan moet doen.”

Annemiek Glasbergen: “Het mooiste is inderdaad als de intern begeleider zichzelf overbodig maakt doordat de leerkrachten zelf alle kennis en vaardigheden hebben. Maar zeker nu, bij de start van passend onderwijs, is het belangrijk dat er binnen de school iemand is die het overzicht en de regie houdt. Scholen hebben te maken met logopedisten,

ergotherapeuten, onderzoekers, remedial teachers, jeugdhulpverleners, dyslexie-behandelaren, leerplichtambtenaren... Dat is voor een leerkracht niet meer behapbaar.”

Herkennen jullie het beeld van het onderwijs en de jeugdhulp als twee verschillende werelden?

Annemiek Glasbergen: “Voorheen was de jeugdhulp erg complex en had ik weleens het gevoel van het kastje naar de muur gestuurd te worden. Nu is de jeugdhulp veel benaderbaarder geworden; als school heb je één contactpersoon en die kan de weg wijzen.

Voorheen was
het een issue als
jeugdhulp erbij
werd gehaald,
nu wordt het
meer een vanzelf-
sprekendheid

Op die manier kunnen we de twee werelden bij elkaar brengen.”

Sjoerd van den Berg: “Maar we bewaken onze grenzen wel steeds beter. Vroeger namen we als school de hulpverlening nog weleens over. Maar we hebben nu afgesproken dat we er eigenlijk maar voor één doel zijn: ervoor zorgen dat een leerling zijn diploma behaalt. Natuurlijk bespreken mijn collega’s met de leerlingen of ze hun medicijnen op tijd hebben genomen. Maar daar zit een grens aan: als het echt om hulpverlening gaat, dan gebeurt dat door een hulpverlener. Eventueel binnen de muren van de school.”

Wat waren de belangrijkste knelpunten in de aansluiting met de jeugdhulp?

Caroline Höhner: “Voorheen werkten onderwijs en jeugdhulp onvoldoende integraal samen. Daardoor deden we dingen dubbel, of misten we informatie van elkaar. Dit geldt ook voor de specialistische hulp. Zo heb ik een casus gehad waarbij de hulpverlening afgesloten werd omdat het goed ging met de leerling, terwijl op school het ziekteverzuim was toegenomen. Bijkomend probleem bij de specialistische hulpverlening is dat zij op basis van declarabele uren werken. Een gesprek met alle partijen is soms lastig te plannen. Ook is het afhankelijk van de hulpverlener; niet alle hulpverleners gaan zelf de samenwerking met school aan.”

Annemiek Glasbergen: “De drempel tot de jeugdhulp was voorheen heel hoog. Er moest wel heel wat aan de hand zijn voordat je

jeugdzorg erbij haalde. Nu is de jeugdhulp dichter bij de wijk en de school georganiseerd. Van meet af aan geven we nu aan ouders aan dat in een gesprek over hun kind iemand van de jeugdhulp kan aanschuiven. Dat geeft ouders niet zo'n zwaar gevoel. Voorheen was het een issue als jeugdhulp erbij gehaald werd, nu wordt het meer een vanzelfsprekendheid.”

Wat levert die nabijheid van de jeugdhulp op?

Caroline Höhner: “Elke school bij ons had al een schoolmaatschappelijk werker, maar die functie is omgezet naar die van jeugd- en gezinscoaches. Zij vormen de schakel tussen de jeugdhulp en de school en kunnen ook indiceren voor hulpverlening. Dat is pure winst. Voor de school is dat ook prettig, want zij kunnen die zorg dan overdragen aan de jeugd- en gezincoach. Voorheen bleef dat de verantwoordelijkheid van de zorgcoördinator.”

Sjoerd van den Berg: “Vroeger hadden wij het zorg- en adviesteam, waarin we onze zorgen over leerlingen bespraken maar niet uitwisselden wat iedereen aan het doen was. Nu doen we de leerlingenbesprekingen in een multidisciplinair overleg, en hebben we in het ketenoverleg tijd om elkaar op de hoogte te brengen: wie doet wat en waar liggen ieders grenzen? Ontschotten betekent voor mij heel goed met elkaar in gesprek blijven.”

Annemiek Glasbergeen: “Wij hebben vaste contactpersonen in het lokale jeugdteam, die ook kennis hebben gemaakt op school. Ik weet dus precies bij wie ik moet zijn als er een casus

ligt. Het is aan mij als intern begeleider om te beoordelen of het nodig is om het jeugdteam erbij te betrekken. Dat is prima, want de intern begeleider kent het gezin achter het kind. Ik merk wel dat het jeugdteam meer gericht is op het gezin en op het hele systeem om het kind. De jeugdteammedewerkers vragen daar meer naar dan dat wij doen. Dat is goed, zij kijken weer met andere ogen.”

3. Samenwerken met ouders

Wat is het belang van ouderbetrokkenheid voor de pedagogische basis op school? Geldt dat ook voor het mbo? En hoe willen scholen de ouderbetrokkenheid tot stand brengen?

Een goed pedagogisch klimaat op school kan niet zonder samenwerking met de ouders van de leerlingen. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat betrokkenheid van ouders bij de school positieve invloed heeft op de prestaties van leerlingen en op de ontwikkeling van hun schoolloopbaan. Het draagt bij aan positief gedrag van leerlingen, een positieve leerhouding, minder schooluitval en betere onderwijsprestaties.⁶

Ouderbetrokkenheid is overigens iets anders dan ouderparticipatie. Er is sprake van betrokkenheid als uit het gedrag van ouders blijkt dat zij zich gedeeld verantwoordelijk voelen voor de schoolontwikkeling van hun kinderen. De ouders tonen belangstelling, scheppen voorwaarden voor het maken van huiswerk en begeleiden hun kind daarbij. Ook bezoeken zij ouderavonden en tonen zij respect voor de leraren. Ouderbetrokkenheid gebeurt dus vooral thuis, maar vindt voor een deel ook op school plaats. Bij ouderparticipatie gaat het om actieve deelname van ouders aan activiteiten op school, variërend van

schoolreisjes en leeshulp tot de ouderraad en medezeggenschapsraad. Hierin zit een wederzijdse verantwoordelijkheid. Bij partnerschap gaat het niet alleen om een beweging van ouders richting de school, maar ook om een beweging van school richting de thuissituatie. Er is een gezamenlijk belang; het kind staat daarin centraal.

Gelijkwaardige communicatie

De rol van ouders in het onderwijs van hun kinderen bestaat uit twee eenvoudige principes: als het over jouw kind gaat, dan hoor jij aan tafel te zitten, en de informatie die bij school bekend is over jouw kind, moet op z'n minst ook bij jou bekend zijn. Dat vindt Mark Weghorst, die betrokken is bij een aantal organisaties gericht op de relatie tussen ouders en het onderwijs. Zo is hij voorzitter van Ouders&OnderwijsTwente, bestuurslid bij het Netwerk Ouderinitiatieven en thema-adviseur bij de landelijke organisatie Ouders & Onderwijs. En hij is zelf ouder van een jongen en een meisje. Weghorst ziet deze twee principes in de praktijk vaak niet

⁶ Diana Prins, Daan Wienke & Karen van Rooijen, *Ouderbetrokkenheid in het onderwijs*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2013.

terugkomen. “Bij veel professionals in het onderwijs zie ik nog steeds de neiging om eerst zelf na te denken over een leerling, en pas als ze eruit zijn, het voor te leggen aan de ouders. Maar gelijkwaardige communicatie betekent dat je vanaf het begin met ouders in gesprek gaat. Kijk bijvoorbeeld naar de zorg- en adviesteams die op veel scholen bestaan. Op maar heel weinig plekken zitten ouders ook aan tafel tijdens deze overleggen. Op de plekken waar dat wel gebeurt en waar wel wordt geïnvesteerd in de betrokkenheid van ouders, daar zien ze ook het effect. Je zoekt dan namelijk naar een oplossing die ook door ouders wordt gedragen. Dat scheelt enorm veel tijd en energie in het uitleggen aan ouders waarom dit de goede oplossing is. En daarbij, ouders kennen hun kind natuurlijk het beste.”

Actief samenwerken met ouders vraagt wel iets van onderwijsprofessionals, weet ook Weghorst. “Je hebt ouders in alle soorten en maten, dus als school moet je je best doen om met al die verschillende ouders goed contact te leggen. Als professional moet je je bewust zijn van het beeld dat je van ouders hebt, en van het jargon dat je gebruikt. Leerkrachten moeten alles wat ze doen weer terugbrengen naar de relatie leerkracht-kind-ouder. Daarvoor zou ook meer aandacht moeten zijn in de opleidingen.”

De invoering van passend onderwijs beoogt onder meer om de positie van ouders tegenover scholen en schoolbesturen te

Meer informatie over ouderbetrokkenheid en (passend) onderwijs

Het Steunpunt Passend Onderwijs heeft op zijn website verschillende informatiebronnen verzameld over de betrokkenheid van ouders bij passend onderwijs. Deze informatie is beschikbaar via:

www.steunpuntpassendonderwijs.nl/passend-onderwijs/ouderbetrokkenheid.

Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) heeft verschillende handreikingen ontwikkeld over het stimuleren en organiseren van betrokkenheid van ouders bij het onderwijs. Zo zijn handreikingen beschikbaar over het samenwerken met ouders in het voortgezet onderwijs en in ondersteuningstrajecten, en over de methode ‘Ouderbetrokkenheid voor elkaar’. Kijk voor meer informatie op de website van het NJI.

versterken. Volgens Mark Weghorst is dat niet per definitie het geval. “Daar waar de relatie tussen een school en de ouders goed was, heeft de invoering passend onderwijs die inderdaad verbeterd. Maar daar waar de relatie niet goed was, is die niet zomaar verbeterd. Kijk bijvoorbeeld naar de ondersteuningsplanraad. Elk samenwerkingsverband is wettelijk verplicht om zo’n ondersteuningsplanraad in te stellen, maar de manier waarop je die ouderbetrokkenheid invult staat vrij. Het ene samenwerkingsverband is genereuzer met inspraakmogelijkheden dan het andere. Dit heeft dus meer met intenties te maken dan met de uitvoering van de wet. De invoering passend onderwijs heeft tot nu toe dus vooral bestaande intenties en praktijken bevestigd. Of dat nu goede of slechte praktijken waren.”

Passend-onderwijscafés

De samenwerking met ouders, en de bijbehorende informatievoorziening, is in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de school of de schoolbesturen. Zij zijn immers het eerste aanspreekpunt voor ouders. Maar ook samenwerkingsverbanden passend onderwijs spelen een rol, vindt Luuk van Aalst, directeur van het samenwerkingsverband IJssel-Berkel (primair onderwijs). “We vinden de betrokkenheid van ouders belangrijk omdat het allereerst natuurlijk om hún kinderen gaat. Ouders zijn de regievoerders over deze kinderen. Daarbij zitten kinderen maar 25 uur per week op school. Ze bevinden zich veel meer in andere leefwerelden: in het gezin,

op de sportclub of in de buurt. Dus als er iets extra’s nodig is voor een kind, dan kan dat nooit alleen op school gebeuren. Ook thuis kan dan ook ondersteuning nodig zijn, dus daar moet een school de ouders in een zo vroeg mogelijk stadium in meenemen.”

Het samenwerkingsverband IJssel-Berkel heeft nog geen casussen hoeven voorleggen aan de geschillencommissie. Maar bij een geschil is er volgens Luuk van Aalst altijd iets misgegaan in het voortraject met de ouders. “In 99 procent van de gevallen gaat een geschil niet om de plek, maar om de verwachtingen. Welke verwachtingen heeft een school gecreëerd toen het kind op de school kwam? Dat de school alles aankan en oplost? Een school moet reëel zijn over zijn mogelijkheden en beperkingen.” Voor Van Aalst zit de crux in goede communicatie. “Op het vlak van lesgeven is de leerkracht de professional. Dat moeten ouders wel zien. Ik ga een dokter ook niet vertellen hoe hij moet opereren. Maar ik wil wel geïnformeerd worden. Leerkrachten en ouders moeten dus goed met elkaar uitwisselen. Als samenwerkingsverband ondersteunen we daarom professionals op de scholen, zoals de directeurs en intern begeleiders. Het is belangrijk dat zij openheid creëren en de wederzijdse verwachtingen goed afstemmen.”

Ouderbetrokkenheid gaat volgens Van Aalst verder dan de formele vereisten die daarvoor aan de samenwerkingsverbanden

gesteld zijn. “Ik ben heel tevreden over onze ondersteuningsplanraad, maar die kan nooit alle ouders van al onze scholen vertegenwoordigen. Vanaf komend schooljaar gaan we daarom werken met ‘passend-onderwijscafés’. Elke keer lichten we dan een thema uit, bijvoorbeeld hoogsensitieve kinderen. Het tweede deel van de avond benutten we om het gesprek aan te gaan met leerkrachten en ouders. Hoe gaat het op de scholen? Waar lopen ze tegenaan sinds de invoering van passend onderwijs? Op die manieren kunnen we de signalen op een laagdrempelige manier inventariseren.”

Van Aalst zou ouders nog wel meer willen inzetten. “Als we willen dat bijvoorbeeld kinderen met gedragsproblemen zoveel mogelijk in het regulier onderwijs blijven, is het goed om ook te investeren in de band met de ouders van andere kinderen in die klas. Wat kan een oudergemeenschap zelf doen, op school en in de wijk, om kinderen zoveel mogelijk op onze school te houden? Daar heeft iedereen een rol in, niet alleen de school.”

Ouders op het mbo

Ouderbetrokkenheid op het mbo is een ander verhaal. Studenten op het mbo variëren in leeftijd van 16 tot 27 jaar, dus de relatie tussen studenten en hun ouders verschilt sterk. Sommige mbo'ers hebben zelf kinderen en zijn dus zelf ouder. Toch is ook op het mbo de betrokkenheid van de ouders belangrijk, zeker wanneer het studenten betreft met

Wat kan een oudergemeenschap zelf doen, op school en in de wijk, om kinderen zoveel mogelijk op onze school te houden?

extra ondersteunings- of zorgbehoeften. Op het ROC Mondriaan in Den Haag is hier in toenemende aandacht voor, vertelt Sabine Kunst, programmaregisseur voortijdig schoolverlaten van de regio Haaglanden en in die functie verbonden aan het ROC Mondriaan. “We hebben het onlangs in onze statuten veranderd. Voorheen wisselden we niet automatisch informatie met ouders uit als de student 18 jaar of ouder was. Als we toch de ouders wilden informeren, moesten we eerst toestemming vragen aan de student. Nu hebben we het omgedraaid: we wisselen altijd informatie uit met de ouders, tenzij de student hiertegen bezwaar maakt. Dit uitgangspunt hanteren we ook bij de extra ondersteuning die we bieden aan studenten.

Naar ons idee moeten ouders altijd betrokken zijn bij de ontwikkeling van hun kind, en dat willen we ook uitstralen. Verschillende opleidingen organiseren daarom speciale ouderbijeenkomsten.”

Maar betrokkenheid van ouders vraagt op het mbo om maatwerk. “We weten dat het voor sommige leerlingen juist goed is als we de ouders niet teveel betrekken. Veel van onze jongeren willen loskomen van de thuissituatie en moeten zelfredzaam worden. Tegelijkertijd kan het ook een signaal zijn dat er iets niet goed gaat in het gezin, als een jongere aangeeft dat hij zijn ouders niet wil informeren.

Uiteindelijk schatten we per geval in, samen met de jongere en de betrokken professionals, in hoeverre we ouders er actief bij betrekken.”

Doen wat werkt

Werk in samenhang aan een situatie waarin:

- ❖ onderwijs en opvoeding als gezamenlijke taak en verantwoordelijkheid worden gezien.
- ❖ ouders weten wat van hen verwacht wordt als het gaat over opvoeding, betrokkenheid en waardenoverdracht.
- ❖ de professionals voldoende kennis hebben over de gezinnen, hun omstandigheden, cultuur en opvoedingsdoelen.
- ❖ moeilijk bereikbare ouders nadrukkelijk uitgedaagd worden om een bijdrage te leveren.
- ❖ de school een gemeenschap is die bijeen gehouden wordt door gezamenlijke waarden; onderwijs is een taak van de hele buurt.

Verder lezen:

- ❖ Diana Prins, Daan Wienke & Karen van Rooijen, *Ouderbetrokkenheid in het onderwijs*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2013.
- ❖ Lex Herweijer, Ria Vogels & Iris Andriessen, *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2013.

Mark Weghorst, ouder van twee schoolgaande kinderen, thema-adviseur bij Ouders & Onderwijs, bestuurslid van Netwerk Ouderinitiatieven en voorzitter van Ouders & Onderwijs Twente

Betrokkenen aan het woord: oudervertegenwoordiger

Passend onderwijs is ingevoerd, maar het kan wel een paar jaar duren voordat het overal goed georganiseerd is. Is dat lastig voor de kinderen en ouders die er nu mee te maken hebben?

“Het bezwaar van het op de kop zetten van een systeem is dat je de ontwikkeling van de kinderen die daar nu in zitten, niet kan stopzetten. Je moet dus reparaties uitvoeren op een rijdende trein. We moeten het nog steeds goed regelen voor die kinderen die nu iets nodig hebben. Maar procedures zijn ineens anders en al die netwerken liggen overhoop. Daardoor wordt een aanvraag voor ondersteuning aangehouden omdat een onderwijszorgarrangement nog niet op orde is.”

Is dat niet logisch?

“Mensen verschuilen zich dan achter systemen en laten die leidend zijn boven het belang van dit ene kind. Kijk naar de websites van de PO-Raad, VO-Raad en het Nederlands Jeugdinstituut, die staan vol met handreikingen. Dat is belangrijk voor je kwaliteitscyclus, maar ik heb nog nooit

een kwaliteitscyclus een kind zien helpen opgroeien. Professionals moeten dus vooral zelf nadenken wat ze doen en waarom, en daar vervolgens naar handelen.”

Is dat de kern van passend onderwijs: het kind centraal stellen?

“Ja, en tegelijkertijd moet er volgens mij een mentaliteitsverandering in de samenleving plaatsvinden. Maatschappelijk was het de norm dat we nergens last van willen hebben. Dus voor een kind met zwaardere problemen bouwden we gewoon een aparte school, in het speciaal onderwijs. Zo krijg je allemaal losse scholen voor afzonderlijke problemen. Het gaat dus om een manier van denken. Het moet weer normaal zijn om de dingen waar we wakker van liggen gewoon in ons normale leven te hebben. Natuurlijk is het belangrijk voor kinderen om gezien te worden in hun onderwijsbehoeften. Maar het is de vraag of we dat allemaal in aparte schooltjes moeten doen. Help je daarmee dat kind, of help je jezelf van de slapeloze nachten af?”

Ben je wel optimistisch over de veranderingen?

“Ik ben positief over de ideeën achter passend onderwijs en over de goede bedoelingen die ik overal in het veld tegenkom. Vooral als we ophouden te denken in gelijkheid; niet iedereen moet hetzelfde behandeld worden. Als we meer denken vanuit verschillen, dan maken we echt meer flexibiliteit mogelijk. En we moeten ervoor zorgen dat ouders en onderwijs op een goede manier met elkaar communiceren en samenwerken. Dat is niet ingewikkeld, want je kan op dit moment niet meer met goed fatsoen zeggen dat je geen ouders weet te vinden. Ouders zijn echt overal.”

Je kan niet meer
met goed fatsoen
zeggen dat je geen
ouders weet
te vinden; ouders
zijn echt overal

4. Aansluiting met het wijkteam

Hoe sluiten de ondersteuning op school en de zorg thuis op elkaar aan? Op welke manieren vindt samenwerking plaats tussen een wijkteam en de interne ondersteuningsstructuur op school? En hoe pakken middelbare scholen met leerlingen uit verschillende wijken en gemeenten dit aan?

Nu gemeenten er op grote schaal voor hebben gekozen lokale teams in te richten om de jeugdhulp te organiseren, is een belangrijke vraag op welke manier de aansluiting wordt gezocht tussen deze wijk- of buurtteams en het onderwijs. Hier is geen eenduidig antwoord op te geven. De wijkteams, buurtteams, jeugd- en gezinteams en sociale teams zijn nog niet uit-ontwikkeld en vormen nog niet overal de gangbare praktijk. Ook worden de teams overal op andere manieren ingericht; sommige gemeenten kiezen in plaats van nieuwe wijkteams voor een doorontwikkeling van de Centra voor Jeugd en Gezin. Gemeenten en onderwijspartners zijn vaak nog in gesprek om de samenwerking tussen scholen en deze teams vorm te geven. Over het belang hiervan lijkt iedereen het wel eens: voor een daadwerkelijke integrale hulp thuis en op school is nauwe samenwerking tussen het wijkteam en de interne ondersteuningsstructuur van de school essentieel. De transitie van de zorg voor jeugd en de invoering van passend onderwijs bieden goede kansen voor betere samenwerking in de praktijk.

Ononderbroken loopbaan

Om verschillende redenen is het belangrijk om de hulp en ondersteuning op school en de hulp en ondersteuning thuis zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen. De school is allereerst een belangrijke vind- én werkplaats. Uitgangspunt van de transformatie van het jeugdstelsel is dat de hulpverlening daar moet zijn waar het kind of de jongere is. Voor een groot deel van de tijd is dat het gezin, maar daar lopen niet dagelijks professionals rond. Op school, maar ook op de kinderopvang, peuterspeelzaal en buitenschoolse opvang, werken professionals die belangrijke signaleerders zijn, niet alleen van leerproblemen, maar ook van gezinsproblematiek, ontwikkelingsstoornissen of gedragsproblemen. Een sterke preventie en een vroegtijdige aanpak van problemen kan de inzet van zwaardere specialistische hulp in sommige gevallen voorkomen. Wanneer specialistische hulp wel nodig is, moet de school snel kunnen handelen. Ten slotte zijn hulp en ondersteuning effectiever wanneer

deze worden toegepast in, en op de juiste wijze afgestemd met, alle belangrijke leefgebieden van een kind of jongere: thuis, op school en in de vrije tijd.

Om de samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen, adviseert de Onderwijsraad om de ononderbroken schoolloopbaan als gemeenschappelijk uitgangspunt te nemen. De Onderwijsraad schrijft: “Reden voor de keuze voor de ononderbroken schoolloopbaan is dat de school een grote rol speelt in het leven en de ontwikkeling van jongeren. Dit geldt voor alle jongeren, maar nog sterker voor jongeren die problemen hebben. De school biedt rust, structuur, veiligheid en een plek om leeftijdgenoten te ontmoeten. Een succesvolle schoolloopbaan biedt daarnaast de beste toekomstperspectieven. Het is dan ook uitermate belangrijk dat onderwijs zo veel mogelijk doorgang kan vinden, dat jongeren hier zo veel mogelijk van kunnen profiteren en dat de benodigde ondersteuning waar mogelijk in de vertrouwde omgeving van de eigen school geboden kan worden. Dat betekent niet dat de schoolgang van het kind altijd voorrang moet krijgen. Er kunnen situaties bestaan waarin van een ononderbroken schoolloopbaan geen sprake kan zijn, bijvoorbeeld wanneer een time-out nodig is of de veiligheid van de jongere in het geding is. De focus op de schoolloopbaan van

de jongere betekent in die gevallen echter wel dat vanuit onderwijs en jeugdhulpverlening gezamenlijk wordt aangestuurd op een zo spoedig mogelijke hervatting hiervan.”⁷

Multidisciplinair overleg

In de afgelopen jaren hebben scholen, zowel in het primair als in het voortgezet onderwijs en het mbo, geïnvesteerd in de ontwikkeling van zogeheten zorgteams en zorg- en adviesteams (ook wel ZAT's genoemd). Dit zijn multidisciplinaire teams waarin professionals uit (speciaal) onderwijs, jeugdgezondheidszorg, (school)maatschappelijk werk, jeugdhulp en zo nodig leerplecht en politie structureel samenwerken met scholen. Bij (vermoedens van) sociaal-emotionele problemen of gedrags-, ontwikkelings- of leerproblemen bieden deze partijen ondersteuning en hulp aan leerlingen, ouders en ook de school. Deze zorgteams en ZAT's groeiden uit tot de belangrijkste schakel tussen de onderwijs-ondersteuningsstructuur en de zorgketen buiten de school.

De invoering van passend onderwijs en de transitie van de zorg voor jeugd hebben ingrijpende gevolgen voor het ZAT-landschap. Op de meeste plaatsen zijn zorg- en adviesteams opgeheven; op andere plaatsen is het zorg- en adviesteam doorontwikkeld tot een flexibel multidisciplinair overleg. Dit heeft ook te maken met enkele beperkingen van de

⁷ Onderwijsraad, *Samen voor een ononderbroken schoolloopbaan*. Den Haag: Onderwijsraad, 2014.

structuur van de zorg- en adviesteams, met name in het voortgezet onderwijs. Zo werd weinig ruimte voor flexibiliteit en maatwerk ervaren, omdat het zorg- en adviesteam in veel gevallen standaard iedere zes weken bijeenkwam in een vaste samenstelling. Dit betekent dat niet altijd snel een overleg kon worden ingepland wanneer er zorgen waren over een leerling. Ook zaten er regelmatig mensen aan tafel die de betreffende leerling niet kenden en van wie de expertise in dit geval ook niet gevraagd was. Daarbij was het niet gebruikelijk om ook ouders bij een zorgteam of ZAT te betrekken, waardoor er tijdens zo'n overleg vooral *over* een kind en zijn gezin werd gesproken, en niet *met*. Ook hier vormden de vaste vergaderdag en -frequentie een belemmering: als ouders op vrijdagen niet de mogelijkheid hadden om naar de school te komen, konden ze per definitie niet deelnemen aan een overleg van het zorg- en adviesteam.

Verschillende vormen

Net zoals de wijk- en gebiedsteams in de verschillende gemeenten op verschillende manieren vorm krijgen, wordt ook de samenwerking tussen de wijkteams en het onderwijs op diverse manieren ingericht. Er lijkt een bandbreedte te ontstaan met aan de ene kant een multidisciplinair overleg op een school dat zoveel mogelijk vanuit de school als vind- en werkplaats opereert. Aan de andere kant staat een wijkteam dat losstaat van het onderwijs met alleen een vaste contactpersoon

voor de scholen in de betreffende wijk. En dan zijn er nog de gemeenten die niet voor de vorm van wijk- of buurtteams hebben gekozen, en op een andere manier de samenhang tussen onderwijs en jeugdhulp organiseren. Bijvoorbeeld door een schoolmaatschappelijk werker-plus als schakel tussen de school en het jeugdhulpteam of wijkteam in te zetten.

Bij de samenwerking met de wijk- of gebiedsteams is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen het primair onderwijs, het voortgezet onderwijs, (voortgezet) speciaal onderwijs en het mbo. Gezien de verschillende schaalgrootten en de diversiteit in doelgroepen worden voor deze verschillende sectoren verschillende manieren gevonden om de aansluiting met wijkteams te organiseren.

Schoolcoach

Een paar jaar geleden bleek dat een aantal scholen in Roosendaal niet altijd in staat was om de juiste ondersteuning te bieden aan leerlingen, met name als er zwaardere problematiek speelde bij hen of in hun gezin. Deze scholen gingen daarom samenwerken met Juzt, een jeugdhulpaanbieder met locaties in Brabant en Zeeland. Vanuit Juzt werden medewerkers ingezet als zogeheten schoolcoaches, die dagelijks aanwezig waren op school. De coach gaf leraren advies over de omgang met een ingewikkelde groep, coachte bij het begeleiden van specifieke leerlingen en schoof aan bij besprekingen. De schoolcoach,

Het CJG is een belangrijkere partner voor scholen dan een coach die ze een-op-een inhuren

die deels werd betaald door de school, was een volwaardig teamlid en had een belangrijke rol in het begeleiden van het team en het verbeteren van de ondersteuningsstructuur binnen de school.

Marnix Molenaar was een van deze schoolcoaches. Sinds 1 januari 2015 is zijn functie echter veranderd; hij is nu als gemeentelijke 'jeugdprofessional' vanuit het Centrum voor Jeugd en Gezin verbonden aan een middelbare school in Roosendaal, waaronder de

locatie waar hij als schoolcoach werkte. Zijn opdracht is verbreed. "Als schoolcoach was ik vooral betrokken bij het versterken van het pedagogisch klimaat op één school, als onderdeel van het netwerk om een jongere heen. Als jeugdprofessional doe ik dat nog steeds, maar in mindere mate. Ik ben nog steeds bezig met het ontwikkelen van methodes om beter met jongeren om te gaan, ik ga het gesprek aan met leraren en leraren komen nog steeds naar mij toe met vragen. Maar ik ben nu veel meer gericht op de eigen kracht van scholen zelf. We kijken nu meer naar wat scholen zelf aan ondersteuning kunnen en moeten bieden. Vooral bij schoolgerichte vragen, zoals over faalangst. Via het samenwerkingsverband kunnen scholen daarbij extra ondersteuning bieden aan leerlingen. Het is nog een grijs gebied, maar uiteindelijk komen we erop uit dat de school bepaalde verantwoordelijkheden heeft en daarop aangesproken mag worden, en dat de jeugdprofessional daarin ook een rol en taken heeft."

Op het eerste gezicht lijkt het alsof de ondersteuning aan de scholen om de pedagogische basis te versterken, minder is geworden met de omvorming van schoolcoaches naar jeugdprofessionals. Maar volgens Molenaar werkt dit, zeker op lange termijn, juist beter voor de scholen. "Uiteindelijk is het CJG een belangrijkere partner voor de scholen dan een coach die ze een-op-een inhuren voor extra ondersteuning. Als schoolcoach was ik vooral een individuele medewerker

van de specialistische jeugdhulp. Nu hebben wij als jeugdprofessionals een veel breder netwerk, dat we beschikbaar stellen aan de school. Ik zie de jeugdprofessional vooral als de verbinding van de school met aan de ene kant de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren, bijvoorbeeld via het welzijnswerk of sportverenigingen, en aan de andere kant met de ouders en het gezin. En daarbij zijn we ook de link met de aanvullende hulp. Als wij constateren dat een jongere gespecialiseerde zorg nodig heeft, dan zijn wij namens de gemeente geautoriseerd om daarvoor een beschikking af te geven.”

Jeugdhulp direct op school

In de provincie Utrecht is in de afgelopen jaren een aantal pilots uitgevoerd om de samenwerking te verbeteren tussen het (voortgezet) onderwijs, lokale wijkteams of Centra voor Jeugd en Gezin, en de jeugdhulp. Specialistische jeugdhulp werd op school direct ingezet bij kinderen die deze hulp nodig hadden. Hiermee werd beoogd om de interne ondersteuningsstructuur op school te versterken door de jeugdhulp daar structureel mee te verbinden. Een schoolmaatschappelijk werker, vaak als medewerker van het CJG of een wijkteam, fungeerde daarbij als spil tussen de school en de buitenschoolse ondersteuning en zorg.

Afgelopen jaar hebben het Verwey-Jonker Instituut en Stade Advies de Utrechtse pilots geëvalueerd. De resultaten zijn overwegend positief, vooral op het niveau van individuele leerlingen. Kinderen en ouders kregen sneller hulp en de school (leraren en mentoren) werden ontlast van de zorg voor leerlingen, en het schoolmaatschappelijk werk werd verlicht. De hulpverlener bleek effectiever te kunnen werken omdat gegevens en gezichten op school bekend zijn. De trajecten waren ten slotte goedkoper, door de snellere actie, minder administratieve lasten, minder zware hulp en korter durende hulp. Niet alleen bleken de onderwijsprofessionals ontlast te worden bij specifieke zorgvragen, op een aantal scholen bleek ook de interne ondersteuningsstructuur versterkt te zijn. Doordat de specialistische hulpverlener advies, consultatie en training kon geven, werden schoolmaatschappelijk werkers en leraren beter ondersteund in de begeleiding van hun leerlingen.⁸

In deze pilots werd de specialistische jeugdhulp geleverd door Timon, een jeugdhulpinstelling die zich met name richt op oudere jeugd. Na de overheveling van de jeugdhulp naar gemeenten zijn de pilots in een aantal gemeenten beëindigd. Henk Jonker, transitie-manager bij Timon, betreurt dit. “In veel gemeenten zijn de buurt- of wijkteams nu het

⁸ Freek de Meere & Vita Los, *Onderwijs en jeugdzorg samen, werkt dat?* Evaluatie Utrechtse pilots onderwijszorgarrangementen. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, 2015. Albert Veuger, *Evaluatie pilots jeugdhulp & voortgezet onderwijs regio Lekstroom - schooljaar 2013-2014*. Utrecht: Stade Advies, 2014.

eerste aanspreekpunt voor scholen. Pas als dat niet voldoende is, wordt hulp van Timon ingezet. Maar we hebben in het verleden geleerd dat het in sommige situaties juist goed is om wel direct zwaardere hulp in te zetten bij een kind. Wij konden dat, maar het is de vraag of buurtteams met generalisten dat kunnen. Daarbij hebben we bij sommige scholen ook ondersteuning en coaching voor docenten ingezet. De wijkteams doen dat niet of nauwelijks.” Volgens Jonker fungeren de buurt- en wijkteams in sommige gevallen als een extra schakel bij de inzet van jeugdhulp. “Als onze hulp nodig is, krijgen we een beschikking van de gemeente via het buurtteam. In de praktijk werkt dit dus hetzelfde als in de oude situatie met Bureau Jeugdzorg: er zit weer een stap tussen de school en onze hulpverlening.”

Vooraf voor oudere jeugd is het volgens Jonker belangrijk dat de school wordt gebruikt als vind- én werkplaats. “Deze jongeren kom je niet meer tegen bij het consultatiebureau en die blijven ook niet meer alleen in hun eigen buurt. Als het niet goed gaat met een jongere wordt het op school vaak snel signaleerd. Ook als jongeren veel spijbelen is dat vaak een teken dat er iets aan de hand is met de jongere of zijn gezin. De rechtstreekse samenwerking met het onderwijs vinden wij dus erg belangrijk.” Jonker begrijpt de (financiële) situatie van gemeenten, maar deelt niet de zorg dat directe inzet van de specialistische jeugdhulp ook leidt tot

meer zwaardere zorg. “Ik ken de angst bij gemeenten dat jeugdhulpaanbieders een te nadrukkelijke rol gaan spelen en dan misschien elk geval vertalen naar een zware hulpbehoefte. Maar onze insteek is om met het schoolmaatschappelijk werk en de lokale wijkteams per casus te bekijken wie die oppakt. Wij kunnen dan bijvoorbeeld een rol spelen in de diagnostiek, waarna een buurtteamwerker zelf de hulpverlening oppakt. Wij kunnen het buurtteam dan eventueel coachen of adviseren, maar verlenen niet zelf noodzakelijkerwijs de hulp. In de praktijk blijkt dat goed te werken.”

Niet zaligmakend

Het werken met wijkteams heeft in sommige gevallen goede samenwerkingsafspraken dus juist bemoeilijkt, ziet ook Chaja Deen van het Nederlands Jeugdinstituut. “Eigenlijk had de meerderheid van de scholen voor voortgezet onderwijs een goed functionerend zorg- en adviesteam, met externe partners die effectief aansloten bij de ondersteuning op school. Die structuur is nu overhoopgehaald. In sommige regio’s wordt wel geprobeerd om de oude samenwerkingsafspraken te behouden of daarop voort te bouwen. Maar andere gemeenten richten het helemaal opnieuw in met de volledige focus op de wijk. Er begint nu echter het besef te komen dat wijkgericht werken niet altijd zaligmakend is.”

Wijkteam en basisschool

De aansluiting tussen school en wijkteams lijkt in het primair onderwijs het eenvoudigst te organiseren. De meeste basisscholen zijn wijkgericht, met uitzondering van het speciaal onderwijs en sommige vormen van bijzonder onderwijs zoals het Jenaplan. Vaak woont 80 tot 90 procent van de leerlingen in de wijk waar de school staat. Voor de ondersteuning aan leerlingen en gezinnen, die op basis van postcodes is ingericht, heeft de school daardoor in de meeste gevallen overwegend met slechts één wijkteam te maken. Andersom is het voor de meeste wijkteams eenvoudig om contact te onderhouden met de scholen van de kinderen en gezinnen die ze begeleiden; deze scholen staan immers vaak in dezelfde wijk.

In hoofdstuk 2 kwamen al kort de schoolcoaches van de gemeente Haarlemmermeer aan bod. Deze gemeente heeft er in de aanloop naar de transitie voor gekozen om geen nieuwe wijk- of buurtteams in te richten, maar teams van functionarissen op te zetten die dicht tegen de school aan zitten. “We noemen dit de school als wijk”, vertelt Marga Drewes, projectleider transitie jeugd van de gemeente. “Het uitgangspunt van het Haarlemmermeerse model is om goed te kijken waar opvoed- en opgroevragen zich voordoen. Als gemeente willen we aansluiten bij de natuurlijke route die ouders kiezen als ze vragen hebben. Dan kom je vanzelf uit op de plekken waar kinderen en jongeren zich overdag bevinden, namelijk de kinderopvang en het onderwijs.

Ons tweede uitgangspunt is: we willen er zo min mogelijk nieuwe mensen bij halen. We hebben gekeken welke functionarissen op de scholen al dicht tegen de gemeente aanzitten. We zijn toen op het hoofdmodel van drie functionarissen gekomen: de jeugdarts of jeugdverpleegkundige, de leerplichtambtenaar en het schoolmaatschappelijk werk. Deze functionarissen vormen de voorkant, de basis en de toegang om, samen met het onderwijs, de hulp om kinderen en jongeren heen te organiseren.”

De overheveling van de jeugdhulp naar de gemeente heeft Haarlemmermeer in staat gesteld om functies slim te combineren. “Het schoolmaatschappelijk werk dat al aanwezig was op de scholen werd uitgevoerd door Altra, die ook jeugdhulp aanbiedt. Voorheen werd dit apart gefinancierd: de gemeente betaalde het schoolmaatschappelijk werk en de provincie betaalde eventuele jeugdhulp. Omdat beide nu door de gemeente worden gefinancierd, kunnen we het combineren. Het schoolmaatschappelijk werk en de jeugdhulpverlening hebben we samengevoegd in één functie: de schoolcoach. Deze schoolcoaches hebben nu meer tijd dan de schoolmaatschappelijk werkers hadden in de oude situatie. Ook kunnen ze zelf meer hulp aanbieden op en rond de school. Zij kunnen ook naar gezinnen toe gaan en bijvoorbeeld sociaalvaardigheidstrainingen geven.”

Schoolgerichte teams

In het voortgezet onderwijs in Haarlemmermeer zijn soortgelijke schoolgerichte teams gevormd. “Aan iedere school hebben we een schoolcoach toegevoegd. Per school kijken we nu hoe we het team optimaal kunnen samenstellen. De ene school wil bijvoorbeeld meer schuldhulpverlening in de buurt hebben. Ook hebben we de jeugd-ggz de mogelijkheid gegeven om spreekuren te houden op de scholen of aanwezig te zijn bij gesprekken van docenten met leerlingen, zeker bij die scholen waar veel ggz-problematiek speelt.”

In plaats van wijkgerichte teams heeft Haarlemmermeer dus schoolgerichte teams ingericht, waarin de belangrijkste domeinen voor de school zijn opgenomen. Drewes: “De mensen in deze teams doen allemaal hun eigen taken rondom het onderwijs en kunnen voor een groot deel zelf de hulp bieden die nodig is. Tegelijkertijd kunnen ze er specialistische hulp bij halen als dat nodig is. We hebben hun het mandaat gegeven om alle vormen van jeugdhulp in te zetten en zij kunnen dus ook zelf beschikkingen afgeven. We zien bijvoorbeeld dat leerplichtambtenaren met ingewikkelde casuïstiek te maken hebben. Zij zitten dan al heel diep in het gezin, waardoor het zonde is om er dan iemand anders bij te moeten halen die beslist over hulp. Op deze manier hebben we rondom de school, samen met het onderwijs, een team gevormd dat datgene wat niet specialistisch is zoveel mogelijk zelf kan afhandelen.”

Gezamenlijke scholing

Volgens Drewes is de schoolgerichtheid van het team de belangrijkste winst van deze manier van organiseren. “De jeugdhulpprofessionals ervaren nu dat als het goed gaat met een kind op school, het belangrijk is om dat in ieder geval zo te houden. Dus moet je naar oplossingen zoeken waarbij het kind in ieder geval hetzelfde onderwijs kan volgen. Het besef groeit dat we zoveel mogelijk moeten voorkomen dat kinderen lessen missen omdat ze naar de jeugdhulp moeten. In het verleden moesten leerlingen soms lang wachten op hulpverlening waardoor ze een jaar moesten overdoen op school. Nu zijn ook hulpverleners zich ervan bewust wat de gevolgen kunnen zijn voor een kind als hij een schooljaar moet overdoen. Zo maken we er een gezamenlijke verantwoordelijkheid van om het voor dat ene kind zo goed mogelijk te doen.”

Ook gezamenlijke scholing speelt hierbij een rol. “Alle professionals die bij de scholen betrokken zijn hebben dezelfde training gevolgd. Zo zorgen we ervoor dat iedereen dezelfde taal spreekt. Ook ontstaat zo meer het gevoel dat we samen ergens voor staan, met behoud van ieders expertise.” Schuilt in de schoolgerichtheid van deze teams niet het risico dat hulpverleners zich vooral richten op het individuele kind, en minder op het gezin daaromheen? Drewes meent dat juist door scholing dit niet het geval is. “In de methodiek waaraan we met z’n allen hebben gewerkt, staat juist de brede aanpak centraal. Kijken

Het is een gezamenlijke verantwoordelijk om het voor een kind zo goed mogelijk te doen

naar alle facetten en leefgebieden, uitgaan van de driehoek ouder-kind-leerkracht, en nooit over het kind en gezin praten maar altijd met hen. Dat is allemaal onderdeel van onze manier van werken.”

Afstemming met het onderwijs

Veel gemeenten hebben ervoor gekozen wijk- of buurtteams in te richten, die niet bij de school zijn ondergebracht. Essentieel voor een integrale aanpak van zorg en ondersteuning

thuis en op school is dat er goede contacten bestaan tussen professionals in de wijkteams en de professionals op school. Zij moeten elkaar weten te vinden en ervan doordrongen zijn dat het meerwaarde heeft collega's tijdig en adequaat te betrekken wanneer een leerling zorg of ondersteuning nodig heeft. Zo hebben de drie Achterhoekse gemeenten Aalten, Oost Gelre en Winterswijk het onderwijs vanaf het begin nauw betrokken bij de inrichting van het eerstelijns team, dat daar ondersteuningsteam heet. De relatie met de scholen is in een vroeg stadium gelegd door goed af te stemmen met de samenwerkingsverbanden primair en voortgezet onderwijs. Op alle middelbare scholen in de regio is op vaste tijdstippen iemand van het ondersteuningsteam aanwezig. De scholen hebben een vaste contactpersoon binnen het ondersteuningsteam. Daarnaast werkt op elke school een orthopedagoog; als die signaleert dat er ook problemen in de thuissituatie zijn, dan pakt het ondersteuningsteam dat op. Omgekeerd kan het ondersteuningsteam ook leerkrachten ondersteunen als daar vanuit de gezinsaanpak aanleiding toe is. Voor alle scholen, zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs, geldt dat de zorgcoördinator of de interne begeleider digitaal een casus kan aanmelden bij het ondersteuningsteam. Naast deze individuele vragen pakt het ondersteuningsteam ook thematische vraagstukken op die op scholen spelen, zoals middelengebruik, drukke kinderen of straatcultuur.

Wijkteam en middelbare school

De aansluiting tussen lokale wijk- of buurtteams en scholen in het voortgezet onderwijs is in de meeste gevallen een stuk minder eenvoudig dan in het primair onderwijs. Veel middelbare scholen zijn wijkoverstijgend en hebben leerlingen uit verschillende wijken en meestal verschillende gemeenten. Een zorgcoördinator op een middelbare school die de ondersteuning aan leerlingen wil afstemmen met de ondersteuning die deze leerlingen thuis krijgen, heeft vaak dus met meerdere wijkteams te maken. En soms met jeugdteams in de ene gemeente, en o-tot-

100-teams in de andere. Andersom moeten hulpverleners in een wijkteam, die een gezin uit hun wijk begeleiden, soms contact onderhouden met een middelbare school in een andere wijk, omdat een van de kinderen daar op school zit. Ook buiten hun eigen wijk moeten hulpverleners dus goed zicht hebben op de basisvoorzieningen waar cliënten uit hun wijk ook gebruik van maken. Afstemming tussen middelbare school en wijk kan dus ingewikkeld worden.

Daarbij hebben sommige middelbare scholen een behoorlijk intensieve ondersteuningsstructuur op de school ontwikkeld. Hier ligt een belangrijke opgave om ervoor te zorgen dat hulpverleners op school en in de wijk niet dubbel werk doen, maar wel aansluiten op elkaars inzet. Het voortgezet onderwijs in de gemeente Utrecht stond voor deze opgave, vertelt Harriët Smit, programmaleider passend onderwijs bij het samenwerkingsverband Sterk VO (Utrecht en Stichtse Vecht). “In de aanloop naar de invoering passend onderwijs hebben we aan elke middelbare school een kernteam toegevoegd die samen met de school zorg draagt voor de ondersteuning van jongeren. Dit kernteam bestaat uit vier personen: een begeleider passend onderwijs vanuit het samenwerkingsverband, een gezinswerker van de buurtteamorganisatie, een leerplichtambtenaar en een jeugdverpleegkundige. Deze vier kernpartners zijn de ‘critical friend’ van de school en hebben een tweeledige opdracht: ondersteuning bieden aan jongeren

De vier
kernpartners
zijn de
‘critical friend’
van de school

en de school versterken in de basis. Samen met de school pakken de kernpartners de meeste hulpvragen op. Alle vier lopen een deel van hun tijd op de school zelf rond, afhankelijk van de problematiek die op de school speelt. Heeft een school bijvoorbeeld een grote verzuimproblematiek, dan is de leerplichtambtenaar daar veel aanwezig. Vaak samen met de jeugdverpleegkundige, omdat bij verzuim vaak ook gezondheidsvragen spelen.” Op deze manier is de vaste ondersteuningsstructuur op de scholen versterkt, terwijl de inzet van aanvullende expertise veel meer op maat bepaald kan worden. “Vroeger zaten we soms wel met twaalf mensen aan tafel om te praten over de ondersteuning voor leerlingen. Maar sommige expertise, bijvoorbeeld van de specialistische jeugdhulp, hebben we niet altijd nodig. Nu werken we dus met vier stevige partners die als team generalistisch werken, maar wel ieder binnen zijn eigen professionele domein. Samen zijn ze dekkend in hun expertise. En als er aanvullende zorg nodig is, dan zorgt de gezinswerker er samen met het gezin voor dat die wordt ingezet.”

Stedelijk vo-team

De contacten tussen het samenwerkingsverband passend onderwijs en de twee gemeenten zijn al jaren goed. Sterk VO was dan ook vanaf het begin betrokken bij de inrichting van de jeugdhulp in Utrecht, waar de gemeente ervoor koos buurtteams te vormen. De middelbare scholen waren hier in eerste instantie aarzelend over, vertelt Smit.

“Vanaf het begin hebben we er bij de gemeente voor gepleit dat de middelbare scholen niet met veel verschillende buurtteams hoeven te werken. Daar hebben de scholen namelijk last van. Daarbij vinden wij het belangrijk dat een wijkteam of buurtteam past bij de schaal en de vragen van het voortgezet onderwijs. Zo’n team moet expertise hebben op het gebied van adolescenten. Dat kan je niet verwachten van een buurtteam dat vooral is verbonden met het basisonderwijs.”

De oplossing werd gevonden in een stedelijk team voor het voortgezet onderwijs (vo-team jeugd en gezin), dat naast de wijkgerichte buurtteams opereert. Het vo-team bestaat voor de helft uit voormalig schoolmaatschappelijk werkers, die een bredere rol hebben gekregen en zijn getransformeerd tot generalistisch werkende gezinswerkers. Deze gezinswerkers zijn onderdeel van het kernteam op de middelbare scholen. Volgens Harriët Smit is dit voor de scholen een goed werkbaar model. “De gezinswerker is onderdeel van het vo-team en staat in verbinding met de school, de kernpartners en zijn eigen buurtteamcollega’s. Als er hulp nodig is voor een leerling of zijn gezin, bespreekt de school dat met de leerling en zijn ouders en introduceert dan een van de kernpartners. Bij gezinsproblematiek is dit de kernpartner in het vo-team en die zal de hulp bieden aan het gezin. Tenzij er al een buurtteamwerker in het gezin is, want we gaan niet dubbel werk doen. Zo behouden we wat belangrijk is voor de school, namelijk

Ook buurt- teamwerkers moeten goed zicht hebben op het belang van schoolsucces, de leefwereld van de jongeren en de wijze waarop de school kan bijdragen aan het bereiken van gezinsdoelen

dat de professionals in de school een team onder handbereik hebben, en zelf zich kunnen concentreren op de ondersteuning binnen de school.”

Samenwerking en afstemming

De nauwe samenwerking tussen de school, de gezinswerker en het gezin is belangrijk, vertelt Esther Schepers, teamleider van het vo-team in Utrecht en werkzaam bij Lokalis, de buurtteamorganisatie jeugd en gezin in de stad Utrecht. “In de oude situatie werkten schoolmaatschappelijk werkers laagdrempelig, waardoor ze goed binnenkwamen bij moeilijke gezinnen. Maar als ze vervolgens signaleerden dat er meer hulp nodig was, moest het gezin worden overgedragen aan andere hulpverleners. Veel gezinnen haakten dan af. Precies dat willen we voorkomen door de taken van het voormalig schoolmaatschappelijk werk op te laten gaan in de functie van gezinswerker in het vo-team. Een ander voordeel is dat dit stedelijke vo-team, net als de buurtteams, de verwijfsfunctie heeft naar de aanvullende zorg.”

De buurtteams en de vo-scholen hebben afspraken gemaakt over wie welke casus oppakt. Komt een signaal of aanmelding binnen bij een buurtteam, dan biedt dat team de generalistische basiszorg aan het gezin. Komt het signaal binnen op de middelbare school, dan wordt de leerling aangemeld bij het vo-team en biedt het stedelijke vo-team de generalistische basiszorg aan het gezin. Zo werken de buurtteams en het stedelijke

vo-team op dezelfde manier en vanuit dezelfde visie, maar is het startpunt van de hulp verschillend. Maar als het vo-team bij een aanmelding ziet dat het gezin al onder begeleiding is bij een collega in een buurtteam, moet het vo-team de casus niet overnemen of ertussen gaan zitten, legt Schepers uit. “Het is de bedoeling dat we het simpeler maken. Dat betekent dat de school in dat geval rechtstreeks samenwerkt met het buurtteam dat het gezin begeleidt. Het vo-team kan in zo'n situatie wel ondersteunen als de school en het betreffende buurtteam elkaar moeilijk weten te vinden. Maar als we uitgaan van één gezin, één plan, één hulpverlener, dan moeten we versnippering en dubbeling voorkomen en altijd uitgaan van het belang van de cliënt en het gezin.”

Op het netvlies

Volgens Schepers moet hier ook een mentaliteitsverandering optreden bij scholen. “Vanuit het samenwerkingsverband is de basisondersteuning op de middelbare scholen goed georganiseerd. De kernpartners staan dicht om de school heen, denken mee in de ontwikkelingsperspectieven van jongeren en helpen de school bij het formuleren van de ondersteuningsbehoefte. Maar de keerzijde is dat scholen soms gewend zijn geweest om zorgsignalen over een leerling bij de schoolmaatschappelijk werker neer te leggen. Met de komst van het stedelijk vo-team ligt daarom meer nadruk op rolvastheid en op eigenaarschap. Wat kan en moet de school

(nog) zelf doen en wat niet? Veel middelbare scholen slaan nog weleens de stap over om hun zorgen te bespreken met de ouders. Wij ondersteunen scholen daarom om het gesprek aan te gaan met ouders, en bijvoorbeeld te vragen of er al een buurtteam actief is in het gezin. Op die manier worden ook de lijnen tussen de school en de buurtteams korter. En bevorderen we het rechtstreekse gesprek tussen school en gezin.” Andersom is het ook voor de gezinswerkers uit de buurtteams essentieel dat zij samenwerken met de middelbare scholen, legt Schepers uit. “Op casusniveau moeten de buurtteamwerkers nog steeds het contact zoeken met de school, ook al is er nu een vo-team. Zij moeten goed zicht hebben op het belang van schoolsucces, de leefwereld van de jongeren en de wijze waarop de school kan bijdragen aan het bereiken van gezinsdoelen. Maar ook dat moet groeien: we zien dat nog niet alle gezinswerkers in de buurtteams de middelbare scholen goed genoeg op hun netvlies hebben staan, omdat die vaak niet in de buurt zelf zitten. Het stedelijke vo-team ziet het als zijn taak om de collega's bij de buurtteams hierin mee te nemen, zodat elke gezinswerker schoolgericht kan werken.”

Doen wat werkt

Werk in samenhang aan een situatie waarin:

- ❖ de professionals in de school en de jeugdhulp en de jeugdige/ouders samen beoordelen welke onderwijsondersteuning en/of jeugdhulp nodig is. Ze schakelen, wanneer nodig, op basis van een gezamenlijk plan specialistische expertise in. Generalistische en specialistische jeugdhulp kunnen snel ingezet worden na signalen uit het onderwijs.
- ❖ de gekozen inrichting voor de ondersteuning in de buurt of wijk goed aansluit bij de ondersteuningsstructuur van de school. Denk aan een team in de kinderopvang en het primair onderwijs, een stedelijk of regionaal jeugdteam voor het voortgezet onderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs en een jeugdteam voor het mbo.
- ❖ goed opgeleide professionals zicht hebben op het belang van schoolsucces en de wijze waarop de school en de ondersteuners binnen die school kunnen bijdragen

aan het bereiken van de gezinsdoelen.

Professionals uit de jeugdhulp zijn in staat om 'schoolgericht' te werken en kennen de ondersteuningsstructuur binnen het onderwijs. Scholen zijn in staat om goed in te spelen op de aanwezigheid van jeugdhulp, aan te geven wat ze van jeugdhulp nodig hebben en wat ze zelf kunnen.

Verder lezen:

- ❖ Joanka Prakken, Chaja Deen & Bas Wijnen, *Passend onderwijs en jeugdhulp: een gedeelde verantwoordelijkheid*. Notitie Denktank Transformatie Jeugdinstelsel. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Bas Wijnen, Rally Wagemans & Chaja Deen, *School en wijk verbonden. Tips voor de aansluiting van onderwijs op een wijk-, gebieds- of stedelijke aanpak voor opvoeden en opgroeien*. Factsheet. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Nederlands Jeugdinstituut, *Routekaart voor een goede verbinding van school en wijk* (www.nji.nl/scholenwijkverbonden).

Harriët Smit, programmaleider passend onderwijs bij
samenwerkingsverband Sterk VO

Betrokkenen aan het woord: programmaleider samenwerkingsverband vo

Wat is de rol van een samenwerkingsverband?

“De belangrijkste opdracht voor het samenwerkingsverband is om ervoor te zorgen dat ieder kind zijn schoolloopbaan goed kan doorlopen. Als hiervoor extra ondersteuning nodig is, dan zorgt het samenwerkingsverband er met de scholen voor dat deze goed georganiseerd wordt.”

Dat betekent maatwerk?

“Ja, maar passend onderwijs betekent niet perfect onderwijs. We willen ervoor zorgen dat over de hele linie ieder kind zo passend mogelijk onderwijs krijgt. Maar voor een klein deel is dat niet optimaal: beleid past niet altijd voor iedere individuele casus of vraag. We willen maatwerk door een flexibel aanbod van voorzieningen en trajecten.”

Wat vraagt dit van de scholen in het regulier onderwijs?

“Reguliere middelbare scholen kunnen een grote hoeveelheid ondersteuningsvragen zelf aan. Niet zozeer door een expert te zijn op allerlei stoorissen, maar door goed in

te spelen op wat leerlingen nodig hebben.

Het is een soort matrix: het kan zijn dat een leerling extra materiaal nodig heeft, extra tijd, een aparte ruimte, of meer aandacht of begeleiding. Binnen die domeinen kunnen scholen arrangeren en een passend programma voor een leerling maken. Van het samenwerkingsverband kan een school extra ondersteuning krijgen, in de vorm van bijvoorbeeld consultatie, een training over autisme of middelen voor de inzet van een personal coach. Het gaat erom dat de school de leerlingen zoveel mogelijk op school ondersteunt en hierbij gebruikmaakt van de extra mogelijkheden.”

Welke plek neemt het speciaal onderwijs hierin in?

“Voor een deel van de leerlingen is het speciaal onderwijs de best passende plek. Maar we moeten er natuurlijk wel voor zorgen dat leerlingen niet onnodig in het speciaal onderwijs terechtkomen. Daarvoor is flexibiliteit nodig, zodat je bijvoorbeeld gemakkelijk expertise vanuit het speciaal

onderwijs kunt inbrengen in het regulier onderwijs. Soms zie je nog dat mensen het vanzelfsprekend vinden dat een leerling in het speciaal onderwijs dan ook naar het voortgezet speciaal onderwijs gaat. Maar je moet je weer opnieuw de vraag stellen: wat is voor deze leerling de best passende vervolgplek?”

Waarom is goede samenwerking met gemeenten belangrijk?

“Alleen door samen te werken, kunnen we ervoor zorgen dat kinderen en jongeren zowel op school als thuis en in de buurt de best passende ondersteuning krijgen. Dat is een verantwoordelijkheid van ons samen en we zien elkaar ook als vanzelfsprekende partner. Maar dat is niet overal zo vanzelfsprekend, bijvoorbeeld als het gaat om de inkoop van jeugdhulp. Als er één partij is die zicht heeft op alle leerlingen en op de zorg die zij nodig hebben, dan is dat wel het onderwijs en zeker het speciaal onderwijs. Daar zitten leerlingen die iedere dag passende zorg en ondersteuning krijgen. Als een gemeente dus nadenkt over haar inkoopstrategie: bevraag het onderwijs.”

Als er één partij
is die zicht heeft
op de zorg die
leerlingen nodig
hebben, dan is dat
wel het onderwijs en
zeker het speciaal
onderwijs

5. Mbo en jeugdhulp

Hoe sluiten mbo-scholen aan bij de lokaal georganiseerde jeugdhulp? Op welke manieren worden mbo-studenten het beste ondersteund vanuit hun eigen school?

De knelpunten die worden ervaren bij de aansluiting tussen de (vaak) wijkgerichte organisatie van de gemeentelijke jeugdhulp en het voortgezet onderwijs, komen nog duidelijker en sterker naar voren in het middelbaar beroepsopleiding (mbo). Ten eerste vanwege de doelgroep: jongeren van 16 tot 27 jaar maken een specifieke ontwikkelfase door, met een groei naar volwassenheid en zelfstandigheid. Ouders raken in deze fase meer op de achtergrond en zijn voor sommige jongeren niet (meer) aanwezig. Deze leeftijdsgroep kenmerkt zich juist door eigen verantwoordelijkheid, soms al voor eigen kinderen. Ondersteuning voor deze doelgroep vraagt dus om andersoortige specialismen. Daarbij volgen veel studenten een mbo-opleiding buiten hun eigen wijk of gemeente. Ook veranderen zij tijdens hun opleiding soms van woonwijk of woongemeente. Het organiseren van zorg dichtbij vraagt daarom om andere oplossingen dan een puur wijkgerichte aanpak. Voor kinderen zijn de buurt en de wijk nog een belangrijk leefmilieu;

voor studenten in deze leeftijdsfase is dat de opleiding.⁹

Eén ondersteuningsstructuur

Op verschillende plekken krijgt het perspectief ‘mbo als wijk’ daarom steeds meer voet aan de grond. Zo is in Utrecht niet alleen een vo-team ontwikkeld, maar wordt er ook geëxperimenteerd met een team specifiek voor het mbo. In november 2013 startte de gemeente een pilot met één locatie van ROC Midden-Nederland en het Grafisch Lyceum Utrecht. Net als de buurtteams bestaat het mbo-team uit generalistische gezinswerkers, maar de vindplaats voor dit team is niet het gezin of de wijk, maar de school. Deze vindplaatsgedachte, samen met het regionale karakter van het mbo, is de belangrijkste reden om een mbo-team te ontwikkelen, vertelt Esther Schepers, die teamleider is van het mbo-team. “In het mbo hebben wij veel studenten die niet uit de stad Utrecht komen. Vanaf het begin hebben de mbo-scholen dus gezegd: bij een hulpvraag van

⁹ Harriët Smit, Rally Wagemans & Ben Brinkman, *MBO als wijk. Verbinden vanuit een ander perspectief. Kansen en aandachtspunten in de aansluiting MBO en gemeentelijk (jeugd)beleid*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.

Veel wijkteams bereiken zelf moeilijk de doelgroep van 16+

een student willen we niet afhankelijk zijn van de postcode van die student. Want dan hebben we als school twee verschillende ondersteuningsstructuren nodig: voor de ene groep studenten hebben we een generalistisch werkend mbo-team, voor de andere studenten het schoolmaatschappelijk werk dat bij intensieve problematiek continu moet zoeken naar het wijkteam van de wijk in de gemeente waar die student woont. Dat is een enorme klus. Ten tweede gaven veel wijk- en buurtteams zelf aan dat ze de doelgroep van 16+ moeilijk bereiken. Dat is dus het bestaansrecht van dit mbo-team.”

Ook de medewerkers van het mbo-team zijn generalistische gezinswerkers. Het uitgangspunt één gezin, één plan, één hulpverlener betekent immers dat ook het mbo-team een heel gezin moet kunnen bedienen, legt Schepers uit. “De professionals in het mbo-team beginnen bij de hulpvraag van een jongere op het mbo en werken van daaruit verbindend met het gezin. Dat lukt niet altijd, omdat deze doelgroep zich juist losmaakt van de ouders. Maar we zien dat hulpvragen wel betrekking hebben op de thuissituatie. De werkers in het mbo-team zijn dus gezinswerkers in de breedte.” Tegelijkertijd moet het mbo-team zijn toegerust om de specifieke hulpvragen en problematiek van de mbo-doelgroep te kunnen beantwoorden. De professionals in het mbo-team zijn dus niet ‘zomaar’ generalistische gezinswerkers. “We hebben ze aangenomen op basis van hun expertise, affiniteit en werkervaring met de doelgroep van 16+. We hebben goed gekeken welke hulpvragen en problematiek er spelen bij deze doelgroep. Zo hebben we in het mbo-team expertise op het gebied van de ggz, verslavingszorg, lvb-jongeren, schuldhulpverlening en dak- en thuislozen. Ook hebben we goed gekeken naar de cultuursensitieve vaardigheden, omdat we een grote groep studenten met een Turkse of Marokkaanse achtergrond hebben.”

Aansluiting op de school

Zeker in het mbo hebben veel scholen een uitgebreide interne ondersteuningsstructuur

ontwikkeld. Ook hier moesten gemeente en onderwijs dus goed bekijken hoe het mbo-team en deze interne ondersteuning goed op elkaar aansluiten. Schepers: “In het begin is overwogen om het bestaande schoolmaatschappelijk werk te behouden en het mbo-team daarachter te organiseren. Maar als je echt denkt vanuit het belang van de student, dan besef je dat dit niet de goede oplossing is. Een student moet dan namelijk eerst zijn verhaal doen bij de schoolmaatschappelijk werker, en als er meer nodig is moet hij worden doorverwezen naar het mbo-team. Daar moet die student dan opnieuw zijn verhaal vertellen en opnieuw wennen aan een nieuwe hulpverlener. Dus hebben we de taken van het schoolmaatschappelijk werk laten opgaan in het mbo-team. Het team bestaat nu uit tien gezinswerkers met verschillende expertises, waaronder die van schoolmaatschappelijk werk. Met z'n tien pakken ze de hele caseload (tot en met 23 jaar) van die school op.”

Naast het mbo-team behoudt het ROC de eigen ondersteuningsstructuur, bijvoorbeeld in de vorm van een studieloopbaancentrum. Soms overlappen taken van functionarissen van de school en van het mbo-team. “We hebben geprobeerd om een onderscheid te maken. Vragen die gaan over de school of de studieloopbaan zijn voor de school en haar eigen ondersteuningsstructuur.

Psychosociale en meervoudige vragen gaan naar het mbo-team.” Uiteindelijk moeten beide ondersteuningsstructuren elkaar niet beconcurreren, maar juist versterken. Dat is de tweede taak van het mbo-team. “Naast hulpverlening zijn we er voor consult en advies. Het team denkt mee in zorgoverleggen. Ook geeft het team consult en advies op individuele casussen. Op deze manier gebruikt het mbo-team de school niet alleen als vind- en werkplaats voor generalistische basiszorg, maar ontzorgt het team ook de school.”

Effecten

De inzet van een generalistisch mbo-team met hoogwaardige kwaliteit werpt zijn vruchten af. Naar eigen zeggen hoeft het team bijna geen jongeren meer door te verwijzen naar de aanvullende hulp en worden ook zwaardere hulpvragen door het mbo-team zelf opgepakt. Dit blijkt ook uit een evaluatie van het Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt (KBA) en het Verwey-Jonker Instituut, een jaar na de start van de pilot. Daaruit blijkt onder meer dat het mbo-team meer en langer hulp kan bieden aan een student dan het schoolmaatschappelijk werk in de oude situatie; jongeren haken minder snel af dan in de oude situatie, doordat de hulpverlening laagdrempeliger is dan de aanvullende hulp voorheen was; de sterk preventieve werking van het mbo-team kan een substantiële kostenbesparing opleveren.¹⁰

¹⁰ Erik Keppels et al., *Evaluatie aanpak jeugdteam mbo*. Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt, 2015.

Doordat veel studenten op het mbo buiten de stad Utrecht wonen, is de hulpverlening in de praktijk soms complex. “Voor de studenten die uit de stad komen, ondersteunt de gezinswerker uit het mbo-team het hele gezin, ook de broertjes en zusjes. Maar als de student uit de regio komt, dan beperkt de mbo-gezinswerker zich tot deze jongere en zijn opvoeders. Als er dan ook interventies of hulpverlening nodig is voor de broertjes en zusjes, dan verwijst de mbo-gezinswerker door naar het wijkteam in de woonplaats. Het is namelijk een beetje vreemd om vanuit de vindplaatsgedachte ook broertjes en zusjes uit bijvoorbeeld Nieuwegein te gaan begeleiden.” Hetzelfde geldt voor het aantrekken van specialistische zorg. Voor Utrechtse jongeren heeft het mbo-team de verwijfsfunctie: het mandaat om beschikkingen af te geven. Voor de niet-Utrechtse jongeren moet het wijkteam in hun eigen woonplaats deze verwijfing doen, of de huisarts. Overigens heeft het mbo, ook voor de studenten uit de eigen gemeente, ook te maken met de leeftijd van 18 jaar, die als grens in de Jeugdwet is opgenomen. “Het mandaat van het mbo-team om specialistische hulp erbij te halen, geldt alleen voor de Utrechtse jongeren tot 18 jaar. Als het gaat om een maatwerkvoorziening die valt onder de Wmo (18+), dan moet in Utrecht het buurtteam sociaal (en niet het buurtteam jeugd en gezin) hierover beslissen. Daarom is ieder buurtteam jeugd en gezin in de stad gekoppeld aan een buurtteam sociaal. Omdat het mbo-team een stedelijk team is, is er geen wijkteam

sociaal aan ons verbonden. Maar gelukkig zijn we in gesprek om ervoor te zorgen dat één persoon vanuit de buurtteams sociaal aan het mbo-team verbonden wordt. Wanneer het mbo-team dan met het gezin besluit dat een maatwerkvoorziening nodig is, kan die persoon daarvoor de stempel zetten. We hoeven dan niet op zoek naar het buurtteam sociaal in de wijk waar de betreffende student woont, om daar de casus opnieuw voor te leggen.”

Financiering uit de regio

De pilot met het mbo-team zou volgens het oorspronkelijke plan eindigen in de zomer van 2015. Bij goede resultaten zou het mbo-team een meer structureel karakter kunnen krijgen. Maar de pilot is verlengd, omdat met name het financiële aspect nog niet duidelijk is. Nog geen 40 procent van de studenten in deze pilot komt uit de stad Utrecht; de rest woont in andere gemeenten in de regio, of zelfs in andere provincies. De hamvraag is welke gemeenten en regio's voor welk deel meebetalen aan de inzet van het mbo-team. Esther Schepers begrijpt de terughoudendheid van sommige gemeenten vanuit bezuinigingsmotieven, maar benadrukt dat het mbo-team niet een stedelijke, maar een regionale aangelegenheid is. “Omliggende gemeenten moeten erkennen dat ook hun jongeren op het mbo in Utrecht zitten en dat deze jongeren nu generalistische jeugdhulp ontvangen van het mbo-team. De belangrijkste reden om ook financieel mee te doen aan

deze opzet is dat veel gemeenten met hun eigen wijkteams erg moeilijk de doelgroep van 16+ bereiken. Met dit mbo-team en het ROC als vindplaats, lukt dat wel. Dus als iedereen denkt vanuit de gedachte 'de jongere staat centraal', dan gaan we dit gezamenlijk realiseren."

Bovenstedelijk platform

Ook in Den Haag wordt geëxperimenteerd met een team specifiek voor de doelgroep van 16+. Hier wordt echter niet gewerkt aan een team voor het mbo, maar aan een zogeheten bovenstedelijk jongerenplatform. In zo'n platform participeren verschillende voor de doelgroep van 16+ relevante expertises, zoals de schuldhulpverlening, ggz en huisvesting. Voor het ROC Mondriaan, een van de betrokken partijen, is het vooral belangrijk dat zo'n platform aanvullend werkt op de bestaande ondersteuningsstructuur binnen de school, vertelt Sabine Kunst. "Ons ROC heeft schoolmaatschappelijk werk. Dat is de professional die aangeeft of er externe ondersteuning nodig is en op welk domein. We willen dan niet dat een jeugdteam opnieuw de hele analyse gaat maken. Bij een bovenstedelijk jongerenplatform moet onze schoolmaatschappelijk werker gericht kunnen aankloppen voor bijvoorbeeld schuldhulpverlening, als een van onze leerlingen dreigt uit te vallen door overheersende schuldenproblematiek. Als een jongere problemen heeft op meerdere gebieden, moet de schoolmaatschappelijk

We willen
niet dat een
jeugdteam
opnieuw de
hele analyse
gaat maken

werker samen met de jongere en het platform een plan kunnen maken en daarvoor de benodigde ondersteuning krijgen. Vanuit de vindplaats van de school willen wij als ROC direct contact hebben met uitvoerders die het mandaat hebben van hun achterliggende organisaties om datgene te doen wat nodig is voor een jongere. En dan moet de school bij voorkeur ook de werkplaats zijn; professionals voeren vanuit het platform de hulpverlening op school zelf uit."

Omdat een mbo-school niet de enige vindplaats is van jongeren boven de 16, wordt het bovenstedelijk platform niet exclusief voor het mbo ontwikkeld. Dat is een goede zaak, vindt Kunst. “Niet alleen op het ROC werken professionals met deze doelgroep. Ook in de jeugdhulpverlening en in opvangvoorzieningen voor dak- en thuislozen hebben professionals te maken met de complexe problematiek van 16-plussers. En ook zij willen bij voorkeur vindplaats én werkplaats zijn. Zo werkt bijvoorbeeld de jeugdhulpverlening met langdurig thuiszitters. Samen met de jongere herstellen ze de randvoorwaarden om weer naar school te gaan. Maar als de hulpverlener dan de jongere moet doorverwijzen naar het studieloopbaancentrum van het ROC, is er een grote kans dat de jongere bij die overdracht afhaakt. Ook de hulpverlening moet dus kunnen aankloppen bij het platform om extra ondersteuning te vragen van, in dit geval, het onderwijs. Iemand van het studieloopbaancentrum komt dan naar de hulpverlening toe. Zo kijkt iedereen daadwerkelijk vanuit het belang van de jongere; wat heeft hij nodig en waar kan hij dat op dat moment het beste krijgen.”

School als Werkplaats

In de afgelopen jaren is ook in Leeuwarden hard gewerkt aan een betere samenhang tussen onderwijs en zorg op het mbo. In 2010 startten het Friesland College en de gemeente

Leeuwarden het project *School als Werkplaats* (SAW). De belangrijkste doelstellingen: voortijdig schoolverlaten en verzuim terugdringen en zoveel mogelijk leerlingen met een startkwalificatie van school laten gaan. De kern van het project is preventie: het voorkomen van schooluitval en tegelijkertijd het voorkomen van onnodig intensieve zorg. Vanuit de gedachte van de school als vind- én werkplaats wordt beoogd om studenten tijdige en integrale steun te bieden, en om het pedagogische repertoire van docenten te versterken.¹¹

Het belangrijkste middel: een groep van hulpverleners en welzijnswerkers die op de school en in de klas aanwezig zijn, naast de docenten. Het team bestaat uit generalistische functionarissen die in dienst zijn van verschillende instellingen, vanuit het welzijn, de leerplicht, verslavingszorg, maatschappelijke opvang, jeugdhulp, jeugd-ggz en lvb-zorg. De organisaties zetten elk gemiddeld 12 uur per week een medewerker in. Samen vormen deze medewerkers een team van generalisten op school; binnen het team zijn ze specialisten. Op die manier is het team op elk gebied van de hulpverlening thuis, en vormen zij een directe link naar de achterliggende voorzieningen van hun eigen organisatie.

¹¹ Corian Messing, *School als Werkplaats. Een methodiekb beschrijving*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2013.

Dagelijks leven op school

Het werken *naast* de docenten betekent dat de generalist en docent samenwerken in de praktijk, ervaring opdoen en van elkaar leren. De docent bewaakt de schoolloopbaan van de studenten en is verantwoordelijk voor besluiten over de inzet van begeleiding. De SAW-generalist richt zich op de psychosociale vraagstukken binnen de bredere leefwereld van de jongere. Belangrijk in deze aanpak is dat de SAW'er er voor alle studenten is, niet alleen voor studenten waar iets mee aan de hand is. De SAW'er neemt deel aan het dagelijkse leven op school. Hij is aanwezig in praktijklessen, in de pauzes en tijdens de vrijetijdsbesteding van de studenten op school. Bovendien gaat de SAW'er mee op excursies en is hij aanwezig bij ouderavonden en diploma-uitreikingen. Op die manier kan deze generalist laagdrempelig contact leggen met studenten en een vertrouwensband ontwikkelen. Bovendien krijgt hij een completer beeld van jongeren dan wanneer hij ze alleen tijdens een spreekuur ziet. De SAW-generalisten begeleiden en adviseren ook de docenten, via structurele overleggen of korte gesprekken tussendoor, over de omgang met een student of de dynamiek in een groep. Omdat de SAW'ers aanwezig zijn in de klas krijgen zij een goed beeld van de interactie tussen studenten en docenten.

Een belangrijk kenmerk van deze methodiek is dat de generalist in het SAW-team nooit zelf behandeling biedt. De grens ligt bij een

beperkt aantal gesprekken. De SAW'er moet daarom voldoende kennis hebben van het verschil tussen 'gewone' jeugdproblematiek (die in een paar gesprekken te begeleiden is) en problemen waarbij (specialistische) behandeling nodig is. Zelfs een SAW'er die afkomstig is uit de specialistische hulp zal in het kader van de School als Werkplaats beperktere hulp (meer generalistisch van aard) bieden dan wanneer hij de hulp zou bieden vanuit zijn eigen instelling. Bij aanvullende hulp blijft de SAW'er wel het proces begeleiden en blijft hij in contact met de student en de docent(en).

Meerdere specialismen

Het laagdrempelige en generalistische karakter van de inzet van het SAW-team doet denken aan de inzet van schoolmaatschappelijk werk. Maar er is een aantal relevante verschillen. Allereerst zit een SAW'er niet in een aparte ruimte op school, maar is hij aanwezig in de lessen en tijdens de vrije ruimte tussen de lessen. Hij heeft geen spreekuur, maar is gedurende de hele schooldag beschikbaar. Daardoor zit hij dicht op de dagelijkse routines. Ten tweede is de SAW'er er voor alle jongeren en richt zich hij niet exclusief op studenten met problemen. Er is dus ook geen hulpvraag nodig om in actie te komen. Gezamenlijk vormen de SAW'ers ten slotte een multidisciplinair team waarin verschillende expertises direct beschikbaar zijn. Juist deze kenmerken bepalen het succes

van de methodiek *School als Werkplaats*, vertelt Johannes Dijkstra in een korte informatievideo. Hij is als jongerenwerker verbonden aan het SAW-team. “De kracht is dat we preventief en laagdrempelig werken, zowel richting docenten als richting studenten. We zijn hier op school, dus als

er wat is, kunnen ze ons direct vinden. Een andere kracht is dat ik hier op school in een team zit van verschillende professionals uit verschillende instellingen die met jongeren en zorg te maken hebben. Waar nodig kunnen we van elkaars specialismen gebruikmaken en kunnen we snel actie ondernemen.”

Jongeren in
het mbo maken
een andere fase
van ontwikkeling
door en hebben
andere begeleiding
nodig dan jongeren
in het primair
en voortgezet
onderwijs

Effecten

De school zelf ziet de eerste positieve effecten. Ook uit een methodiekbeschrijving door het Nederlands Jeugdinstituut komen positieve resultaten naar voren. Zo is bij docenten de overtuiging gegroeid dat zij meer kunnen bereiken met studenten, die zonder de inzet van SAW hoogstwaarschijnlijk zouden zijn vertrokken. De docenten voelen zich zekerder en durven ook moeilijker studenten aan, omdat ze de zekerheid hebben dat aanvullende steun en begeleiding indien nodig voorhanden zijn. Dit alles heeft geleid tot meer werkplezier en meer rust bij de docenten, en tot minder verzuim en minder uitval van studenten.

Doen wat werkt

Werk in samenhang aan een situatie waarin:

- ❖ de betrokken partijen elkaar goed leren kennen. Met welke wetten heeft het mbo te maken? Wat betekent dat voor onderwijs, zorg en begeleiding? En voor de samenwerking met de gemeente? Hoe werkt de gemeente aan de verschillende transities? Wat kan er vanuit de gemeente aan hulp en begeleiding worden geboden? En wie is waarvoor aanspreekbaar?

- ❖ men oog houdt voor verschillen en samen erkent dat jongeren in het mbo een andere fase van ontwikkeling doormaken, en andere vragen en begeleiding nodig hebben dan jongeren in het primair en voortgezet onderwijs. Ook de relatie met ouders is in het mbo anders en de buurt of wijk is een minder belangrijk leefmilieu. De gemeente sluit in de inrichting en organisatie van de hulpverlening aan bij de schaal en vragen van het mbo.
- ❖ alle partijen helder zijn over inzet, mogelijkheden en resultaten en elkaar laten zien wat uit eigen middelen wordt gerealiseerd aan onderwijs, ondersteuning en maatwerk, waar de grenzen van de eigen inzet liggen en op welke gebieden samenwerking met andere partijen nodig is. Men is transparant over knelpunten in het vinden van een passende onderwijsplek of passend werk.
- ❖ onderwijs, jeugdhulp, arbeid en participatie zijn verbonden en waarin gebruik wordt gemaakt van elkaars expertise om meer jongeren naar een diploma of werk te begeleiden, jeugdwerkloosheid te bestrijden en voortijdige schooluitval te voorkomen. Samenwerking vindt plaats vanuit het belang van een doorlopende onderwijsloopbaan, met zorg of ondersteuning waar dat nodig is en goede begeleiding in de overgang van onderwijs naar werk.
- ❖ de overgang naar een nieuw stelsel wordt gebruikt om tot een gezamenlijke werkwijze te komen die aansluit bij de ondersteuningsvragen van jongeren en bij het onderwijs als belangrijk leefgebied en vind- en werkplaats. De betrokken partijen richten zich niet alleen op het realiseren van de eigen wettelijke opdrachten, maar vooral op de kansen die de verschillende transities bieden om voor jongeren en gezinnen meer en beter resultaat te halen.

Verder lezen:

- ❖ Harriët Smit, Rally Wagemans & Ben Brinkman, *MBO als wijk. Verbinden vanuit een ander perspectief. Kansen en aandachtspunten in de aansluiting MBO en gemeentelijk (jeugd) beleid*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Nederlands Jeugdinstituut, *Routekaart voor een goede verbinding van school en wijk* (www.nji.nl/scholenwijkverbonden).

Sabine Kunst, programmaregisseur voortijdig schoolverlaten (vsv) regio Haaglanden en werkzaam bij het ROC Mondriaan

Betrokkenen aan het woord: programmaregisseur in het mbo

Wat is het belang van een goede ondersteuningsstructuur in en rondom het mbo?

“Wij krijgen hier complexe doelgroepen binnen en er wordt van ons verwacht dat we die naar een diploma begeleiden. Alle ROC's hebben daarom van oudsher al een vrij zwaar opgetuigde zorgstructuur binnen de school. Vooral in de niveaus 1 en 2 zien we veel jongeren met meerdere problemen. Met z'n allen zijn we erbij gebaat als zij op een goede manier hun diploma halen en daarna aan de bak komen. Want als deze jongeren het op school niet redden, blijven ze vaak tot het einde van hun leven afhankelijk van de staat.”

Hoe ziet die ondersteuningsstructuur eruit?

“Binnen ons ROC zijn we langzaam overgegaan van het zorg- en adviesteam naar de 'mini-ZAT's' per opleiding. We willen kleinere teams met in eerste instantie alleen mensen die de jongere ook kennen vanuit de opleiding. Een zorg- en begeleidingsspecialist, schoolmaatschappelijk werker, verzuimcoördinator en een leerplicht- of vsv-ambtenaar vanuit de gemeente. Vanuit deze mini-ZAT's kijken we welke relevante externe

partijen we erbij moeten halen. Sommige opleidingen hebben bijvoorbeeld meer te maken met ziekteverzuim dan andere. Bij die opleiding is er dus behoefte om ook een jeugdarts aan te laten sluiten. Andere opleidingen hebben meer te maken met ggz-problematiek. Ook werken we samen met een welzijnsorganisatie. Als jongeren niet op school komen en niet bereikbaar zijn, dan gaat het mobiel verzuimteam, twee jongerenwerkers, naar hun huis toe. Jongerenwerkers hebben andere expertise die we hiervoor goed kunnen inzetten.”

Julie zoeken dus naar expertise op maat?

“Een paar jaar geleden hadden we een opleiding met veel voortijdig schoolverlaters. Toen we die leerlingen goed onder de loep namen, bleek dat 30 procent van de jongeren reclasseringscontact had. We hebben toen contact gezocht met de reclassering en die zagen wel wat in samenwerking. Jongeren kwamen namelijk vaak niet opdagen bij afspraken met de reclassering, terwijl die jongeren gewoon hier op school zitten. Een aantal reclasserders verbleef daarom een dagdeel in de week bij onze opleiding.

Tegelijkertijd organiseerden zij een inloop-spreekuur voor onze docenten, over hoe ze het beste kunnen omgaan met deze doelgroep.”

Wat heeft de transitie van de jeugdhulp veranderd?

“Het was in eerste instantie een achteruitgang. Toen de gemeente de jeugd- en wijkteams inrichtte, bleek dat de personen die een aantal uren in de week bij ons waren geplaatst, ineens niet meer naar de school konden komen. Zij moesten namelijk naar de wijkteams. We zagen in eerste instantie een terugtrekkende beweging van de partijen met wie we het eigenlijk al redelijk rond hadden.”

Maar de samenwerking komt nu weer goed op gang?

“Ja, en dat is voor deze doelgroep van essentieel belang. Voor deze jongeren geldt: kan je hier een diploma halen of kan je een baan vinden die je kan behouden? Op het moment dat we daarin belemmeringen tegenkomen, kan je niet eindeloos gaan pampere of aanmodderen. Deze belemmeringen moeten dan zo snel mogelijk opgelost worden.”

Als deze jongeren
het op school
niet redden,
blijven ze vaak
tot het einde
van hun leven
afhankelijk van
de staat

6. Onderwijs-zorgarrangementen

Hoe werken gemeenten en onderwijspartners samen in het aanbod van onderwijs-zorgarrangementen voor kinderen en jongeren die intensieve begeleiding nodig hebben? Wie is hiervoor verantwoordelijk, wie betaalt er? En waar liggen de kansen van de transformatie?

Sommige leerlingen hebben naast ondersteuning in het onderwijs ook aanvullende zorg nodig, omdat ze zich fysiek of mentaal niet alleen kunnen redden op school. Vaak gaat het om kinderen en jongeren met een combinatie van problemen, zoals een ernstige lichamelijke of verstandelijke beperking en gedragsproblemen. Ook kan het gaan om kinderen en jongeren in een gesloten setting, zoals de gesloten jeugdhulp of jeugd detentie. Deze leerlingen krijgen een combinatie van onderwijs en zorg op school, in een zogeheten onderwijs-zorgarrangement. Deze arrangementen komen zowel in het regulier als in het speciaal onderwijs voor. Een onderwijs-zorgarrangement is altijd maatwerk: de behoefte van de leerling of een groep leerlingen bepaalt de aard van het arrangement. Zo'n arrangement komt altijd tot stand door samenwerking tussen jeugdhulpinstellingen en scholen.

Geïntegreerd programma

Voor kinderen met langdurige en zwaardere problemen is het noodzakelijk dat er goede samenhang is tussen de meer specialistische hulpverlening en het (speciaal) onderwijs.

Voor sommige jeugdigen is een geïntegreerd programma van onderwijs en behandeling de enige mogelijkheid om onderwijs te volgen. Voor anderen kan hulp waarbij de focus ligt op onderwijs (werken aan toekomstperspectief) bijdragen aan het succes van de behandeling. De invoering van passend onderwijs en de transitie van de jeugdhulp bieden een goede kans om voor deze doelgroep de benodigde onderwijssteun en zorg op maat op elkaar af te stemmen, zegt Vincent Fafieanie, senior adviseur onderwijs en jeugdhulp bij het Nederlands Jeugdinstituut. “Voorheen keken onderwijs en zorg veelal slechts vanuit het eigen perspectief naar de behoeften van een kind of jongere. Voor jongeren met zware ondersteuningsbehoeften waren er zeker wel individuele onderwijs-zorgarrangementen, maar er waren weinig structurele middelen voor een integrale aanpak. Vaak was het afhankelijk van de instelling of die met collega-instellingen afspraken maakte over bijvoorbeeld ggz-ondersteuning bij een school voor speciaal onderwijs. Met de komst van het persoonsgebonden budget moesten onderwijs en zorg

met individuele ouders afspraken maken. Het nieuwe stelsel biedt meer mogelijkheden om combinaties van onderwijs en zorg te maken die zijn toegespitst op de kansen en behoeften van individuele kinderen en jongeren.”

Zorg sluit aan

Dit herkent ook Henk Jonker, transitie-manager bij jeugdhulpinstelling Timon. Met een aantal samenwerkingsverbanden en scholen voor speciaal onderwijs is Timon in gesprek over de ontwikkeling van een geïntegreerd onderwijszorgcentrum. “Vóór de transitie konden we ook wel afspraken maken over onderwijszorgarrangementen, maar die hingen meer als los zand aan elkaar. Nu is het geïntegreerder, omdat er samenwerkingsregio’s zijn voor de jeugdhulp, en concrete aanspreekpunten bij de samenwerkingsverbanden passend onderwijs. In het onderwijs-zorgcentrum bieden we begeleiding en ambulante hulp aan leerlingen die langdurig thuiszitten en weer terug naar school moeten. We zorgen ervoor dat de jongere gemotiveerd raakt en het weer de hele dag volhoudt om naar school te gaan. Zo moet het voor een leerling gemakkelijker worden om de overstap te maken naar het regulier onderwijs. Ook omdat we de aanpak omdraaien: voorheen kwam een langdurig thuiszitter naar een zorglocatie van Timon, waar zorg werd geleverd en onderwijs werd toegevoegd. Nu ontvangt een jongere begeleiding op een onderwijslocatie en sluiten wij als hulpverleners aan bij het onderwijs.”

Met plezier naar school

Jeugdhulpaanbieder Youké werkt samen met verschillende scholen voor speciaal basisonderwijs. In de onderwijszorgarrangementen zet Youké als basis de methodiek De Optimist in. Dit is bestemd voor leerlingen (4 tot 7 jaar) met zeer complexe ondersteunings- en onderwijsbehoeften en hun opvoeders. Het is een kortdurende interventie met goede resultaten, vertelt Martine van Hoeflaken, teamhoofd Onderwijs & Zorg bij Youké. “Een leerkracht van de school en een pedagogisch medewerker van Youké staan samen voor de klas. De pedagogisch medewerker ondersteunt en vult aan, zodat de leerlingen goed aanhaken bij het onderwijs en schooluitval wordt voorkomen. Zij werken tijdens het lesrooster samen aan leervorderingen en gedragsverandering. Ouders krijgen intensieve thuisbegeleiding en kunnen een oudertraining volgen om competent ouderschap en hun zelfvertrouwen te bevorderen.”

De transitie van de jeugdhulp naar gemeenten heeft het opzetten en uitvoeren van de zorg op school veranderd. “Voorheen kregen de kinderen voor wie dit arrangement bedoeld is een indicatie van Bureau Jeugdzorg, nu gaat dit via gemeenten. En die zijn nog niet altijd op de hoogte van deze mogelijkheden van aanvullende zorg in het onderwijs.” Ook de financiering van een onderwijszorgarrangement is niet altijd vanzelfsprekend,

merkt Van Hoeflaken. “Er is vaak even discussie. Wat betaalt het onderwijs en wat de jeugdhulp? Hoe is de interne ondersteuningsstructuur van de school geregeld en waarom worden leerlingen daar niet opgevangen? Waarom volstaat de ondersteuning van het buurtteam of sociale team niet voor deze doelgroep?” Van Hoeflaken is er echter van overtuigd dat de inzet van vroege interventies met gepast specialisme schooluitval voorkomt. “Het zorgt ervoor dat leerlingen met plezier naar school blijven gaan en beter tot leren komen. En dat ouders beter toegerust zijn in het opvoeden van hun kind met specifieke ondersteuningsbehoeften.”

Youké ziet voor kinderen en ouders kansen in de grote veranderingen van deze tijd. “Door de invoering van passend onderwijs zie ik veel scholen worstelen hoe ze de grote aantallen leerlingen en hun opvoeders met deze complexe hulpvragen binnenboord kunnen houden. Zelfs met een gedegen interne ondersteuningsstructuur op school blijkt dit niet altijd haalbaar. Een tijdelijke intensieve combinatie van onderwijs en zorg kan voor een kind dus nodig zijn. Vóór de twee grote stelselwijzigingen gingen leerlingen naar een aparte behandelsetting en moesten ze voor extra zorg de school uit. Nu kunnen we door de intensieve samenwerking met de scholen meer leerlingen thuis en dichtbij huis helpen. Door efficiënt en effectief samen te werken,

soms met snelle kortdurende specialistische zorg, voorkomen we veel langdurige en zwaardere vervolgzorg.”

Continuïteit

Sinds 1 januari 2015 zijn gemeenten en samenwerkingsverbanden passend onderwijs gezamenlijk verantwoordelijk voor de financiering van onderwijs-zorgarrangementen. In de praktijk blijkt dat deze samenwerking en afstemming nog niet overal goed verloopt. Gemeenten en samenwerkingsverbanden zijn niet altijd goed op de hoogte van de wijze waarop onderwijs-zorgarrangementen inhoudelijk, organisatorisch en financieel zijn ontwikkeld. Vaak is onduidelijk wie inhoudelijk en financieel eigenaar is van de arrangementen, omdat meerdere uitvoerders en financieringsstromen zijn samengebracht in één programma. Het (speciaal) onderwijs en de zorgvoorzieningen voelen zich eigenaar, maar zij hebben vaak weinig invloed op de besluitvorming door de nieuwe financiers: de gemeenten en de samenwerkingsverbanden. De afbakening van verantwoordelijkheden is niet altijd helder in “situaties waarin een gecombineerde inspanning vanuit het onderwijs en de jeugdhulpverlening wordt verwacht om een jongere een optimaal arrangement te kunnen bieden”.¹²

Door onduidelijkheden over verantwoordelijkheden en financiering staat de continuïteit van onderwijs-zorgarrangementen op veel plaatsen

¹² Onderwijsraad, *Samen voor een ononderbroken schoolloopbaan*. Den Haag: Onderwijsraad, 2014.

onder druk. Dit leidt tot risico's voor zowel individuele leerlingen als voor de zorgvuldig ontwikkelde arrangementen. Kinderen en jongeren dreigen tussen wal en schip te raken als de gecombineerde ondersteuning die ze kregen, (tijdelijk) niet kan worden voortgezet. De Onderwijsraad pleit in dit kader voor extra aandacht voor "kwetsbare leerlingen die doorstromen naar de lagere niveaus van het mbo, waar het risico op schooluitval het grootst is". Het feit dat veel mbo-scholen niet zijn aangesloten bij samenwerkingsverbanden voor passend onderwijs, maakt de continuïteit van onderwijs-zorgarrangementen bij de overstap naar het mbo extra gecompliceerd. Daarbij kan het (tijdelijk) wegvallen van de financiering voor een onderwijs-zorgarrangement ertoe leiden dat dit op termijn opnieuw moet worden ontwikkeld. Dit betekent vaak een verlies van kennis en expertise.

Nieuwe samenwerking

De transities bieden goede mogelijkheden om met partners in de regio nieuwe vormen van ondersteuning te ontwikkelen, vanuit de doelstellingen van de beoogde transformatie van de zorg voor jeugd. Gemeenten en partners in het onderwijs en de zorg willen het regulier onderwijs versterken en de (specialistische) jeugdhulp meer in de dagelijkse leefomgeving van kinderen en jongeren organiseren. Om de continuïteit van de schoolloopbaan te vergroten, moeten potentiële 'afbreekmomenten' voor jongeren (de stap naar specialistische ondersteuning, de stap terug naar de reguliere omgeving, de overgang naar een volgende onderwijsvorm) zo goed mogelijk verlopen. "Deze nieuwe manieren van organiseren hebben consequenties voor bestaande onderwijszorg-arrangementen en bovenschoolse voorzieningen", zegt Vincent Fafieanie. "Sommige samenwerkingsverbanden kiezen ervoor om de bovenschoolse voorzieningen af te bouwen en om de

❖ Handreiking continuïteit onderwijs-zorgarrangementen

In het kader van de invoering passend onderwijs en de transitie van de zorg voor jeugd publiceerde het Nederlands Jeugdinstituut een handreiking voor gemeenten, samenwerkingsverbanden, schoolbesturen en zorgpartners over de continuïteit van onderwijs-zorgarrangementen in het speciaal onderwijs.

De handreiking zet belangrijke aandachtspunten op een rij en is vooral bedoeld om het gesprek over onderwijs-zorgarrangementen tussen gemeenten en samenwerkingsverbanden en hun partners op gang te brengen, zodat zij gerichte keuzes kunnen maken over de financiële en inhoudelijke borging van de arrangementen. De handreiking is beschikbaar via de website van het Nederlands Jeugdinstituut.

vrijgekomen gelden te benutten voor het versterken van de basisondersteuning van de reguliere scholen, bijvoorbeeld door daar trajectbegeleiders aan het werk te zetten of een bepaalde voorziening in te richten. Op die manier nemen ook steeds meer reguliere scholen hun verantwoordelijkheid om de zorgplicht ook daadwerkelijk invulling te geven. Zo worden kinderen en jongeren beter ondersteund in de reguliere klas, en worden tegelijkertijd ook leraren ondersteund met bijvoorbeeld handelingsadvies. Een goede ontwikkeling, waarbij het wel belangrijk is dat de expertise die is opgebouwd in een bovenschoolse voorziening behouden blijft

Door effectief
samen te werken
tussen onderwijs
en jeugdhulp
voorkomen
we langdurige
en zwaardere
vervolgzaam

wanneer deze voorziening wordt afgebouwd. Daarom maken veel samenwerkingsverbanden daar nu afspraken over, bijvoorbeeld over het behouden van personeel voor ambulante begeleiding.”

Zeker bij kinderen en jongeren met zware ondersteuningsbehoeften is de vraag gerechtvaardigd waar de grens ligt van de pedagogische mogelijkheden van een leraar. Van leraren mag verwacht worden dat ze kunnen differentiëren bij het lesgeven en op maat het onderwijs kunnen aanbieden. Tegelijkertijd zijn voor heel specifieke problemen specialisten nodig, die leraren bijstaan en soms de zorg voor bepaalde leerlingen deels overnemen. Een belangrijke ambitie is wel dat deze specialistische ondersteuning waar mogelijk op de school en in de klas geboden wordt, zodat kinderen zoveel mogelijk in een reguliere onderwijsomgeving kunnen blijven.

Voorziening op school

Scholen in het voortgezet onderwijs hebben hiervoor in de afgelopen jaren allerlei voorzieningen ingericht, door een betere samenwerking tussen regulier en speciaal onderwijs, soms ook met de jeugdhulp. Trajectvoorzieningen, trajectgroepen, structuurgroepen, time-outgroepen: allemaal interne voorzieningen, vaak in de vorm van een fysieke ruimte, waar leerlingen extra begeleiding en ondersteuning krijgen om ervoor te zorgen dat ze hun schoolloopbaan

met succes doorlopen. Soms bestaat zo'n voorziening uit een vaste groep, soms heeft het een meer flexibele (ambulante) vorm. De geboden begeleiding kan tijdelijk zijn of meer structureel van aard. De kerngedachte is dezelfde: leerlingen moeten de mogelijkheid hebben om zoveel mogelijk deel te nemen aan de reguliere lessen. De voorziening biedt daarom de ondersteuning die ze nodig hebben om het onderwijs-leerproces zo goed mogelijk te laten verlopen. Sommige leerlingen kunnen bijvoorbeeld aan het begin van de schooldag begeleiding krijgen om de dag te plannen en organiseren. Jongeren die in de klas een woede-aanval krijgen, kunnen een time-out vragen en daarbij begeleid worden in de voorziening. Leraren krijgen daarbij handelingsadviezen.

Altra, een Amsterdamse instelling voor speciaal onderwijs en jeugd- en opvoedhulp, is betrokken bij trajectvoorzieningen op verschillende middelbare scholen. Altra benadrukt dat deelname van een leerling aan een trajectvoorziening altijd een nauwe samenwerking is tussen onderwijs en zorg. Binnen een school coördineert de zorgcoördinator de ondersteuning van de leerlingen. Omdat de trajectvoorziening deel uitmaakt van de binnenschoolse ondersteuning, heeft de zorgcoördinator ook hier een coördinerende rol. De trajectmedewerker, vaak een ambulante begeleider of

orthopedagoog, bemant de trajectvoorziening en geeft vorm aan de dagelijkse ondersteuning aan leerlingen. Dit betekent onder meer begeleidingsgesprekken voeren met leerlingen, contact onderhouden met de ouders, docenten op de hoogte houden van de ontwikkelingen van de leerlingen, en voorlichting geven over bepaalde ondersteuningsbehoeften van leerlingen, zoals leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum.¹³

Ondersteuning van leraren

Een trajectvoorziening heeft dus een bredere taak dan de individuele begeleiding van leerlingen. Trajectmedewerkers begeleiden ook de reguliere onderwijsprofessionals bij de pedagogisch-didactische ondersteuning van de leerlingen, door bijvoorbeeld mee te kijken in de klas en advies en voorlichting te geven. De directe samenwerking met de jeugdhulp biedt hiervoor goede kansen, merkt Caroline Höhner, consultant passend onderwijs senior van het samenwerkingsverband voortgezet onderwijs Noord-Kennemerland. "Vanuit het samenwerkingsverband is besloten dat iedere school met een trajectvoorziening werkt, die rust op drie pijlers: de leerling kan er terecht, de ouder wordt er bediend, en de docent kan er terecht. In het afgelopen jaar hebben we gezien dat de samenwerking met de ouders en het begeleiden van leerlingen goed loopt. Ook kan de docent bij de trajectvoorziening terecht en dit gebeurt ook al. Opvallend is dat

¹³ Altra, *De trajectvoorziening. Passende ondersteuning voor leerling, docent en school*, op www.altra.nl.

dit vaak vraaggericht gebeurt en niet door alle docenten. Nu kijken we hoe vanuit de trajectvoorziening de docentengroep proactief beter bediend kan worden zodat het primaire proces verstevigd wordt. De docent kan op deze manier meer preventief werken. In de samenhang met de gemeenten en de jeugdhulp blijkt bovendien dat bijvoorbeeld de jeugd- en gezinscoaches en de jeugdverpleegkundigen ook een aanbod hebben voor docenten. Zo gaan de professionals elkaars kwaliteiten meer ervaren en benutten.”

Ondersteuning van ouders

De ondersteuning van ouders, de tweede pijler in het model van Noord-Kennemerland, is zeker bij kinderen met zware ondersteuningsbehoeften van groot belang. In de praktijk blijkt dat kinderen met dezelfde lichamelijke beperking, bijvoorbeeld een ernstige vorm van suikerziekte, soms in het regulier onderwijs zitten en soms in het speciaal onderwijs. Dit heeft niet altijd te maken met de aard van de ondersteuningsbehoefte van de leerling, maar soms meer met de competenties van de ouders, zegt Vincent Fafieanie van het Nederlands Jeugdinstituut. “Wanneer een kind het leervermogen heeft om mee te kunnen in het regulier onderwijs, zijn er slechts beperkte aanpassingen nodig, bijvoorbeeld een professional die het kind op school een injectie toedient. Ouders die assertief zijn, wettelijke regelingen kennen en zelf deze vorm van ondersteuning kunnen organiseren, zorgen er op die manier samen

met de school voor dat hun kind in het regulier onderwijs blijft. Maar als ouders zelf overbelast zijn of niet de competenties hebben om deze ondersteuning met de school te organiseren, kan dit net de doorslag geven dat het kind in het speciaal onderwijs terecht komt. Bij goede ondersteuning van ouders is er een grotere kans dat kinderen in het regulier onderwijs blijven.”

Aparte klassen

Een ander voorbeeld van nauwe samenwerking tussen de school en de jeugdhulp in een onderwijs-zorgarrangement is een speciale klas voor leerlingen met autisme. Dit is een fysieke klas in een apart deel van een reguliere school, waar leerlingen met een autismestoornis ten minste een aantal dagdelen in de week les krijgen. De structuur in de klas en de lessen is aangepast aan de behoeften van de leerlingen, en er zitten veel minder leerlingen in de klas dan in de reguliere klassen. Voor veel jongeren zorgt dit ervoor dat ze niet naar het speciaal onderwijs hoeven en dat ze bij sommige activiteiten gewoon kunnen meedoen met de andere leerlingen van de school.

Altra, een instelling voor speciaal onderwijs en jeugd- en opvoedhulp, heeft in het voortgezet speciaal onderwijs een specialistisch aanbod ontwikkeld voor leerlingen met autisme die ondanks speciale zorg niet naar een reguliere school kunnen. In deze Beter pASSend-klas, waar maximaal vijf jongeren verblijven,

krijgen de leerlingen een duidelijke en op de persoon gerichte structuur. Aan de hand van een persoonlijk handelingsplan werkt de jongere aan zijn toekomstperspectieven: vervolgopleiding, dagbesteding of werk. In de Beter pASSend klas werken twee leraren, gespecialiseerd in speciaal onderwijs aan leerlingen met een autismespectrumstoornis, en een jeugdhulpmedewerker. Zij worden ondersteund door vakleerkrachten, ambulante hulpverleners en de ggz.¹⁴

School2Care

Intensieve samenwerking tussen onderwijs en zorg kan voor jongeren het verschil maken tussen werken aan een toekomstperspectief in hun eigen omgeving, of hun dagen doorbrengen in een gesloten setting. Dat is in ieder geval de ervaring van School2Care, een voorziening in Amsterdam bestemd voor leerlingen van 12 tot 17 jaar die om uiteenlopende redenen niet of nauwelijks naar school gaan. Deze jongeren hebben vaak dermate complexe problemen dat ze zonder School2Care in een internaat of de gesloten jeugdzorg zouden belanden. School2Care biedt van 8 uur 's morgens tot 8 uur 's avonds zorg, onderwijs, gezinsondersteuning en begeleidde vrijetijdsbesteding. Hiermee worden de jongeren in staat gesteld om een kwalificatie voor vervolgonderwijs of de arbeidsmarkt te behalen en daarmee te werken aan een positief

toekomstperspectief. Om dat te realiseren richt School2Care zich op het wegwerken van onderwijsachterstand, het doorbreken van negatieve gedragspatronen en het versterken van de sociale omgeving.

De 16-jarige Mario moest nooit iets van school weten. Een jaar later denkt hij daar door School2Care heel anders over. "Ik zie nu dat ik met mijn koppige gedrag alleen maar mezelf in de weg zat. Omdat ik geen zin meer had in school, heb ik het met hulp van mijn coach geprobeerd op een leerwerkplek. Maar dat viel me enorm tegen. Als ik leuk werk wil krijgen, moet ik toch terug naar school. Daarom ga ik me inschrijven bij het ROC." Coach Martijn de Zaal: "We gebruiken onderwijs om een gedragsverandering te bewerkstelligen. Door die gedragsverandering is zo'n jongere vervolgens weer in staat onderwijs te volgen. Met andere woorden: we combineren de successen uit onderwijs en jeugdhulp om jongeren een nieuwe start te geven." Binnen School2Care heeft iedere leerling een eigen coach met wie hij of zij een relatie opbouwt. Het is van cruciaal belang dat de coach ook werkt aan een goede relatie met de ouders. School2Care probeert de rol van ouders positief te beïnvloeden door het gesprek met hen aan te gaan, afspraken met hen te maken en hen te begeleiden bij het reageren op ongewenst gedrag van hun kind.¹⁵

¹⁴ Altra, *Beter pASSend. Weer kijk op de toekomst*, op www.altra.nl.

¹⁵ Nederlands Jeugdinstituut, *School2Care: een uniek alternatief voor uithuisplaatsing* (2013), op www.nji.nl.

Doen wat werkt

Werk in samenhang aan een situatie waarin:

- ❖ de uitgangspunten zijn dat de zorg-coördinatie samen met het gezin plaatsvindt, de hulp onderling wordt afgestemd en het gezin niet wordt doorverwezen maar dat de hulp 'erbij wordt gehaald'. Er is afstemming tussen jeugdigen, ouders, professionals, mantelzorgers en vrijwilligers over doel en werkwijze van de hulp.
- ❖ de hulp in de wijk is afgestemd op de ondersteuning op school. Voor complexe ondersteuningsvragen kan het nodig zijn dat professionals van het (speciaal) onderwijs en jeugdhulp samenwerken in de uitvoering van hulp en ondersteuning.
- ❖ de hulp systematisch wordt geëvalueerd met alle betrokkenen op het behalen van doelen thuis, op school en in de wijk.
- ❖ wordt geïnvesteerd in gezamenlijke scholing en deskundigheidsbevordering van professionals in het onderwijs en de jeugdhulp.
- ❖ binnen het 'oogo' (op overeenstemming gericht overleg tussen gemeenten en schoolbesturen) duidelijke afspraken worden gemaakt over een integrale financiering van onderwijs-zorgarrangementen.

Verder lezen:

- ❖ Bart van Kessel & Vincent Fafieanie, *Continuïteit van onderwijs-zorgarrangementen in het speciaal onderwijs*. Handreiking. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Joanka Prakken, Chaja Deen & Bas Wijnens, *Passend onderwijs en jeugdhulp: een gedeelde verantwoordelijkheid*. Notitie Denktank Transformatie Jeugdinstelsel. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Bas Wijnens, Rally Wagemans & Chaja Deen, *School en wijk verbonden. Tips voor de aansluiting van onderwijs op een wijk-, gebieds- of stedelijke aanpak voor opvoeden en opgroeien*. Factsheet. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Nederlands Jeugdinstituut, *Routekaart voor een goede verbinding van school en wijk* (www.nji.nl/schoolenwijkverbonden).

Elly Konijn, wethouder onderwijs en jeugdhulp van de gemeente Alkmaar, en
Manon Moonen, senior beleidsmedewerker onderwijs van de gemeente Utrecht

Betrokkenen aan het woord: wethouder en beleidsmedewerker

Waarom is het belangrijk dat gemeenten en onderwijs goed samenwerken?

Elly Konijn: “Gemeente en onderwijs mogen geen twee verschillende werelden zijn. Onze inwoners zouden dat niet begrijpen. Daarbij hebben wij met elkaar afgesproken dat er nooit een kind thuis komt te zitten doordat regelgeving of financiering onduidelijk is. Als het dan gaat om een beschikking voor aanvullende hulp, of om vervoerskosten, dan mag het niet zo zijn dat wij eerst met elkaar in overleg moeten over wie dat gaat betalen. We zorgen ervoor dat het kind zo snel mogelijk ergens geplaatst wordt. Als wethouder moet je daarin ook je verantwoordelijkheid nemen: ik sta wel garant, later zien we wel uit welk potje het moet komen.”

Wanneer komt de noodzaak van samenwerking het duidelijkst naar voren?

Manon Moonen: “Voor ons is dat onder andere bij de onderwijs-zorgarrangementen. Als het samenwerkingsverband een kind naar het speciaal onderwijs verwijst, dan moeten wij ervoor zorgen dat wij op hetzelfde moment onze fiat geven aan de ondersteuning

vanuit de jeugdhulp die dat kind nodig heeft. Deze processen moeten we goed op elkaar en met de betrokken partijen afstemmen. Het speciaal onderwijs heeft te maken met een groot aantal partijen waarmee afspraken gemaakt moeten worden. Het zijn individuele arrangementen per leerling, waarbij ouders de zorg zelf inkopen. Daarbij gaan er naar verhouding veel kinderen van buiten Utrecht naar deze scholen. De school moet dus afstemmen met andere gemeenten en samenwerkingsverbanden, die allemaal weer zelf hun eigen zorg inkopen. Wij proberen in Utrecht om met de samenwerkingsverbanden in onze stad te komen tot onderwijs-zorgarrangementen op schoolniveau.”

Ook gemeenten moeten dus onderling goed afstemmen, zeker als het bijvoorbeeld om het mbo gaat?

Manon Moonen: “Het stedelijke mbo-team in Utrecht [zie hoofdstuk 5] is succesvol, maar het grootste knelpunt is het maken van goede financiële afspraken met de regiogemeenten en de onderwijsinstellingen. Als stad betalen wij nu het mbo-team, maar een groot deel

van de leerlingen komt niet uit Utrecht. We proberen dit regionaal op te lossen, maar dat kost tijd.”

Wat betekent meer samenwerking voor de interne organisatie van de gemeente?

Manon Moonen: “De interne ontschotting lukt ons steeds beter. We hebben aparte teams voor jeugd en onderwijs, maar we hebben goede overlegstructuren en werken nauw samen. Uiteindelijk werken casussen erg goed om te kijken waarom er toch iets misgaat in de afstemming.”

Elly Konijn: “Het is goed dat in onze gemeente beide beleidsterreinen bestuurlijk in één portefeuille zijn ondergebracht. Het zijn wel gescheiden financieringsstromen en afzonderlijke afdelingen. Maar toch zit ik met beleidsmedewerkers van kinderopvang, jeugdhulp, onderwijs en arbeidsmarktbeleid aan één tafel. Dat is een van de voordelen van mijn portefeuille.”

Als het gaat om een
beschikking voor
aanvullende hulp, of
om vervoerskosten,
dan mag het niet
zo zijn dat wij eerst
met elkaar in overleg
moeten over wie dat
gaat betalen

7. Arbeidstoeleiding kwetsbare jongeren

Welke rol speelt de jeugdhulp bij het begeleiden van jongeren in kwetsbare posities naar werk? Wat is de rol van de gemeente? En wat werkt bij het behouden van werk voor deze jongeren?

Een substantieel deel van de jongeren slaagt er niet of nauwelijks in om een duurzame positie op de arbeidsmarkt te verwerven. Volgens het ministerie van Onderwijs gaat het om zo'n "30.000 jongeren per jaar, die vanwege een bijzondere thuissituatie, gedragsproblemen of specifieke leerbehoeften kwetsbaar zijn om uit te vallen zonder afgeronde opleiding of goed arbeidsperspectief. Zij bevinden zich op het snijvlak van onderwijs, arbeidsmarkt en (jeugd)zorg en hebben extra aandacht nodig om goed te worden voorbereid op de toenemende eisen die de samenleving, het onderwijs en de arbeidsmarkt aan hen stellen".¹⁶

Jongeren in kwetsbare positie

Jongeren in een kwetsbare positie zijn jongeren die zonder startkwalificatie uitstromen uit speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en mbo-1, voortijdige schoolverlaters uit het regulier onderwijs, jongeren met een beperking, en specifieke groepen zoals jongeren die uit detentie of de residentiële jeugdzorg komen en zwerfjongeren. De achtergronden van deze

jongeren zijn divers, maar allemaal lopen ze een verhoogd risico om een deel van hun leven, of zelfs hun hele leven, buitenspel te staan en in te stromen in sociale voorzieningen of te belanden in de criminaliteit. Iedere jongere in een kwetsbare positie die erin slaagt om daadwerkelijk en duurzaam te participeren op de arbeidsmarkt maakt een verschil. Hij kost de samenleving minder geld aan uitkeringen en zijn gevoel van eigenwaarde groeit.

Een goede aansluiting tussen onderwijs en zorg is zeker voor jongeren in een kwetsbare positie essentieel om de overstap te maken van school naar werk. Het gaat dan vooral over jongeren die moeite hebben met het behalen van de startkwalificatie of een grote afstand hebben tot de arbeidsmarkt. Eind 2013 wees de Onderwijsraad op het belang van aandacht voor deze groep jongeren. "Het onderwijs is een belangrijke plek om de kennis te verwerven en de vaardigheden aan te leren die nodig zijn voor zelfredzaamheid op de arbeidsmarkt en in de samenleving. [...]"

¹⁶ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Kamerbrief *Extra kansen voor jongeren in een kwetsbare positie*. Den Haag: OCW, 2014.

Jongeren die de startkwalificatie niet behalen, lopen een grotere kans dan anderen om de aansluiting met de veranderende samenleving te missen. Zeker in ongunstige economische omstandigheden is het moeilijk aan werk te komen (en te blijven) zonder dit minimale diploma. [...] Het risico bestaat dat een groep jongeren niet meer aan de eisen van de moderne samenleving kan voldoen. Het is van belang dat er voor deze jongeren toegankelijke opleidingsmogelijkheden blijven, zodat ook zij in staat worden gesteld om actief te blijven participeren op de arbeidsmarkt en in de samenleving.”¹⁷

Zeker wanneer deze jongeren niet kunnen terugvallen op een breed ondersteunend netwerk, zijn ze kwetsbaar in de overgang van school naar werk. De kans op uitval is dan groot, weet Vincent Fafieanie, senior adviseur onderwijs en jeugdhulp bij het Nederlands Jeugdinstituut. “Deze jongeren moeten wennen aan een nieuwe structuur en omgeving, andere normen en waarden, en nieuwe mensen om zich heen. Het leren omgaan met zo’n verandering van omgeving kost energie en vraagt veel aandacht. Ze hebben begeleiding en ondersteuning nodig, variërend van een enkel gesprek met een begeleider vanuit school, tot een jaar lange intensieve ondersteuning van een leerwerkmeester op de nieuwe werkplek.”

Integrale benadering

Om de overgang van school naar werk voor kwetsbare jongeren goed te laten verlopen, is een integrale benadering van groot belang. Dat betekent dat gemeenten goed moeten samenwerken met partijen vanuit het onderwijs, de zorg en de arbeidsmarkt. Zeker omdat deze doelgroep niet alleen te maken heeft met passend onderwijs en de transitie van de zorg voor jeugd, maar ook met veranderingen in de Awbz, Wmo, Participatiewet en de maatregelen in het mbo in het kader van het actieplan *Focus op vakmanschap*.¹⁸

Een van de hoofdopdrachten voor gemeenten is om de verschillende transitie in samenhang vorm te geven, en op lokaal en regionaal niveau de verbinding te leggen tussen onderwijs, zorg, participatie en werk. De essentie van deze verbinding is zorgen voor continuïteit: zowel in de schoolloopbaan van jongeren als in de overstap van onderwijs naar werk. Die behoefte aan continuïteit geldt in hoge mate voor jongeren in een kwetsbare positie. In de discussie over arbeidstoeleiding wordt vaak gesproken over de driehoek onderwijs-overheid-ondernemers. Zeker voor kwetsbare jongeren is het essentieel om hier de ‘o’ van ondersteuning aan toe te voegen. Een samenhangende aanpak van onderwijs, gemeenten, werkgevers én zorg is nodig om jongeren in

¹⁷ Onderwijsraad, *Meer kansen voor kwetsbare jongeren*. Den Haag: Onderwijsraad, 2013.

¹⁸ Joanka Prakken, Chaja Deen & Bas Wijnen, *Passend onderwijs en jeugdhulp: een gedeelde verantwoordelijkheid*. Notitie Denktank *Transformatie Jeugdinstel*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.

kwetsbare posities continuïteit in begeleiding en (jeugd)hulp te bieden.

Maar precies deze samenhangende aanpak is de grootste uitdaging voor alle betrokken partijen, zegt Vincent Fafieanie. “Als het gaat over de begeleiding van kwetsbare jongeren naar de arbeidsmarkt zijn alleen al in gemeenten vaak drie of vier beleidsafdelingen betrokken: onderwijs, jeugdbeleid, Wmo, en sociale zaken en werkgelegenheid. Daarbij heeft elk beleidsterrein zijn eigen wettelijke registratie van jongeren, die vaak niet met andere registratiesystemen afgestemd zijn. Daardoor heeft niemand goed zicht op de individuele loopbaan van jongeren en is er geen compleet beeld dat gedeeld wordt door onderwijs, gemeenten, werkgevers en jeugdhulp. Er wordt veel afzonderlijk beleid gemaakt, bijvoorbeeld voor voortijdig schoolverlaters, voor thuiszitters, of voor Wajongers. Ook de afstemming met bijvoorbeeld de arbeidsmarktregio's is niet altijd goed: welk type banen is veelgevraagd in deze regio? Voor een samenhangende aanpak voor deze groep jongeren zijn nogal wat mensen en partijen nodig.”

Tegelijkertijd ligt hier de grote kans. “Doordat bijna al deze domeinen nu onder de verantwoordelijkheid van gemeenten vallen, is er de uitgelezen mogelijkheid om mensen en afdelingen te laten samenwerken, en registratiesystemen en vraag en aanbod zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen.” Op

verschillende plekken en op diverse manieren krijgt die samenwerking nu in de praktijk steeds meer vorm. Bijvoorbeeld door een ‘integraal casuoverleg’ in te richten met die jongeren waarbij eerdere ondersteuning niet aansloot. Zo blijven alle betrokken partijen in beeld.

Peer-to-peerbegeleiding

Sinds 2013 werkt het ID College, een ROC met dertien vestigingen in onder andere Alphen aan den Rijn, Gouda, Leiden en Zoetermeer, in het project *Entree naar Werk* aan de bemiddeling van studenten naar betaald werk. Het gaat om studenten van mbo niveau 1, die niet in staat zijn door te stromen naar niveau 2. Jongeren zonder startkwalificatie dus. Kenmerkend voor het project is dat de school actief op zoek gaat naar potentiële werkgevers, met name binnen het mkb. Ook coacht zij jongeren die een leerwerkbaan zoeken en een bbl-opleiding (beroepsbegeleidende leerweg) niveau 2 willen volgen. Zo organiseert het ROC netwerkbijeenkomsten met werkgevers in de verschillende gemeenten in de regio, met als doel het aanbod van studenten toe te spitsen op de kansen die de regionale arbeidsmarkt biedt. Er is binnen het project bijvoorbeeld een heftruckcursus georganiseerd, waarbij een groep studenten het certificaat voor heftruckchauffeur heeft behaald. Dit vergroot hun kansen op werk in de logistieke sector in de regio. De begeleiding en nazorg voor deze studenten gebeurt niet alleen door professionals van het ROC, maar ook door

studenten uit niveau 3 en 4. Deze peer-to-peerbegeleiding sluit goed aan op de leefwereld van de studenten; en de begeleidende studenten doen zelf relevante werkervaring op. Daarbij kunnen begeleidingsactiviteiten, zoals de zelf ontwikkelde digitale lesmethoden 'Solliciteren' en 'Werknemersvaardigheden', rechtstreeks verbonden worden aan het reguliere lesprogramma in de klas, in afstemming met de docenten.

Persoonlijke begeleiding

Sinds een aantal jaren neemt het Friesland College in Leeuwarden deel aan de Werkschool, een samenwerkingsverband van de gemeente Leeuwarden, scholen, zorginstellingen en partijen actief op de arbeidsmarkt. De gemeente is regiehouder binnen deze samenwerking. De Werkschool richt zich op jongeren vanaf 16 jaar met meervoudige problematiek, die uitgevallen zijn of dreigen uit te vallen zonder startkwalificatie. Het doel is om deze leerlingen een perspectief op maat te bieden. Vaak is dit een duurzame plek op de arbeidsmarkt (een arbeidscontract van minimaal een halfjaar), een enkele keer gaat het om terugkeer naar het onderwijs. Tijdens het traject lopen de leerlingen stage vanuit de school, of doen ze een werkstage vanuit de gemeente. Ze blijven ingeschreven staan bij het ROC. Op deze manier wordt de situatie van de jongere gestabiliseerd en leert hij de vaardigheden die nodig zijn om een baan te vinden en te behouden. Als de jongere toe is aan de stap naar de arbeidsmarkt, bekijkt de

De essentie is continuïteit: in de schoolloopbaan en in de overstap van onderwijs naar werk

gemeente welke mogelijkheden er zijn binnen de vacatures en werkgelegenheidstrajecten van 'team Werk'. Ook wordt het netwerk van de Werkschool ingezet. Kenmerkend voor de Werkschool is het maatwerk en de persoonlijke begeleiding; iedere leerling heeft een eigen regisseur die tot een half jaar na uitstroom uit de Werkschool bij hem betrokken is.

Ketensamenwerking

In Boxtel heeft de werkstichting Sterk in Werk het project *Vangrail* opgezet. *Vangrail* is gericht op jongeren met een licht verstandelijke beperking en (beperkt) arbeidsvermogen die een extra ondersteuningsbehoefte hebben en in een orthopedagogisch behandelcentrum verblijven. Via dit project is Sterk in Werk erin geslaagd een succesvolle keten van partners te

vormen in meerdere gemeenten, voor zowel het toeleiden naar arbeid als de nazorg op de werkplek. Integraal werken is binnen deze keten al jarenlang een vanzelfsprekendheid.

Het doel van *Vangrail* is om samen met partners uit de zorg en het voortgezet speciaal onderwijs de voorbereiding op de arbeidsmarkt te professionaliseren. Het gaat er dan om te zorgen voor een goede route en een integraal plan, de jongere aan te spreken op zijn of haar niveau, goede beroepsvaardigheden aan te leren en toe te leiden naar een passend toekomstperspectief. Onderwijs en werk vormen een vast onderdeel van het behandelplan van iedere jongere. De jongeren waar *Vangrail* voor wordt ingezet, hebben te maken met een licht verstandelijke beperking in combinatie met ontwikkelingsproblematiek, gedragsproblematiek en/of psychische problematiek. Zij hebben veel moeite om regie over hun eigen leven te houden, maar hebben in potentie wel een zeker arbeidsvermogen. Hun gezinnen hebben nauwelijks of geen sociaal netwerk dat hen verder kan helpen. Vanwege complexe problematiek in het thuismilieu zijn de jongeren uit huis geplaatst in een orthopedagogisch behandelcentrum.

Parallele begeleiding

Het traject van *Vangrail* begint met een gedegen intake, om na te gaan wat het arbeidsvermogen van de jongere is. Lijkt regulier werk, beschut werk of een andere vorm van werk de best passende plek voor een jongere,

dan bepaalt de jobcoach samen met de jongere welke stappen nodig zijn.

Heeft een jongere alle stappen nodig, dan begint hij in een intern leerwerkbedrijf, in een omgeving met veel kansen en begrip voor gedragsproblemen. Hier zet hij de eerste stappen en zoekt hij uit wat bij hem past en wat hij kan. Een jongere kan ook beginnen met een externe stage op een plek die de werkstichting voor hem regelt en die hem daar begeleidt. Uiteindelijk is de begeleiding gericht op het verwerven van een baan bij een reguliere werkgever, dan wel werk in een meer beschutte omgeving.

Parallel aan dit traject met de jobcoach loopt de behandeling en de woonbegeleiding. De zorgpartner in dit traject adviseert op specifieke problematiek, bijvoorbeeld hoe begeleiders het beste kunnen omgaan met het autisme van deze jongere. De taken zijn helder verdeeld: de jobcoach biedt nooit behandeling of therapie en een behandelaar beweegt zich niet op de arbeidsmarkt. Een jobcoach pakt wel de lichtere problematiek aan; hij gaat bijvoorbeeld aan de slag met jongeren die niet uit bed komen of die steeds zonder lunchpakket op hun werk komen.

Deze afstemming tussen de vele professionals die bij deze jongeren betrokken zijn, is een van de succesfactoren van dit traject. De partners informeren elkaar goed en zorgen ervoor dat ze allemaal hetzelfde zeggen en hetzelfde handelen. Op deze manier worden het

Altra Werkt!

Jeugdhulpaanbieder Altra biedt jongeren de mogelijkheid om onder begeleiding arbeidsvaardigheden te ontwikkelen en een arbeidsritme op te doen. Lees hier het verhaal van Bertino, 17 jaar oud.¹⁹

De oude boerderij De Zeehoeve op IJburg staat strak in de verf. Glenn, leermeester schilderen, is hier met zo'n acht jongens van werkervaringsproject de Herstelling al veertien weken aan het werk. Onder hen de zeventienjarige Bertino, leerling van de Netwerkschool. Hij voelt zich hier op zijn plek.

Bertino is geen studiebol. Hij zat onder andere anderhalf jaar op Altra College, waar hij vmbo volgde. Bertino: "Het ging wel goed, maar ik kan beter met mijn handen werken. Op school kon ik mijn concentratie niet goed vasthouden. Bij het schilderen heb ik daar geen problemen mee." Zijn juf op Altra College signaleerde ook dat Bertino op school niet tot zijn recht kwam. Hij vertelt: "Er kwam op school een man van Altra Werkt! Hij sprak met leerlingen die beter met hun handen kunnen werken. Ik heb ook met hem gepraat. Zo ben ik hier terechtgekomen, dat was tien maanden geleden."

Meester Glenn is een echte vakman, die met liefde over zijn werk praat. Na jaren een eigen goedlopend schildersbedrijf te hebben gerund, heeft hij zich bij verschillende organisaties ingezet om jongeren op te leiden in zijn vak. Niet de makkelijkste jongeren. Glenn: "Het belangrijkste dat die jongens moeten leren zijn werkvaardigheden, want ze moeten echt nog leren werken. Elke dag naar je werk gaan, op tijd komen, luisteren naar de baas, omgaan met de werkdruk. Als je dat kan, heb je al een kwart op zak. Daarnaast leer je hier natuurlijk het schildersvak. Op maandagochtend geef ik ze een beetje theorie, over voorbereiding, kleuren, milieuvriendelijke materialen." Kan Bertino zijn hoofd er dan wel bij houden? "Ja, ik luister dan goed en kan me concentreren, want Glenn is heel duidelijk en alles wat hij vertelt heb ik ook meteen nodig. Op school ergerde ik me vaak aan de meesters, maar hier niet."

De begeleiding die Altra Werkt! biedt is intensief. Een vaste coach houdt wekelijks bij alle jongeren vinger aan de pols. En als het moet, zijn ze zeven dagen per week bereikbaar. Leermeester Glenn is hierover zeer te spreken: "De nazorg is heel goed. Is een leerling afwezig of te laat, dan kan ik dat altijd meteen melden. En hij wordt erop aangesproken. Ik vind dat heel knap, ik krijg echt het gevoel dat ik er niet alleen voor sta." Ook Bertino vindt het contact met zijn coach Carla waardevol. "Het contact is goed. Als het goed gaat, spreek ik haar één keer in de week. En als het niet goed gaat, komt ze gelijk langs."

Meester Glenn is heel tevreden over de ontwikkeling die Bertino doormaakt. "Sommige jongens houden het hier maar één dag vol, maar deze jongen gaat heel goed. Hij komt op tijd, luistert goed en heeft doorzettingsvermogen. Daarom heb ik vertrouwen in hem. Voor zijn volgende stap willen we een mooie plek zoeken bij een baas die in hem wil investeren. Dan kan hij vier dagen werken en één dag leren, bijvoorbeeld voor zijn veiligheidscertificaat, zijn heftruckcertificaat en de steigerbouw. Als ik hem nog een jaartje onder mijn vleugels hou, heeft hij de basisvaardigheden die hij nodig heeft. Dan staan de bazen voor hem in de rij."

¹⁹ Bron: website Altra (www.altra.nl/onderwijs/scholen/altrawerkt/ik-voel-me-nu-veel-beter-bij-wat-ik-doe/), september 2015.

behandelplan, het onderwijsplan en het arbeidsintegratieplan tot één gezamenlijk plan voor een individuele jongere. Hierbij heeft de jongere de regie: hij vertelt wat hij wil, zijn coach noteert dat en de jongere maakt zelf zijn plan. De professionals ondersteunen en nemen het plan van de jongere als uitgangspunt. Doordat de jongeren 'echt' werk of een 'echte' stageplek hebben, draaien ze volwaardig mee in de samenleving. Dit blijkt de ontwikkeling en ontplooiingskansen flink te vergroten, en de gedragsproblematiek te verminderen. Belangrijk is wel dat de begeleiding door de jobcoach wordt voortgezet ook nadat een jongere een arbeidscontract heeft getekend bij een werkgever. Wanneer nazorg ontbreekt, bestaat de kans dat de jongere alsnog afhaakt.

Traject op Maat

Sinds 2007 werkt de gemeente 's-Hertogenbosch met T.O.M.: *Traject op Maat*. Jongeren tussen 16 en 23 jaar, veelal zonder startkwalificatie en zonder uitkering, worden begeleid naar een opleiding of werk. De laatste paar jaar vindt echter een verschuiving plaats: steeds minder naar werk of school, steeds meer naar zorg en hulpverlening, ziet Tom Peer, coördinator van *Traject op Maat*. "Wij zijn begonnen vanuit het oogpunt van leerplicht: terug naar school en je diploma halen. In de beginjaren werkten we met jongeren die via ons naar het volwassenenonderwijs gingen, daar hun havo haalden en doorstroomden naar het hbo. Maar dat gebeurt bijna niet meer. We hebben nu te maken met jongeren die uitvallen in het

regulier onderwijs en bij ons komen omdat ze weer naar school willen of willen werken. Maar na een paar dagen blijkt dat er meer aan de hand is. Soms hebben we jongeren met een licht verstandelijke beperking die nog nooit vastgesteld is." De kansen om deze jongeren naar werk te begeleiden, worden dan ook steeds kleiner. "Een deel van onze deelnemers bluft te veel. Dat vertellen ze vaak niet aan andere instanties, waardoor elk traject dat ze afspreken gedoemd is te mislukken. Die jongeren hebben namelijk een drugsprobleem."

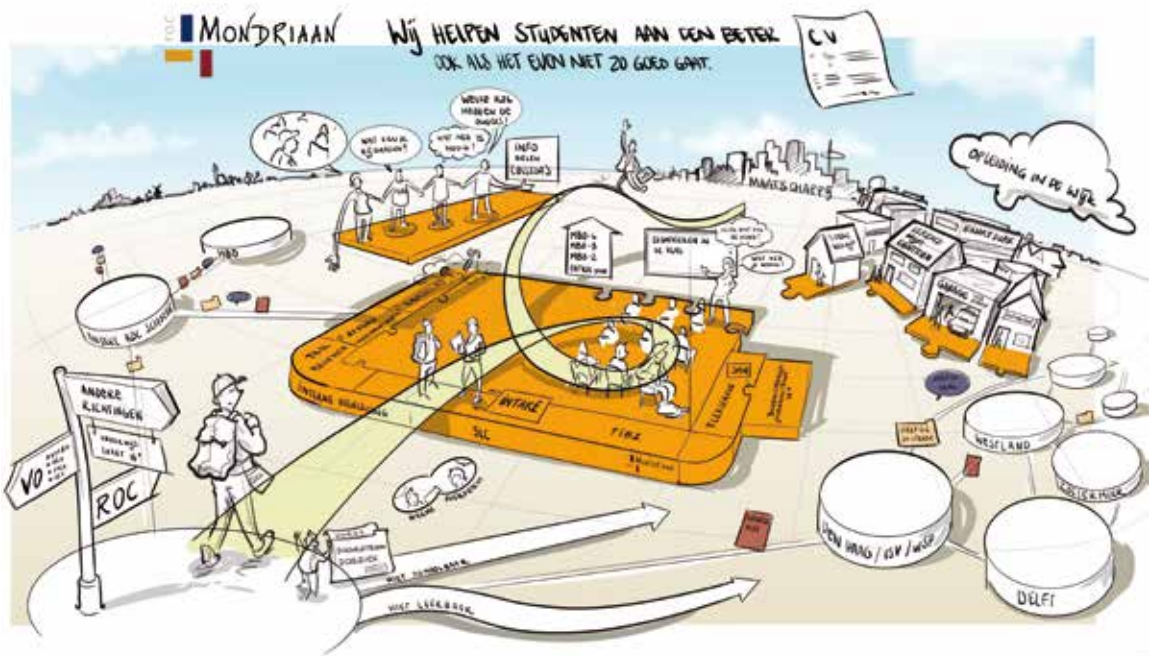
Aansluiten bij de jongere

Traject op Maat ondersteunt de jongeren dan ook steeds meer bij het verkrijgen van de benodigde hulpverlening. Maar de wetgeving werkt hier nogal eens belemmerend, merkt Peer tot zijn spijt. "Als wij een jongere willen overdragen aan de hulpverlening, bijvoorbeeld omdat die vier uur per week naar een psycholoog moet, dan moet hij eerst een inkomen hebben om zich te verzekeren. Driekwart van de jongeren hier heeft namelijk geen zorgverzekering. Wij gaan dan met die jongere mee naar de sociale dienst om een uitkering aan te vragen. Niet zozeer voor het geld, maar om die zorgverzekering te kunnen betalen. Maar aan een uitkering is nu altijd een tegenprestatie gekoppeld, dus dan moet deze jongere daarnaast 28 uur per week snoepjes gaan inpakken. Ik weet niet of dat een goede combinatie is, zeker niet als de psycholoog dat niet voorstelt." Het gebrek aan maatwerk,

waar ze bij *Traject op Maat* juist altijd naar op zoek zijn, vormt voor deze jongeren vaak een probleem. “Dit is een heel kwetsbare groep, bij wie het net anders werkt. Binnen T.O.M. geloven we best wel in een tegenprestatie bij een bijstandsuitkering en we zijn zeker niet bang om deze jongeren te laten werken. Maar het moet wel passen. Op het moment dat we niet zeker weten of het werkt, kunnen we

er niet vanuit gaan dat het wel zal werken. Niet bij deze groep jongeren. We moeten aansluiten bij wat zij kunnen en wat wij van hen kunnen verwachten. Dat vertel ik dus ook aan werkgevers. Van een jongere die nog nooit gewerkt heeft, kan je niet verwachten dat hij in zijn eerste werkweek iedere dag op tijd komt. We moeten deze jongeren eerst werknemersvaardigheden bijbrengen.”

Praatplaat

Het ROC Mondriaan ontwikkelde een ‘praatplaat’ over de toeleiding van kwetsbare jongeren naar de arbeidsmarkt, en de rollen van verschillende partners daarbij. De illustratie is niet bedoeld als kant-en-klaar model, maar als onderwerp van discussie: wie doet wat in de toeleiding naar arbeid en hoe zorgen we er gezamenlijk voor dat de jongere centraal blijft staan?

Doen wat werkt

Werk in samenhang aan een situatie waarin:

- ❖ de jongere en zijn ouders zijn betrokken bij het verkennen, kiezen en behouden van werk en waarbij het sociale netwerk is gemobiliseerd. Er wordt geïnvesteerd in de ontwikkeling van een formeel en informeel netwerk aan contacten met werkgevers. Zonder de inzet van maatschappelijk betrokken werkgevers zijn de doelen van de Participatiewet niet haalbaar.
- ❖ wordt geïnvesteerd in persoonlijk contact en vertrouwen. Maatwerk is alleen mogelijk op basis van contact en vertrouwen. Daarom is het belangrijk om tijd te nemen voor het opbouwen van een begeleidingsrelatie.
- ❖ aangesloten wordt bij de motivatie van jongeren en eigen initiatief gestimuleerd wordt. Persoonlijk contact maakt duidelijk waar ambities en mogelijkheden van een jongere liggen en wat een goede combinatie van werk en mogelijkheden is. Inzicht in de achterliggende reden kan nieuwe perspectieven bieden voor het vinden van passend werk.
- ❖ een integrale aanpak wordt gekozen waarbij ook andere leefgebieden zijn betrokken. Voor gemeenten betekent dit integraal beleid in samenwerking met het onderwijs, werkgevers en de jeugdhulp.
- ❖ continuïteit is in de loopbaan en overdracht van kennis. Vaak wordt veel geïnvesteerd in het toeleiden naar werk, maar het behoud van werk vraagt in de eerste tijd minstens zoveel aandacht. Het

Maatwerk is alleen mogelijk op basis van contact en vertrouwen

is van belang dat jongeren op de werkplek worden begeleid door iemand met kennis van zaken over zijn of haar mogelijkheden, grenzen en perspectieven.

- ❖ wordt geïnvesteerd in vaardigheden en attitude van de begeleider. Het is van groot belang dat een begeleider zowel het onderwijs als de arbeidsmarkt goed kent. En daarnaast beschikt over specifieke (medische en praktische) expertise om aan te sluiten bij de ondersteunings- of begeleidingsbehoefte van de jongeren en een goede balans weet te vinden tussen 'ontzorgen' en 'eigen kracht'.
- ❖ kennis is van de mogelijkheden op de (regionale) arbeidsmarkt. In de toeleiding van jongeren in een kwetsbare positie naar de arbeidsmarkt is het van belang dat de begeleider of bemiddelaar de capaciteiten van de jongere en de mogelijkheden op de regionale arbeidsmarkt weet te matchen.

- ❖ ruimte is voor herkansingen en bijstellingen. Als blijkt dat er geen optimale aansluiting is tussen de mogelijkheden van een jongere en de wensen van een werkgever moeten er mogelijkheden zijn voor mobiliteit of aanpassing van werkzaamheden. Duidelijkheid hierover helpt om perspectief te houden.
- ❖ verantwoordelijkheden duidelijk zijn en verwachtingen op elkaar afgestemd. Het moet voor een jongere duidelijk zijn wie op welk moment waarvoor de verantwoordelijkheid heeft: in het onderwijs, in de oriëntatie- en schakelfase op weg naar werk, en op de werkplek. Van een werkgever mag worden verwacht dat hij op basis van advies van de begeleider en in overleg met de jongere meedenkt over mogelijke aanpassingen op de werkplek.
- ❖ hulpbronnen aanwezig zijn: een werkgever moet helder hebben wie hij aan kan spreken als een jongere (nog) niet goed functioneert of aan wie hij vragen kan stellen. Dat neemt zowel voor de werkgever als voor de jongere veel spanning weg.

Verder lezen:

- ❖ Harriët Smit, Corian Messing & Ben Brinkman, *Maak werk van participatie. Eindrapportage Kennispraktijknetwerk arbeidstoeleiding kwetsbare jeugd*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Onderwijsraad, *Meer kansen voor kwetsbare jongeren*. Den Haag: Onderwijsraad, 2013.
- ❖ Joanka Prakken, Chaja Deen & Bas Wijnen, *Passend onderwijs en jeugdhulp: een gedeelde verantwoordelijkheid*. Notitie Denktank Transformatie Jeugdstelsel. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Nederlands Jeugdinstituut, *Routekaart voor een goede verbinding van school en wijk* (www.nji.nl/scholenwijkverbonden).

Nederland is niet het enige land dat jeugdbeleid en de zorg voor jeugd heeft gedecentraliseerd naar de lokale overheid. Ook in Engeland, Denemarken, Zweden en Finland zijn deze verantwoordelijkheden ondergebracht op lokaal niveau. Twee relevante lessen uit deze landen: er is steeds meer beleidsmatige aandacht voor preventie en vroegtijdig ingrijpen, en de basisvoorzieningen blijken een belangrijke vind- én werkplaats te zijn.

Lessen uit het buitenland

Voorzieningen in Engeland, Denemarken, Zweden en Finland zijn om het kind heen georganiseerd. Daarmee wordt de kinderopvang of de basisschool een spin in het web van een integraal aanbod van hulp en ondersteuning. Er is daarbij veel aandacht voor de zorgen van ouders en het signaleren van mogelijke problemen. Op deze manier kan de ondersteuning heel geleidelijk aan worden opgeschaald. Kinderopvang en school fungeren daarbij niet alleen als vindplaats, maar ook als werkplaats. Kinderen krijgen hulp op school of in de kinderopvang en hoeven hun dagelijks leven er dus niet voor te onderbreken. Het werk van de *social worker* is veel meer ingebed in de pedagogische basisinfrastructuur dan het geval is bij de Nederlandse wijkprofessional. Daardoor komt hij niet pas in beeld op het moment dat zich een zorgvraag voordoet, en maakt ondersteuning veel meer deel uit van het dagelijks leven.

Schoolmotivatie

In de Zweedse gemeente Linköping werkt een vierkoppig team (*Resursteamet*) dat

werkt voor alle elf plaatselijke scholen. Het team bestaat uit twee docenten, van wie één schoolpedagoog, en twee *social workers*. Hun belangrijkste doel is om de schoolmotivatie en onderwijsgang van kinderen te bevorderen. Zowel de situatie op school als de gezinssituatie vormen hierbij het uitgangspunt. Zo volgen ze de stappen in het individuele kindplan, geven ze ondersteuning en hulpverlening aan het kind en zijn gezin in de gezinssituatie, en bieden ze pedagogische ondersteuning aan docenten in de klas.

Gezamenlijke pedagogische visie

Ook in Denemarken is de samenhang tussen onderwijs, jeugdbeleid en jeugdhulp duidelijk zichtbaar in de dagelijkse praktijk van de school en de hulpverlening. In de Deense gemeente Gladsaxe werken bijvoorbeeld drie *outreaching social workers* voor alle scholen en kinderopvangcentra. Zij signaleren en begeleiden bij lichte problematiek en bieden opvoedingsondersteuning aan de ouders. Op vrijwel elke school in Denemarken is een

voor- en naschoolse opvang beschikbaar waar hbo-opgeleide pedagogen werken. Daarnaast is op school een fysiek zorgcentrum gevestigd, dat bestaat uit een *social worker*, een schoolpsycholoog, leerlingbegeleiders en zogeheten 'inclusie-docenten'. Zij bieden handelingsgerichte ondersteuning aan docenten met vragen over leerlingen. De *social worker* is ook beschikbaar voor ouders die worstelen met niet-schoolgerelateerde problemen. Onderwijs, opvang en jeugdhulp zitten in Denemarken vaak onder één dak, en bepalen ook samen de pedagogische visie van de school. Bij- en nascholing zijn veelal bedoeld voor het hele team: pedagogen, leerkrachten én *social workers*.

Leerlingwelzijnsteam

In Finland behoren de scholen tot de preventieve voorzieningen die vallen onder de verantwoordelijkheid van de gemeente. Veel Finse scholen hebben een leerlingwelzijnsteam, dat bestaat uit de directeur, een specifieke

leerkracht, een schoolmaatschappelijk werker, een schoolpsycholoog en een schoolverpleegkundige. Zij bespreken schoolbrede zaken en bewaken de voortgang van individuele leerplannen. Ook zorgen zij ervoor dat voorzieningen op maat gebundeld worden voor individuele leerlingen, waar nodig buiten het schoolsysteem, zoals welzijn of de ggz. In de Finse onderwijs-cao is vastgelegd dat leerkrachten in het basisonderwijs drie uur per week kunnen besteden aan samenwerking, met bijvoorbeeld collega's, ouders, politie, welzijnsvoorzieningen of 'leerlingwelzijnprofessionals'.

Eén werkgever

Net als in Nederland zijn ook in deze landen veel verschillende organisaties betrokken bij het welzijn en de schoolloopbaan van kinderen en jongeren. Maar een belangrijk verschil is dat in deze landen de gemeente primair verantwoordelijk is voor de directe aansturing van zorg én onderwijs. Scholen zijn

❖ Onderzoek naar buitenlandse praktijken

In het rapport 'Preventie ingebed en verbonden' (2015) schetst het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) de situatie in Engeland, Denemarken, Zweden en Finland. Centraal in dit onderzoek staat de rol van de basisvoorzieningen in de ondersteuning van jonge kinderen en hun ouders. Voor de Onderwijsraad voerde het NJI in 2014 een internationale verkenning uit naar de samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp in Finland, Denemarken en Engeland. Beide rapporten²⁰ zijn beschikbaar op de website van het NJI.

²⁰ Tijne Berg-le Clerg, Pink Hilverdink & Caroline Vink, *Preventie ingebed en verbonden. Lessen uit Scandinavië en Engeland*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2015; Chaja Deen et al., *Startdossier kansen en risico's in de verbinding onderwijs-jeugdbeleid. Een internationale verkenning en Nederlandse reflectie*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.

een onlosmakelijk onderdeel van gemeentelijk beleid, en visie en ambities worden gedeeld. Bestuurlijke samenwerking komt in deze landen niet naar voren als een belemmerende factor voor een goede verbinding en samenhang tussen onderwijs en zorg. Ook op de werkvloer komt de samenwerking tussen onderwijs- en zorgprofessionals gemakkelijker tot stand. Hierbij helpt het dat ze dezelfde werkgever hebben, namelijk de gemeente.

Deense Familieklass

Een methode die op Deense scholen veelvuldig wordt ingezet, is de *Familieklass*. Dit is een aparte klas op school voor kinderen die in hun reguliere klas storend gedrag vertonen. Ze werken hier aan de verbetering van hun gedrag op school én thuis, onder begeleiding van een docent en een maatschappelijk werker, en doen tegelijkertijd hun gewone schoolwerk. Gedurende twaalf tot zestien weken gaan de kinderen een aantal dagdelen per week naar deze Familieklass; de rest van de tijd zitten ze in hun reguliere klas, waar de leerkracht bijhoudt of ze het geleerde goed in praktijk brengen. De ouders zijn ook enkele dagdelen aanwezig. In groepsgesprekken bespreken ze het gedrag van hun kind en leren ze hoe ze dit in het gezin kunnen corrigeren.

De intensievere variant van de Familieklass is de Familieschool. Dit is een voorziening buiten de reguliere school, waar het kind met zijn ouders drie ochtenden in de week naartoe gaat gedurende zes maanden. De ouders komen

wekelijks bijeen in een netwerkbijeenkomst om ervaringen en ideeën uit te wisselen. Als ouders door deelname aan de Familieschool inkomen verliezen, kunnen ze gecompenseerd worden door de gemeente.

De Familieklass en de Familieschool laten in Denemarken goede resultaten zien. De relaties tussen ouders en kind, en tussen ouders en school, worden verbeterd. Kinderen voelen zich na het volgen van de Familieschool minder eenzaam, zijn zelfverzekerder en kunnen op hetzelfde niveau meedoen met klasgenoten. De school wordt een meer inclusieve leeromgeving waar leerkrachten minder stress ervaren. Maatschappelijk werkers merken dat deze vroegtijdige interventie grotere problemen op latere leeftijd lijkt te voorkomen. In de Deense gemeente Gladsaxe waren er enkele jaren geleden 220 kinderen in risicosituaties voor wie uithuisplaatsing dreigde. Nadat deze kinderen in onder andere de Familieschool waren geplaatst, was het aantal na een paar jaar gehalveerd.

Ook in Nederland wordt de methode van de Familieklass op bescheiden schaal ingezet, onder meer op een aantal basisscholen in Veenendaal. Meer informatie daarover is beschikbaar op www.familieklass.nl.

8. Sturen op samenhang

Hoe werken gemeenten en samenwerkingsverbanden effectief samen? Op welke resultaten moet gestuurd worden, en hoe meet je de effecten van de samenwerking?

Gemeenten en samenwerkingsverbanden passend onderwijs hebben gezamenlijk zeggenschap over alle ondersteuning en hulp voor kinderen, jongeren, gezinnen en scholen. Beide partijen hebben deels gemeenschappelijke verantwoordelijkheden, die dus om een samenhangende aanpak vragen: jeugdhulp en onderwijsondersteuning, onderwijshuisvesting en leerlingenvoer, leerplicht en thuiszitters, arbeidstoeleiding voor kwetsbare jongeren, en een doorgaande onderwijs- en ontwikkelingslijn in onderwijs en jeugdhulp.

Horizontale verhoudingen

De bestuurlijke verhoudingen tussen samenwerkingsverbanden en gemeenten zijn horizontaal: beide partijen hebben een eigen taak en verantwoordelijkheid. De gemeente en het onderwijs kunnen elkaar niet dwingen bepaalde keuzes te maken, maar zijn in de uitvoering van hun taken wel sterk van elkaar afhankelijk. De horizontale verhoudingen zijn wettelijk vastgelegd in het 'op overeenstemming gerichte overleg' (oogo). Gemeente en onderwijs worden opgeroepen naar overeenstemming te streven, maar dit

is niet af te dwingen. Overeenstemming is belangrijk, omdat slechte samenwerking kan leiden tot het afschuiven van problemen, waardoor kinderen tussen wal en schip vallen of te makkelijk doorverwezen worden naar duurdere vormen van jeugdhulp en speciaal onderwijs. Slechte samenwerking kan ook leiden tot meer thuiszitters of een grotere instroom in sociale voorzieningen. En dat is precies wat de transitie jeugdzorg en het passend onderwijs moeten voorkomen.

De gemeenschappelijke verantwoordelijkheden van gemeenten en samenwerkingsverbanden bieden kansen. Als gemeenten en samenwerkingsverbanden ervoor kiezen om te werken vanuit een gezamenlijke visie op opgroeien, opvoeden en ontwikkelen, en ze die visie leidend laten zijn voor beleidskeuzes, inzet van middelen en aansturing, wordt het mogelijk om veel beter aan te sluiten bij de specifieke ondersteuningsbehoeften van kinderen, jongeren, gezinnen en scholen.

Bestuurlijk overleg

Gemeenten en samenwerkingsverbanden zijn beide wettelijk verplicht om hun plannen over

en weer af te stemmen, in het 'op overeenstemming gericht overleg' (oogo). Onderwerpen die besproken moeten worden, zijn de samenhang met de jeugdhulp, maatschappelijke ondersteuning en arbeidstoeleiding, leerplicht, onderwijshuisvesting en leerlingenvervoer. Dit versterkt de verbinding tussen passend onderwijs en jeugdhulp. In het overleg bespreken gemeenten en onderwijs bijvoorbeeld hoe zij extra onderwijs-ondersteuning en zorg kunnen inzetten voor kinderen en jongeren die dat nodig hebben. Er zijn twee soorten op overeenstemming gericht overleg. In het 'oogo passend onderwijs' bespreekt het samenwerkingsverband zijn ondersteuningsplan met de gemeente. In het 'oogo jeugd' bespreekt de gemeente haar jeugdplannen met de samenwerkingsverbanden. Deze overleggen kunnen worden gecombineerd. De wettelijke verplichting heeft er in sommige regio's voor gezorgd dat er voor het eerst formeel overleg plaatsvond tussen gemeenten en samenwerkingsverbanden. Maar voor veel partijen is het duidelijk dat als gemeenten en schoolbesturen zich beperken tot één keer per jaar bestuurlijk overleg, er van een daadwerkelijk samenhangende aanpak waarschijnlijk weinig terecht komt.

Rituele dans

Sommige gemeenten of schoolbesturen zien het oogo als een rituele dans. Anderen zien het vooral als een extra aanmoediging om veel met elkaar om tafel te zitten. De constructie van horizontale verhoudingen is wel ingewikkeld,

Handreiking voor gemeenten en schoolbesturen

De invoering van passend onderwijs en de transitie van de zorg voor jeugd creëren nieuwe mogelijkheden voor gemeenten en schoolbesturen om de handen ineen te slaan rond de zorg voor kinderen, jongeren en gezinnen. Zij kunnen en moeten de komende jaren nog meer samen optrekken dan zij wellicht al deden. De PO-Raad, VO-Raad en VNG hebben daarom het initiatief genomen om een digitale handreiking te ontwikkelen die zowel gemeenten als schoolbesturen – verenigd in de samenwerkingsverbanden – ondersteunt. Deze biedt concrete bouwstenen voor de stappen die betrokken partijen de komende jaren moeten zetten. De handreiking is beschikbaar op www.onderwijsjeugd.nl.

meent Frieda Both, strategisch adviseur in het sociaal domein van de gemeente Zaanstad. “In de wet zijn we in een bijzondere constellatie tot elkaar veroordeeld: gelijkwaardige partijen worden opgedragen om in te stemmen met elkaars plannen. Maar we zijn niet gelijksoortig. Wij zijn een overheid, dat is een schoolbestuur niet. Wij maken geen enkel plan zonder mandaat van een democratisch gekozen gemeenteraad. Dat geldt bij het onderwijs niet. Dus de instemming van het onderwijs met de plannen van de gemeente kan democratisch en bestuursrechtelijk helemaal niet. Want wat doen we als het onderwijs niet instemt?” Volgens Both moet het oogoo daarom niet te formeel benaderd worden. “Iedereen realiseert zich dat we het ons niet kunnen veroorloven om passend onderwijs en zorg niet op elkaar te laten aansluiten. Als de relatie tussen gemeente en onderwijs goed is, dan is zo’n oogoo prima. Maar ik denk dat je het met alleen een oogoo niet redt.”

Ook de gemeente Alkmaar kiest voor een dergelijke benadering, vertelt Elly Konijn, wethouder onderwijs en jeugdhulp. “Het oogoo is een ‘moetje’ en de onderwerpen waarover we overleg moeten voeren met de schoolbesturen zijn beperkt. Maar wij gebruiken het oogoo ook om de voortgang te monitoren van onze gezamenlijke acties. Zo houden we samen de vaart erin en houden we elkaar scherp. De wettelijke invulling zie ik als een verplicht dansje dat we met elkaar doen. Maar we bekijken het meer pragmatisch en hebben het

overleg verbreed. Daardoor is het nuttig. Als de wettelijke verplichting er niet meer zou zijn, dan blijven we toch met elkaar in gesprek.”

Binnen het onderwijs lijkt men ook een pragmatische benadering te kiezen. Het samenwerkingsverband Sterk VO (Utrecht en Stichtse Vecht) was een van de drie pioniers bij de invoering van passend onderwijs. Al een jaar voor de invoering gingen zij aan de slag met de invulling van passend onderwijs in de praktijk. Daar hoorde ook het oogoo met de gemeenten bij, maar dat was nog niet uitgewerkt. Het samenwerkingsverband gaf daar dus een eigen invulling aan, legt Harriët Smit uit, programma-leider passend onderwijs. “Het oogoo wordt soms gezien als een rituele dans, maar vanaf het begin vonden wij dat te gemakkelijk. Natuurlijk moet je het over de plannen hebben en moet je overeenstemming hebben over de koers. Maar als die overeenstemming er eenmaal is, laten wij de plannen even voor wat ze zijn, en bespreken we de interessante ontwikkelingen, harde data, en de punten op ons gezamenlijke lijstje. In het oogoo gebruiken we een werk-agenda met thema’s die van ons allemaal zijn en die niemand alleen kan oplossen, zoals de aanpak van thuiszitters. Het belang van het oogoo is voor ons ook dat er altijd een formeel moment is om op bestuurlijk niveau belangrijke punten te bespreken. En om elk jaar weer de verbinding tussen onderwijs en gemeenten op bestuurlijk niveau te iken. Maar het echte ‘werk’ doen de samenwerkingsverbanden natuurlijk daaromheen.”

Monitor onderwijs-jeugdhulp

Om een gezamenlijke aanpak te realiseren tussen het onderwijs en de jeugdhulp, is het belangrijk dat professionals op alle niveaus (bestuur, beleid en uitvoering) overeenstemming bereiken over de (gemeenschappelijke) ambities. Maar daar stopt het niet. Het is net zo belangrijk om de effecten van de samenwerking en de vernieuwende aanpak te monitoren, en zo nodig bij te sturen. “Dat begint bij weten waar je het over hebt”, zegt Bas Wijnen, programmaleider transitie en transformatie bij het Nederlands Jeugdinstituut. “Weten gemeenten en schoolbesturen bijvoorbeeld wat de tien meest voorkomende problemen zijn op de scholen in de gemeente? In bijna iedere gemeente worden regelmatig wijkprofielen en -analyses gemaakt. Maar kan de gemeente hieruit

halen wat de meest voorkomende problemen zijn, en welke interventies beschikbaar zijn? Voor een goede sturing op samenhang is het noodzakelijk om concrete informatie beschikbaar te hebben: in deze wijk hebben we een x aantal keer te maken met echtscheiding, rouwverwerking of pesten. Dat betekent dat we daar deze specifieke interventie op gaan inzetten en dus deze professionals aan het werk zetten. Dit is een gestructureerde aanpak gericht op effectiviteit, die nog niet overal gemeengoed is.”

Om beter te kunnen sturen op een (kosten)-effectieve samenhang heeft het Nederlands Jeugdinstituut de monitor ‘Aansluiting Onderwijs Jeugdhulp’ ontwikkeld. Deze monitor geeft gemeenten, samenwerkingsverbanden, jeugdhulpinstellingen en scholen inzicht

Monitor Aansluiting Onderwijs Jeugdhulp

In de monitor ‘Aansluiting Onderwijs Jeugdhulp’ staan de effecten van samenwerking centraal: de effecten voor ouders en kinderen, voor scholen en jeugdhulpinstellingen en voor beleidsmakers van gemeenten en onderwijs. Om die effecten te meten, zijn indicatoren ontwikkeld, zoals het aantal thuiszitters in de gemeente en de gemiddelde wachttijd voor hulp. De monitor gebruikt zo veel mogelijk informatie uit landelijke databanken. Daarnaast wordt informatie verkregen via digitale vragenlijsten. Deelnemende gemeenten en samenwerkingsverbanden krijgen in een digitale omgeving toegang tot de gegevens van hun eigen regio. In de ontwikkeling van de monitor werkt het Nederlands Jeugdinstituut nauw samen met de PO-Raad, VO-raad en VNG. Het streven is om de monitor onderdeel te laten worden van het Dashboard Passend Onderwijs van de PO-Raad en VO-Raad en van de monitor Sociaal Domein van de VNG. Op deze manier hebben zowel samenwerkingsverbanden als gemeenten via hun eigen portaal toegang tot de gewenste sturingsinformatie.

in de effectiviteit van hun samenwerking. Zo voedt de monitor het gesprek tussen samenwerkingsverbanden en gemeenten in het oog. Er is specifieke aandacht voor de tevredenheid van kinderen, jongeren en hun ouders. Uitgangspunt hierbij is dat de effectiviteit van samenwerking niet gemeten kan worden zonder aan ouders en jongeren te vragen wat ze vinden van de geboden ondersteuning vanuit onderwijs en zorg.

Input van ouders

In het schooljaar 2014/2015 hebben negen pilotregio's deelgenomen aan de monitor. Een van die regio's is Almere, waar één samenwerkingsverband bestaat voor zowel het primair als het voortgezet onderwijs. Zowel vanuit de gemeente als vanuit het samenwerkingsverband en de ggd (die het schoolmaatschappelijk werk in Almere uitvoert) was er direct animo om de monitor te gebruiken. Daarbij is extra aandacht gegeven aan het bevragen van kinderen, jongeren en ouders, vertelt Dick Hattenberg, stafmedewerker van het samenwerkingsverband. "Als samenwerkingsverband zijn we betrokken bij twee activiteiten waarin jeugdhulp en passend onderwijs samenkomen: Sterk in de klas en *OKé-op-school*. De jeugdhulpinstellingen die betrokken zijn bij deze activiteiten hebben voor ons de jongeren en ouders benaderd voor deelname aan de monitor. Wij waren ervan overtuigd dat we altijd profijt zouden hebben van de uitkomsten. We vragen ouders

naar de afspraken die met hen zijn gemaakt en hoe ze dit waarderen. Maar belangrijker vinden we welke resultaten zij zien bij hun kinderen. Zien ze verbetering door de ondersteuning die ze hebben gekregen? Het is uiterst belangrijk dat juist ook ouders zien dat gezamenlijke ondersteuning vanuit de school en de jeugdhulp nut heeft en dat het kind erop vooruitgaat. Dat proberen we dus met behulp van deze monitor boven water te halen." Voor Hattenberg zijn de resultaten van de monitor vooral belangrijk als gespreksstof. "De monitor geeft inzicht in waar we nu staan. Het gesprek daarover is belangrijker dan alleen het verzamelen van gegevens. Als de uitkomsten wat tegenvallen, dan lijkt me dat een goede aanleiding voor een gesprek. In die zin levert de monitor altijd wat op. Voor ons is het daarom vanzelfsprekend om hiermee door te gaan; wat ons betreft doen we dit ieder jaar."

Eerste resultaten

Uit de eerste resultaten van de pilot in de negen regio's komt een gedifferentieerd beeld naar voren. Circa de helft van de respondenten geeft aan op de hoogte te zijn van de missie, visie, taken en doelen van de samenwerkingspartner, maar als het concreter wordt is er veel onduidelijkheid. Zo hebben beleidsmedewerkers van de gemeenten en coördinatoren van samenwerkingsverbanden in de deelnemende regio's nog weinig zicht op het aantal leerlingen dat zowel extra onderwijssteuning op school als jeugdhulp ontvangt. Opvallend daarbij is dat

professionals in de jeugdhulp minder zicht hebben op deze aantallen dan professionals in het onderwijs. Professionals in onderwijs en jeugdhulp uit de pilotregio's geven een gemiddelde waardering van 6,1 voor de samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp.²¹

Procesbegeleiding

Sturen op samenhang tussen onderwijs en zorg betekent niet alleen gezamenlijke ambities en doelstellingen vaststellen, of de effecten van de ketensamenwerking monitoren. Ook in de praktijk van de scholen, de jeugdhulpverlening en de gemeenten moeten professionals elkaar weten te vinden, elkaar informeren, en hun werkwijzen en inzet op elkaar laten aansluiten. Om deze samenwerking te verstevigen, heeft het samenwerkingsverband Noord-Kennemerland (voortgezet onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs) een zogeheten procesbegeleiding ontwikkeld, samen met het regionaal steunpunt voortijdig schoolverlaten en de regio Alkmaar (acht gemeenten). Het samenwerkingsverband zet in het kalenderjaar 2015 professionele ondersteuning in om het samenwerkingsproces tussen onderwijs en jeugdhulp te begeleiden. Het doel van deze procesbegeleiding is om zorgcoördinatoren, trajectbegeleiders, jeugd- en gezincoaches, directies en ketenpartners te ondersteunen bij de samenwerking die nodig is binnen de context van passend onderwijs en de

transitie van de jeugdhulp. De ondersteuning vindt zowel plaats via procesbegeleiding op school, als door deelname aan (thema) bijeenkomsten. Per school wordt een zogeheten ontwikkeldocument bijgehouden. Het ontwikkeldocument is bedoeld om de ontwikkelingen gedurende één jaar inzichtelijk te maken, met drie meetmomenten: januari, juni en november.

Caroline Höhner, consulent passend onderwijs bij het samenwerkingsverband Noord-Kennemerland en een van de procesbegeleiders, legt uit wat haar rol is. "Ik vertel niet hoe scholen het beter kunnen doen, maar ik begeleid vooral het gesprek tussen scholen, gemeenten en jeugdhulppartners. Daarnaast zijn de procesbegeleiders ook sparringpartners voor de school; soms kijken we mee, draaien we mee in een intern zorgoverleg, en geven we daar feedback op. Aanvankelijk waren we gestart met de zorgcoördinatoren, trajectbegeleiders, schooldirectie en de jeugd- en gezincoaches. Maar al snel kwamen we erachter dat we twee belangrijke partners misten, namelijk de leerplichtambtenaren en de ggd. Met dit voortschrijdend inzicht hebben zij vanaf de tweede ronde meegedaan." Naast de begeleiding van de voortgang organiseert het projectteam ook gezamenlijke bijeenkomsten. "Dan diepen we specifieke thema's verder uit, bijvoorbeeld onderwijs-zorgarrangementen. Ook hebben

²¹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), *Passend onderwijs. Zevende voortgangsrapportage juni 2015*. Den Haag: OCW, 2015.

alle betrokkenen bij dit traject meegedaan aan een training handelingsgericht werken. Op deze manier gaan alle professionals dezelfde taal spreken. En zo kunnen we verschillende manieren van werken beter op elkaar laten aansluiten. Zo bleek bijvoorbeeld dat volgens het verzuimprotocol van de leerplichtambtenaar een melding van verzuim wordt gedaan bij 100 uur verzuim. Maar de jeugdverpleegkundige gaf aan dat zij een verzuimende leerling veel eerder wil zien dan pas na 100 uur verzuim. De school wordt door beide externe partijen gefaciliteerd, die dus niet op dezelfde manier werken. Een van de ontwikkelpunten is dus dat de gemeente en de ggd die protocollen gaan samenvoegen. Zo leren we elkaar beter kennen, zijn er kortere lijnen en kunnen we elkaar ook beter professioneel aanspreken.”

Wat zijn de tien meest voorkomende problemen op de scholen en in de gemeente?

Doen wat werkt

Werk in samenhang aan een situatie waarin:

- ❖ de analyse van lokale krachtfactoren en problemen in wijken en scholen wordt benut bij de inrichting van de zorg voor jeugd. De gegevens die deze analyse oplevert, bieden aanknopingspunten voor het verhelderen van de vraag, het noodzakelijke aanbod, de professionals en expertise die hierbij ingezet moeten worden en de rol die een wijk- of gebiedsteam wel of niet kan spelen. Problemen en sterke kanten van regionaal georganiseerde scholen zoals het mbo en (voortgezet) speciaal onderwijs zijn eveneens in beeld.
- ❖ er een verbonden visie is en gezamenlijke sturing op resultaten. Gemeente en onderwijs hebben een gezamenlijke visie op opvoeden, opgroeien en ontwikkelen. Het speelveld van betrokken instanties en personen is helder in kaart gebracht. En er is een duidelijke overlegstructuur op beleidsniveau en uitvoerend niveau. Voor de betrokkenen is helder welke meerwaarde de gezamenlijke aanpak oplevert. De keuzes in de aanpak en de financiering van gezamenlijke activiteiten en arrangementen komen logisch voort uit de gezamenlijke visie. Het maken van afspraken is bestuurlijk geborgd in oog en daaruit voortvloeiende ontwikkelagenda's.
- ❖ de taakverdeling helder is met een goede samenwerking tussen de (formele en informele) voorzieningen die een rol

spelen bij de hulp en ondersteuning aan jeugd en gezin. Het is duidelijk wat de taken en verantwoordelijk zijn van school en jeugdhulp bij de hulp en ondersteuning aan jeugd en gezin in de wijk en op de scholen.

- ❖ concrete doelen zijn gesteld op alle niveaus: kind en gezin, school en wijk, samenwerkingsverband en gemeente of regio. Prestatie-indicatoren zijn benoemd, de voortgang wordt bijgehouden, de resultaten worden vastgesteld en op basis hiervan worden verbeteringen doorgevoerd. Door de resultaten te meten, kan in kaart worden gebracht of de herinrichting van de basisondersteuning met de aandacht voor preventie, vroegsignalering en samenwerking met de informele sector leidt tot meer (kosten) effectiviteit. Dit biedt aanknopingspunten voor verbetering en doorontwikkeling.

Verder lezen:

- ❖ *Passend onderwijs en zorg voor jeugd: de verbinding*. Digitale handreiking (www.onderwijsjeugd.nl).
- ❖ Joanka Prakken, Chaja Deen & Bas Wijnen, *Passend onderwijs en jeugdhulp: een gedeelde verantwoordelijkheid*. Notitie Denktank Transformatie Jeugdstelsel. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Bas Wijnen, Rally Wagemans & Chaja Deen, *School en wijk verbonden. Tips voor de aansluiting van onderwijs op een wijk-, gebieds- of stedelijke aanpak voor opvoeden en opgroeien*. Factsheet. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut, 2014.
- ❖ Nederlands Jeugdinstituut, *Routekaart voor een goede verbinding van school en wijk* (www.nji.nl/scholenwijkverbonden).

Blog van **Marjolein Oudhof**, orthopedagoog en adviseur bij het Nederlands Jeugdinstituut

Samenwerken is simpel: gewoon doen

De Onderwijsraad stelde eind vorig jaar in zijn advies Samen voor een ononderbroken schoolloopbaan: “Het gebrek aan inhoudelijke samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp is een risico voor de schoolloopbaan van kwetsbare jongeren.” Dat school belangrijk is voor de toekomst van jongeren weten we allemaal. Toch komt de samenwerking in de praktijk moeilijk tot stand. Mijn advies: wacht niet af maar kijk hoe je zelf in je netwerk kunt samenwerken.

Eigenlijk is samenwerken niet moeilijk, bedenk ik als ik op een werkdag van school onderweg ben naar huis. Die ochtend ben ik naar een ‘netwerkmart’ van een jeugdhulpaanbieder geweest, een ochtend voor professionals van scholen en wijkteams uit de omgeving om kennis te maken met het jeugdhulpaanbod én met elkaar.

Wat heeft Yara nodig?

Op de netwerkmart had ik Yara in mijn achterhoofd, een leerling die bij de jeugdhulpaanbieder naar de naschoolse dagbehandeling gaat. Yara heeft een syndroom waardoor zij veel ondersteuning nodig heeft op school. Het gaat niet goed: Yara’s prestaties blijven achter, ze vertoont grensoverschrijdend gedrag en lijkt ongelukkig. Haar mentor heeft mij gevraagd als orthopedagoog mee te denken over hoe we Yara kunnen ondersteunen op school. Ik maak

die ochtend kennis met de orthopedagoog van de dagbehandeling. We verbazen ons erover dat we niet eerder contact hebben gezocht. En we spreken af: dit gaat vanaf nu anders!

Voor Yara is het belangrijk dat ze meer hulp op school krijgt. En de orthopedagoog vertelt hoe dat kan. Haar organisatie is samen met een school een proef begonnen met ‘onderschoolse dagbehandeling’. Jeugdhulpverleners zijn dagelijks enkele uren op school aanwezig om leerlingen én leerkrachten te ondersteunen. Een prachtig voorbeeld van echte samenwerking. Dit wil ik ook op onze school, denk ik gelijk. En al zit ik niet in het bestuur van de school, ik kan hier mijn steentje aan bijdragen.

Wat kan ik doen?

We weten allemaal dát we moeten samenwerken, maar we doen het nog niet genoeg.

We hebben het druk, maar we denken ook vaak dat we niet in de positie zijn om voor verandering te zorgen. En dat klopt volgens mij niet. Elke professional kan een steentje bijdragen en zelfs de kleinste dingen kunnen veel impact hebben. We hoeven niet te wachten tot de samenwerking vorm krijgt op beleidsniveau. Stel jezelf als professional de vraag: ‘Wat kan ik doen, nú?’

Wat ik zelf ga doen:

- ❖ met het schoolbestuur en de jeugdhulp-aanbieder kijken hoe we ook op onze school die onderschoolse dagbehandeling kunnen aanbieden
- ❖ geregeld contact houden met collega's bij de jeugdhulp en continu afstemmen over leerlingen die we allebei ondersteunen.

Ik ben gemotiveerd omdat ik direct resultaat zie bij Yara door mijn samenwerking met de orthopedagoog van de jeugdhulpaanbieder. We hebben inmiddels meerdere keren met Yara en haar ouders om de tafel gezeten en er is echte afstemming. Zo werken we nu op school net als op de dagbehandeling met het Vlaggensysteem om het seksueel grensoverschrijdende gedrag van Yara bij te sturen, en helpt de dagbehandeling bij de ondersteuning van haar ouders. Het resultaat: het gaat beter met Yara en ze kan op school blijven.

Elke professional
kan een steentje
bijdragen en
zelfs de kleinste
dingen kunnen veel
impact hebben

Marjolein Oudhof publiceerde deze blog in juli 2015 op Kennisnet Jeugd. Zij werkt als adviseur bij het Nederlands Jeugdinstituut en voert projecten uit op het gebied van passend onderwijs en jeugdhulp. Daarnaast werkt Marjolein als orthopedagoog in het praktijkonderwijs.

©2015 Nederlands Jeugdinstituut

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Auteur

Mark Snijder (red.)

Deze publicatie kwam tot stand met medewerking van Chaja Deen, Bas Wijnen, Vincent Fafieanie, Marij Bosdriesz, Caroline Vink (allen Nederlands Jeugdinstituut) en de Denktank Transformatie Jeugdinstel.

Reeks

Op school, thuis en in de wijk is het derde deel in de reeks *Samen om het kind*.

Fotografie

Sprangers Fotografie

Vormgeving

Punt Grafisch Ontwerp

ISBN 978-90-8830-233-6

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

www.nji.nl

Het onderwijs en de zorg voor jeugd hebben binnen een half jaar twee grote veranderingen ondergaan: de invoering van passend onderwijs en de transitie van de zorg voor jeugd naar gemeenten. Overal in het land hebben gemeenten, zorginstellingen en onderwijspartners vernieuwingen in gang gezet die moeten resulteren in (kosten)effectievere ondersteuning, zowel binnen de jeugdhulp als binnen het onderwijs. Deze transformatie is nog volop in ontwikkeling.

De publicatie *Op school, thuis en in de wijk* geeft een impressie van de manieren waarop scholen, samenwerkingsverbanden, gemeenten en instellingen uit de zorg voor jeugd samenwerken. Van preventie en lichte ondersteuning tot zorgintensieve arrangementen, en van basisonderwijs tot het mbo. Hoe zet de jeugdhulp zich in om de pedagogische capaciteiten van leraren te versterken? Op welke manieren vindt samenwerking plaats tussen een wijkteam en de interne ondersteuningsstructuur op school? En hoe gaat dat in het mbo? Hoe werken gemeenten, jeugdhulp en scholen samen in het aanbod van onderwijs-zorgarrangementen? Welke rol speelt de jeugdhulp bij het begeleiden van jongeren in kwetsbare posities naar werk? En hoe komen gemeenten en schoolbesturen tot een effectieve en resultaatgerichte samenwerking?

Op school, thuis en in de wijk is onderdeel van de serie *Samen om het kind*, die het Nederlands Jeugdinstituut uitbrengt over de transformatie van het jeugdstelsel in de praktijk. De publicatie is bestemd voor professionals, beleidsmedewerkers en bestuurders van gemeenten, organisaties in de jeugdsector, scholen en samenwerkingsverbanden met als doel te inspireren, van elkaar te leren en de transformatie samen verder te brengen.